

TARTU MAAKONNA TERVISEPROFIIL

TARTU 2014

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

SISUKORD

1.	ÜLDANDMED	5
1.1	ASEND, LOODUS JA HALDUSJAOTUS	5
1.2	RAHVASTIK	7
1.2.1	Rahvaarv, sooline ja vanuseline struktuur	7
1.2.2	Rahvastiku paiknemine	10
1.2.3	Elussünnid	12
1.2.4	Surmad.....	13
1.2.5	Loomulik iive	15
1.2.6	Ränne	16
1.2.7	Demograafiline tööturusurveindeks	19
1.2.8	Rahvastiku rahvuslik jaotus.....	19
1.2.9	Rahvastiku muutused.....	21
1.3	RAHVASTIKU TERVISESEISUND	23
1.3.1	Tervisekaotus.....	23
1.3.2	Esmashaigestumine	28
1.3.2.1	ESMASHAIGESTUMUS PAHALOOMULISTESSE KASVAJATESSE.....	28
2.	SOTSIAALNE SIDUSUS JA VÕRDESED VÕIMALUSED	31
2.1	TÖÖTURG.....	31
2.1.1	Majanduslikult aktiivsed ettevõtted.....	31
2.1.2	Hõivatud	34
2.1.3	Keskmine brutopalk.....	35
2.1.4	Töötus.....	36
2.1.5	Ülalpeetavate määr	37
2.1.6	Suhteline vaesus	38
2.2	SOTSIAALNE KAITSE.....	40
2.2.1	Ravikindlustus	40
2.2.7	Puuetega ja töövõimekaotusega inimesed	41
2.2.8	Sotsiaaltoetused ja teenused	42
2.3	KAASATUS KOGUKONNA TEGEVUSTESSE	46
2.3.1	Kogukonna motivaatorid	46
2.3.2	Elanike kaasamine	46
2.3.3	Kultuurielus osalemise võimalus.....	48
2.3.4	Naabrivalve	49
3.	LASTE JA NOORTE TURVALINE NING TERVISLIK ARENG.....	50
3.1	SIHTGRUPI DÜNAAMIKA	50
3.2	HARIDUSASUTUSED.....	51
3.3	KOOLIKOHUSTUSE TÄITMINE	53
3.4	NOORTE SÜÜTEOD	53
3.5	HUVITEGEVUSE JA VABA AJA VEETMISE VÕIMALUSED.....	55
3.5.1	Huvikoolid, noorteklubid ja -ühendused	55
3.5.2	Avatud noortekeskused	55
3.5.3	Organiseerimata noorte kogunemised	63
3.6	MAAKONNA POOLNE INITSIAATIIV JA TOETUSED LASTELE JA NOORTELE	63
3.7	SÕLTUVUSAINETE TARBIMINE JA LEVIMUS.....	65
3.7.1	Suitsetamine	65
3.7.2	Alkoholi tarbimine.....	66
3.7.3	Muud sõltuvusained.....	68
3.8	SEKSUAALKÄITUMINE.....	69
3.9	LASTE SURMAD	70

4.	TERVISLIK ELU-, ÕPI- JA TÖÖKESKKOND	72
4.1	KESKKONNA MÕJURID.....	72
4.2	TRANSPORT JA TEEDEVÕRK	73
4.3	ELAMISTINGIMUSED.....	74
4.4	TERVIST EDENDAVAD TÖÖKOHAD	74
4.5	TERVIST EDENDAVAD LASTEAIAD	75
4.6	TERVIST EDENDAVAD KOOLID	76
4.7	ÜLDKASUTATAVAD SPORDIRAJATISED JA TERVISERAJAD.....	77
4.8	LIIKLUSÕNNETUSED	79
4.9	KURITEOD	81
4.10	TULEKAHJUD	83
4.11	TÖÖÕNNETUSED.....	83
4.12	KÕRGENDATUD RISKIGA OBJEKTID	84
5.	TERVSILIK ELUVIIS	85
5.1	SUBJEKTIIVNE TERVISE ENESEHINNANG	85
5.2	FÜÜSILINE AKTIIVSUS	86
5.3	TOITUMINE	87
5.4	ÜLEKAALULISED, RASVUNUD	88
5.5	ALKOHOL	89
5.5.1	Alkoholi tarbimine.....	89
5.5.2	Alkoholi kättesaadavus ja poliitika	90
5.6	SUITSETAMINE.....	90
5.6.1	Suitsetamine raseduse ajal.....	92
5.7	NARKOOTILISTE AINETE TARBIMINE.....	92
5.8	SEKSUAALTERVIS.....	93
5.9	TURVAVAHENDITE KASUTAMINE.....	95
5.9.1	Helkuri kasutamine.....	95
5.9.2	Turvavöö kasutamine	95
5.10	TERVISEVALDKONNA EEST VASTUTAV INIMENE JA TERVISEMEESKONNA OLEMASOLU	96
5.11	TERVISEALASE TEABE KÄTTESAADAVUS	97
5.12	TERVISLIKKU ELUVIISI TOETAVAD ÜRITUSED	98
6.	TERVISETEENUSED	101
6.1	TERVISHOIUTEENUSED	101
6.2	NÕUSTAMISTEENUSED	103
6.3	KUNI 2-AASTASTE LASTE HÕLMATUS IMMUNISEERIMISEGA	105
	KASUTATUD LÜHENDID.....	106
	KASUTATUD KIRJANDUS, ANDMEBAASID.....	107

SISSEJUHATUS

Tervis on inimese elukvaliteedi üks alustalasid, mis määrab suuresti selle, kui hästi või halvasti ta oma eluga toime tuleb. Inimeste kollektiivne tervis määrab selle, kui terve on linn/vald või maakond ning veelgi edasi vaadates, kui terve on riik.

Tervist mõjutavad hulgaliselt tegureid, mis kutsuvad üksikisiku, grupi või rahvastiku tervises esile muutusi kas paremas või halvemas suunas.

Terviseprofiil on elanike tervise ja seda mõjutavate tegurite kvantitatiivne ja kvalitatiivne kirjeldus, mis määratleb tervise probleemid, sekkumist nõudvad valdkonnad ja vajalikud tegevused parema tervise saavutamiseks.

Terviseprofiil on üks maailmas laialdast kasutust leidnud võimalus saada hea ülevaade paikkonna inimeste tervises seisundist ja seda mõjutavatest teguritest.

Terviseprofiili koostamine on omavalitsuse või maakonna elanike tervise ja seda mõjutavate tegurite kaardistamine. Seisuga 05.09.2013 on Eestis valminud kõigi maakondade ja 112 kohaliku omavalitsuse terviseprofiili.

Profiil on aluseks tervise arendamise tegevuskava koostamisele, milles püstitatakse konkreetsed eesmärgid tervisetulemite parandamiseks.

Terviseprofiil aitab selgemini näha seoseid erinevates valdkondades tehtavate otsuste ja planeeritavate tegevuste ning tervise mõjude vahel. Teadmine sellest, mis on hästi ja mis halvasti, võimaldab oma edaspidised tegevused suunata õigesse kohta ning kulutada nappe vahendeid targalt ja tulemuslikult.

Terviseprofiili sisendiks on nii indikaatorite alusel kogutud statistilised andmed kui ka kogukonnaliikmetelt, otsusetegijatelt ning tervise- ja muude valdkondade spetsialistidelt kogutud arvamused ja info.

Nii on terviseprofiil on abivahend inimeste ja keskkonna tervises seisundi mõõtmisel, hindamisel, analüüsimisel, paremate tervisetulemite eesmärgistamisel ning nende saavutamiseks vajalike tegevuste ja vahendite määratlemisel.

Mõistmaks tervise ja tervisedenduse olemust ning planeerimaks tervist toetavaid sekkumisi peame teadma olulisemaid tervise mõjureid ja nende toimemehhanisme. (Kasmel ja Lipand 2007.)

Tervise mõjurite üldmõiste hõlmab endas suurt hulka tõenduspõhiseid ja omavahel põimunud üksikmõjureid ning mõjurite kombinatsioone. Paljud teadurid on viimase veerandsaja aasta jooksul püüdnud selgitada tervise mõjurite kompleksset toimet. Nende poolt koostatud tervise mõjurite mudelid peegeldavad erinevaid tervise käsitlusi ning tõdemust, et tervis on mitmeti mõistetav ja kujuneb paljude erinevate mõjurite koostoimel.

Tänapäeval on tervist toetavate sekkumiste planeerimine üha enam päevakorral, samas esineb planeerimise protsessis mitmeid kitsaskohti.

Tervise edendamine on protsess, mis võimaldab inimestel suurendada kontrolli oma tervise üle ning tugevdada seeläbi oma tervist.

Üheks suuremaks puuduseks paikkonna tervise sekkumiste planeerimisel on usaldusväärse info puudus. Paikkonnad ei oma sageli ülevaadet piirkonna tervislikust seisundist ja tervise mõjuritest ning enamasti käsitleb info, millega opereeritakse, üksikuid näitajaid, mis ei kajasta paikkonna tervikolukorda. Tervise tervikolukorrast ülevaate saamiseks ja tõenduspõhiste sekkumiste planeerimiseks on oluline koostada paikkonna terviseprofiil.

Käesolev terviseprofiil sisaldab andmeid kuni 2012. aastani (k.a.).

1. ÜLDANDMED

Tartumaa nägu:

Tartu linn – haridus, teadus, meditsiin, kultuur;

Tartu maakond – põllumajandus, puidu- ja toidutööstus, haridus, kultuur.

Tartumaad iseloomustavad märksõnad on: A. Le Coq, Emajõgi, hansapäevad, kõrgtehnoloogia, looduslik mitmekesisus, Peipsiveer, skulptuur Suudlevad Tudengid, Tartu Vaim, Vanemuine, ülikoolid.

Tartumaal on Eestis KÕIGE, KÕIGE, KÕIGE:

- suurema rahvastiku tihedusega linn - Tartu (2564,9 elaniku/km²);
- suurim ja ainus klassikaline ülikool - Tartu Ülikool;
- rohkem üliõpilasi ja kõige rohkem teadlasi maakonna elanike arvust;
- suurim meditsiinasutus - SA Tartu Ülikooli Kliinikum 3825 töötajaga;
- võimsaim suusaüritus - Tartu Maraton;
- osavõturohkem sariüritus - Tartu Neliküritus (Tartu Maraton, rattaralli, ratta- ja jooksumaraton);
- ainus täispikkuses laevatatav jõgi - 100 km pikkune Emajõgi;
- ainus vene vanausuliste restoran Peipsi ääres Kolkja külas;
- ainus töötav observatoorium Tõraveres;
- suuremad köögivilja katmikalad - talvekasvuhoonetes kasvatatakse köögivilja 5,73 hektaril;
- vähem metsa - alla 36% maakonna pindalast; Järvelas kasvavad Eesti kõrgeimad puud - harilik kuusk (45 m) ja harilik mänd (44 m), Eesti kõrgeim arukask (36 m);
- pikim liivakivisse tekkinud abrasiokoobas Kallaste pank Peipsi järve ääres (6 m).

1.1 Asend, loodus ja haldusjaotus

Tartumaa asub Lõuna-Eestis kahe suure veekogu - Peipsi ja Võrtsjärve – vahel (joon. 1). Tartumaa asub 58. põhjalaiuskraadil, umbes samal laiusel Permi, Tobolski, Juneau, Aberdeeni ja Göteborgiga. Talvisel pööripäeval kestab siin päev päiksetõusust loojanguni 6 tundi ja 22 minutit ning suvisel pööripäeval 18 tundi 20 minutit. Ilm on Tartumaal sarnane Eesti keskmisega, ainult talved on veidi külmemad ja suved soojemad.

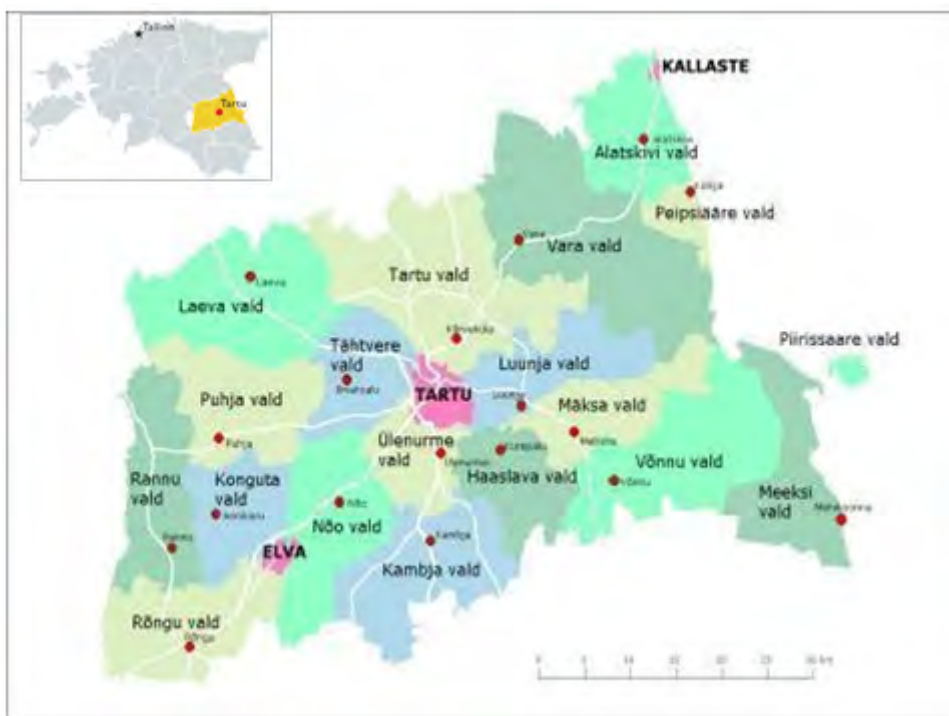

Joonis 1. Aerofoto Tartu maakonnast

Võrreldes Eestimaa mitmete teiste piirkondadega on Tartumaal suhteliselt palju erinevaid maastikke. Siin on nii kuplilisi kui tasaseid alasid, palju on ka märgalasid - veerand maakonna territooriumist on soode all. Suurima osa Tartumaast moodustab Kagu-Eesti lavamaa – tasane lainjas ala, mida liigestavad rohked ürgorud.

Peipsi ja Võrtsjärve ühendab maakonna üks maakonna sümbolitest – Emajõgi, mis on Eesti ainus täies pikkuses laevatatav jõgi. Suur-Emajõgi on ajalooliselt olnud tähtis veeteed ja tal on eeldusi muutuda atraktiivseks turismiobjektiks. Tartu maakonnas on üle 400 vooluveekogu ning 99 looduslikku ja pais- või tehisjärve. Tartumaa veekogud kuuluvad Peipsi-Pihkva järve vesikonda, mis on Eesti suurim. Peipsi järv on pindalalt (3555 km²) Euroopa looduslike järvede hulgas suuruselt viiendal kohal. Veekogud jäävad enamasti detsembris, jääminek on aprilli alguses. Tartumaa jõgedes-järvedes elab palju erinevaid kalaliike, sealhulgas angerjas ja lõhe.

Tartu maakonna pindala on 2992,74 km², see on 7% kogu Eesti pindalast. Pindalalt on Tartu maakond natuke suurem kui Luksemburg. Naabermaakondadeks on Tartumaale põhjas Jõgeva, läänes Viljandi ning lõunas Põlva ja Valga maakond. Maakonna idapiir Peipsi järves on ühtlasi ka riigipiiriks Venemaaga. Seega on Tartu maakond ka Euroopa Liidu piirimaakond (joon. 2).

Joonis 2. Tartu maakond. Allikas: AS Andmevara

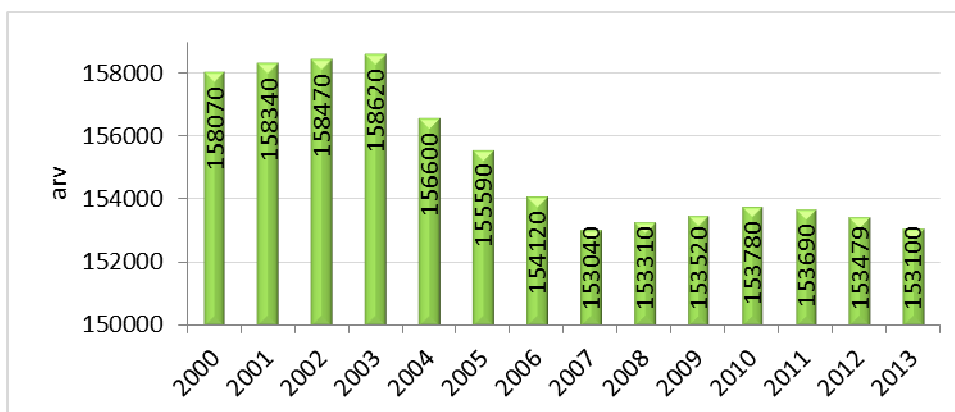
Tartu maakonnas on 22 omavalitsusüksust: kolm linna ja 19 valda (joon. 2). Tartu linn on maakonna administratiivne keskus. Tõmbekeskuseks on Tartu linn kogu Lõuna-Eestile.

Tartu linnast kõige kaugem maakonna punkt on Piirissaar – ainuke asustatud saar Peipsi järves. Maakonna suurim ulatus põhjast lõunasse on 51 km, idast läände 81 km ning kõige kaugemate punktide vahe kirdest edelasse on ligikaudu 90 km ja loodest kagusse ligikaudu 85 km.

1.2 Rahvastik

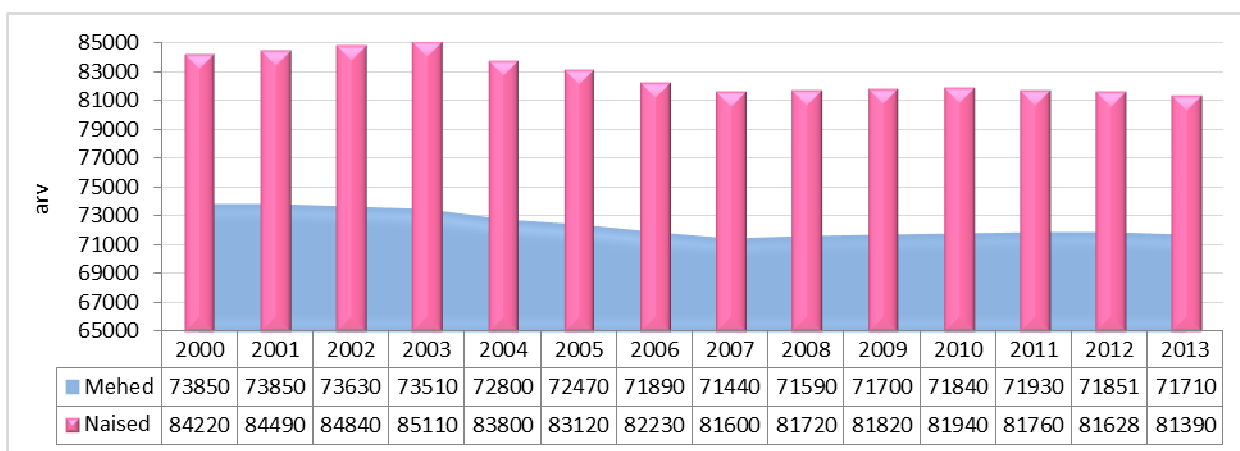
1.2.1 Rahvaarv, sooline ja vanuseline struktuur

Tartu maakonnas elas 01.01.2013. aasta seisuga 153100 inimest (12% Eesti rahvastikust). Maakonna rahvaarv kasvas kuni 2003. aastani ja langes siis 2007. aastani. Aastatel 2008-2010 elanike arv veidi jälle kasvas. Võrreldes 2000. aastaga on maakonna rahvaarv vähenenud 4970 inimese võrra (joon. 3). Maakond on oma rahvaarvu poolest Eesti maakondade hulgas teisel kohal pärast Harjumaad.

Joonis 3. Maakonna rahvaarv seisuga 1. jaanuar aastatel 2000-2013. aastaga. Allikas: ESA

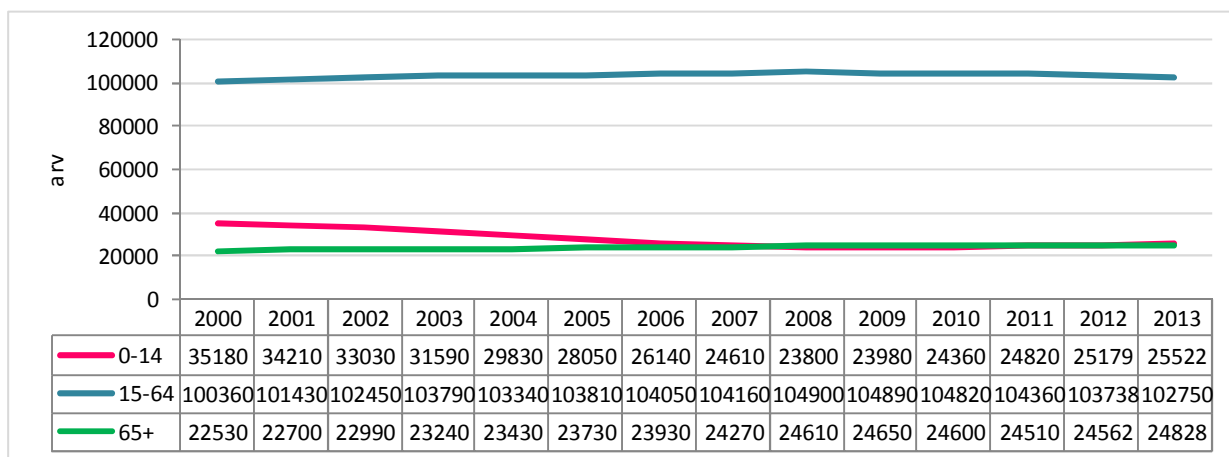
Kogu vaadeldava perioodi vältel on Tartumaa elanike seas naisi meestest rohkem (joon. 4).

Joonis 4. Tartu maakonna elanike sooline jaotus aastatel 2000-2013. Allikas: ESA

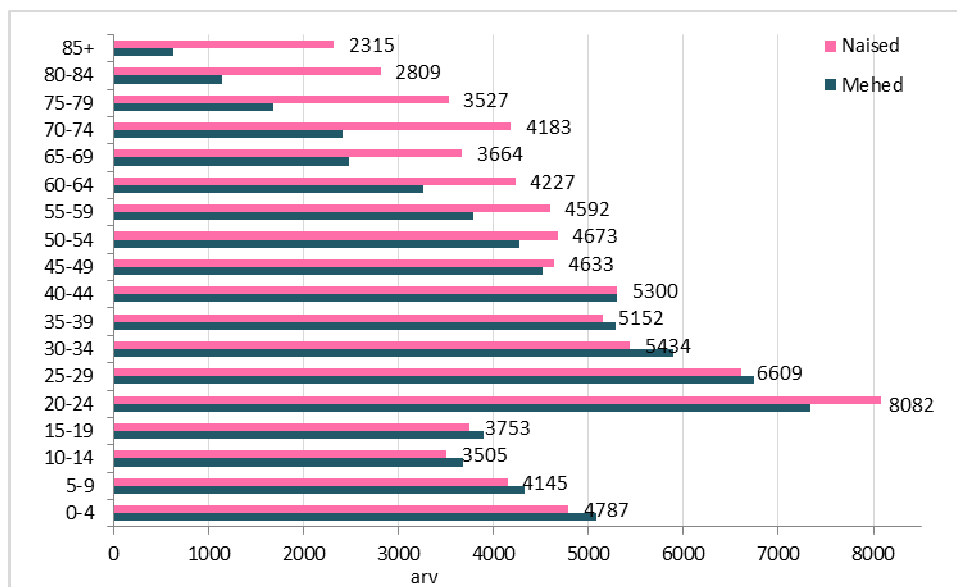
Seisuga 01.01.2013 oli Tartumaa elanike seas naisi 53% (81390 naist) ja mehi 47% (71710 meest). Naiste ülekaal on ka enamuse Tartumaa kohalike omavalitsuste elanike seas, v.a. Haaslava (5 meest rohkem), Võnnu (12 meest rohkem), Piisissaare (13 meest rohkem), Konguta (22 meest rohkem) ja Vara vald (37 meest rohkem).

Tartumaa rahvastikus on 0-14-aastaseid elanikke Eesti keskmisest rohkem. 2000. aastal oli 0-14-aastaseid elanikke Tartumaa rahvastikus 22,3% (Eesti keskmine 18%). 01.01.2013. aasta seisuga oli 0-14-aastaste laste osakaal langenud 16,7 protsendile (Eesti keskmine 15,6%). Vanuserühmas on väike poiste ülekaal (13085 poissi, s.o. 51,3%; 12437 tüdrukut, s.o. 48,7%), sest aastate lõikes on poisse sündinud tüdrukutest rohkem (joon 5, joon. 6).

Joonis 5. Tartumaa rahvastiku vanuseline jaotus aastatel 2000- 2013. Allikas: ESA

15-64-aastaseid (ehk tööelisi) elanikke on maakonna rahvastikus 67,1% (Eesti keskmine 66,3%). Arvuliselt suurema vanusegrupi tööeliste elanike hulgas moodustavad 20-29-aastased noored (joon. 6). Üheks põhjuseks võib olla asjaolu, et paljud noored naabermaakondadest tulevad just selles eas paremaid töövõimalusi otsima ning parimat kõrgemat haridust omandama. Ajajärgu kohanevad paljud noored ja jäävad paikseks.

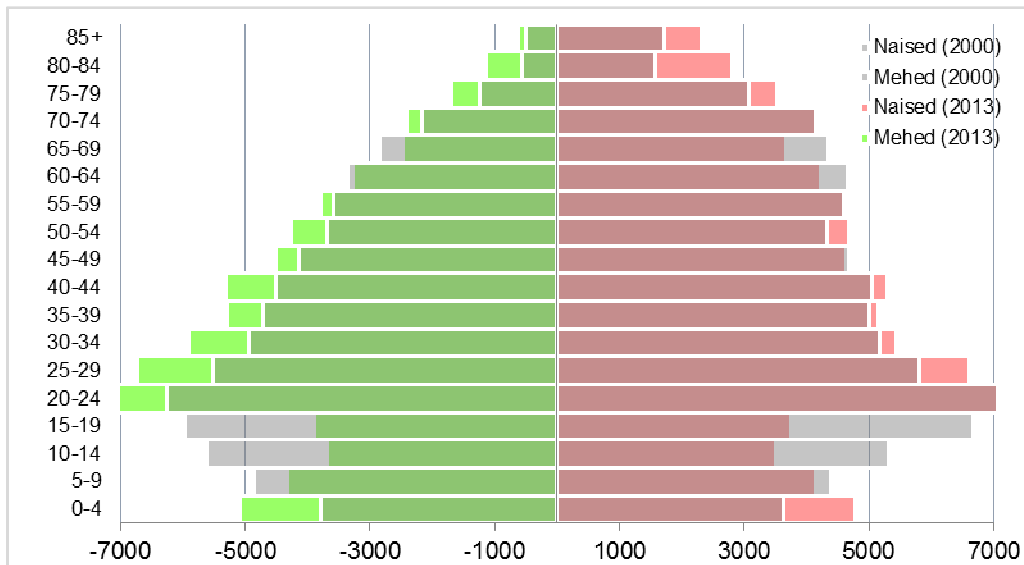
Joonis 6. Tartu maakonna elanike sooline ja vanuseline jaotus seisuga 01.01.2013. Allikas: ESA

Tööeliste elanike seas on mehi 48,9% (3266 meest) ja naisi 51,1% (4227 naist). Noorema elanikkonna seas on naiste ülekaal 20-24-aastaste hulgas (naised on hariduse omandamisel aktiivsemad). Naiste ülekaal rahvastikus suureneb alates 45-49-aastaste vanusegrupis ning kasvab vanuse suurenedes (joon. 6).

65-aastaseid ja vanemaid inimesi on maakonna rahvastikus 16,2% (Eesti keskmine 18%). Vanemate inimeste väiksemat osakaalu võib seostada rändega, mil inimesed lähevad tagasi vanematekoju või loovad pere veidi rahulikumas ja maalähedamas piirkonnas. Vanusegrupis meeste arv langeb ja naiste ülekaal suureneb – 65-69-aastaste seas on naisi 60%, 85-aastaste ja vanemate elanike hulgas on naisi juba 79% (joon. 6).

Maakonna rahvaarvu langemine võrreldes 2000. aastaga on toimunud 0-14-aastaste vanuserühma (-9658 last) ja 15-19-aastaste noorte arvu vähenemise tulemusena (joon. 7).

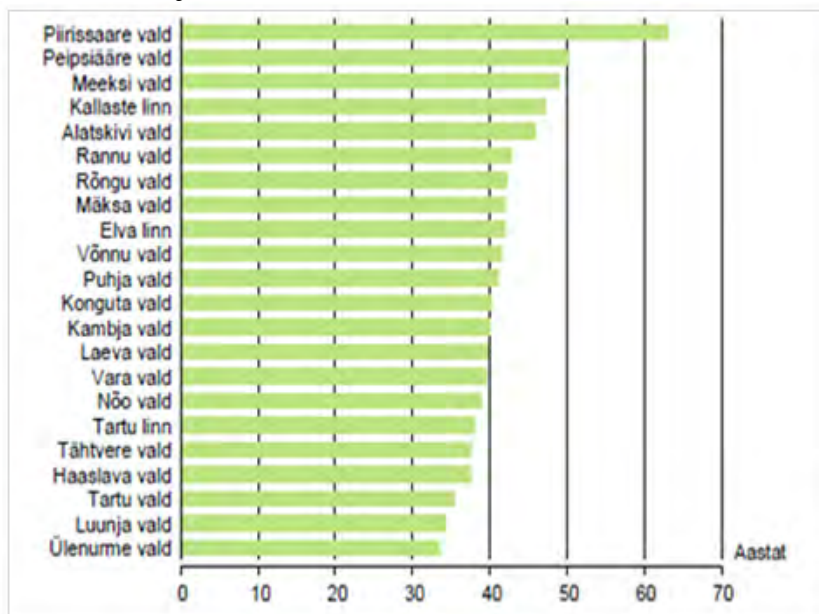

Joonis 7. Tartumaa rahvastik vanusegruppide ja sugude lõikes aastatel 2000 ja 2013. Allikas: ESA

Võrreldes 2000. ja 2013. aasta rahvastikupüramiidi on selgelt näha, kuidas laiem osa püramiidist aina ülespoole liigub. Sellest võime järeldada, et umbes 30-40 aasta pärast on eakate hulk võrreldes teiste vanusegruppidega kõige suurem. Seega on meie rahvastik vananev.

REL 2011 andmetel oli Eesti elanike keskmine vanus 40,8 aastat. Meeste keskmine vanus oli 37,7 aastat ja naistel 43,4 aastat. Keskmisest nooremad on Harju- ja Tartumaa elanikud – keskmine vanus vastavalt 36,3 ja 38,1 aastat. Elanike keskmine vanus on kõrgeim Piirissaare vallas (63,1) (joon. 8).

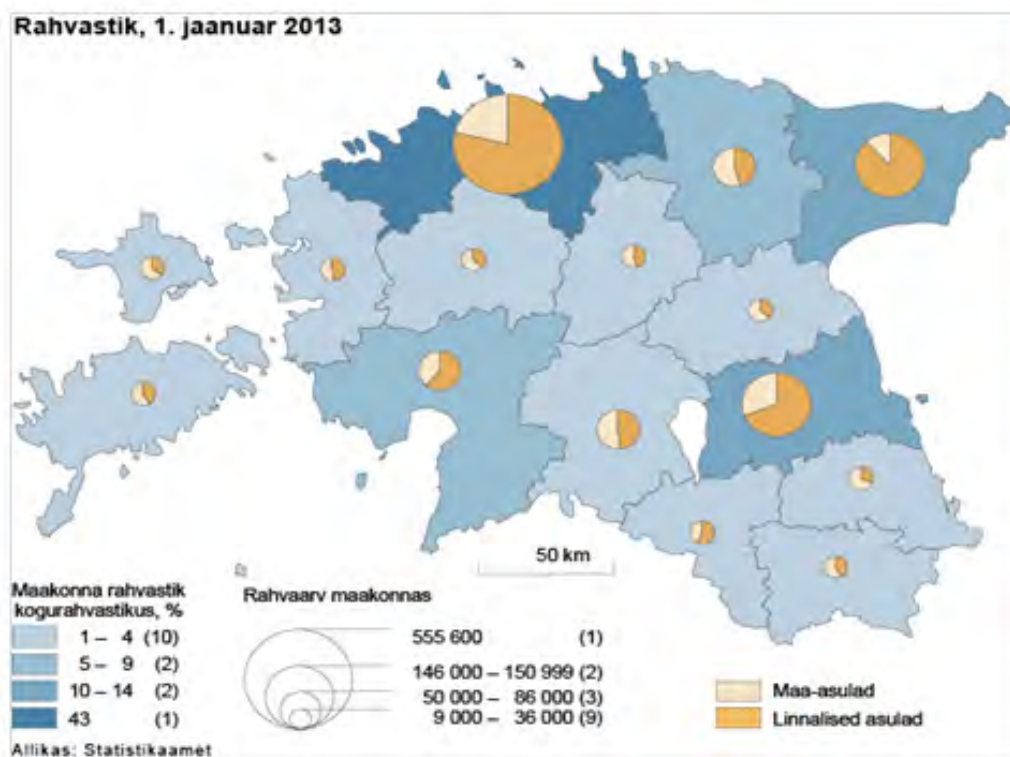

Joonis 8. Tartumaa elanike keskmine vanus seisuga 31.11.2011. Allikas: ESA

Tartu on rahvaarvult Eestis teine linn Tallinna järel ja iseloomult väga nooruslik – ligikaudu pool elanikest käib lasteaias või õpib üldharidus-, kutse- või kõrgkoolides.

1.2.2 Rahvastiku paiknemine

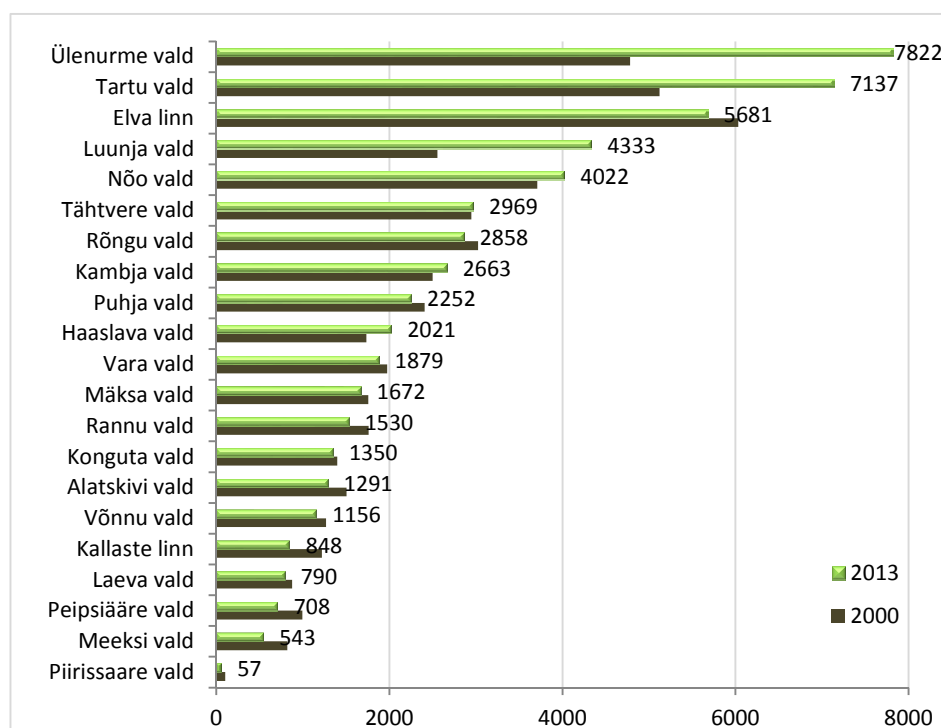
Tartumaa on Eesti üks tihedamini asustatud piirkondi - Tartu maakonnas elab keskmiselt 51,2 inimest ruutkilomeetril, maapiirkondades keskmiselt 16,0 inimest ruutkilomeetril (joon. 9). Ainult Harjumaa on veel tihedamini asustatud (29,9 inimest km²). Tartu maakonnas on kolm linna (peale Tartu linna veel Elva ja Kallaste), 22 alevikku ja 304 küla.

Joonis 9. Elanikkonna paiknemine seisuga 01.01.2013. Allikas: ESA

Tartumaa rahvastik on koondunud linnalistesse keskustesse ja nende vahetule tagamaale. Maakonna 153100 elanikust elab Tartus 65% (99 518 inimest), koos tagamaa valdadega Tartu linnastus kokku 80%. Maakonna ida- ja loodeosas on inimesi väga vähe, sest seal paiknevad suured metsad ja sood. Kõige suurema asustustihedusega on maapiirkondadest Ülenurme vald (90,58) ja kõige hõredamini on asustatud Laeva vald (3,39). Palju on ka selliseid piirkondi erinevates valdades, kus ei ela ühtegi inimest, peamiselt Peipsi järve ääres ja maakonna loode osas Emajõe ääres. Tartu linna elanike arv on vähenenud 1753 inimese võrra. Elanike arv on enim suurenenud Ülenurme, Tartu ja Luunja vallas. Elanike arv väheneb peipsiäärsetes omavalitsustes (joon. 10, tabel 1).

Struktuurselt iseloomustab maakonda laste ja noorte suhteliselt suurem osakaal võrreldes teiste Eesti maakondadega. Samas on ääremaa valdades just viimastel aastatel laste ja noorte osakaal oluliselt kahanenud.

Joonis 10. Rahvastik Tartumaa omavalitsustes (va. Tartu linn) aastatel 2000 ja 2013. Allikas: ESA

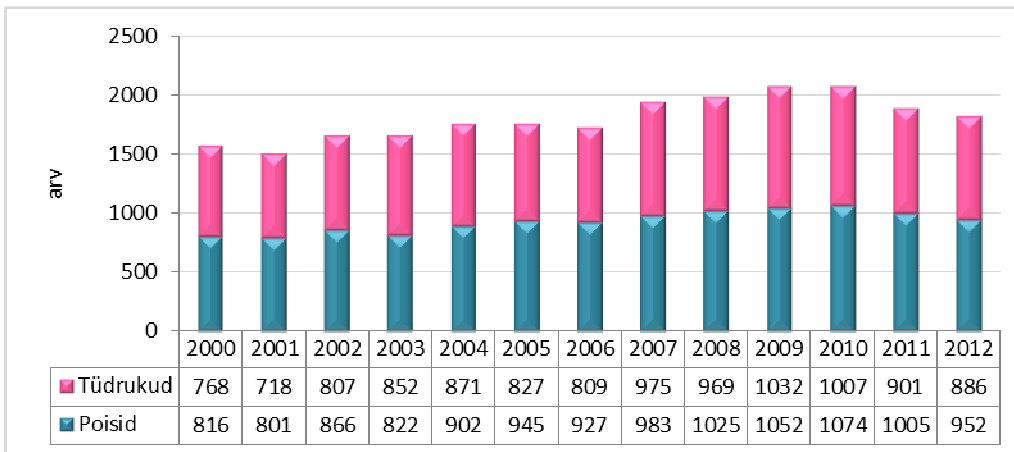
Tabel 1. Tartumaa omavalitsuste rahvaarv, pindala ja asustustihedus. Allikas: ESA

	Rahvaarv 01.01.2000	Rahvaarv 01.01.2013	Rahvaarv vanusegruppides 01.01.2013			Pindala, km ²	Asustustihedus, elanikku/km ²
			0-14	14-64	65+		
MAAKOND	158070	153100	25522	102750	24828	2992,74	51,16
..Elva linn	6031	5681	916	3516	1249	9,93	572,1047
..Kallaste linn	1219	848	75	548	225	1,93	439,38
..Tartu linn	101271	99518	15526	67997	15995	38,8	2564,9
..Alatskivi vald	1504	1291	185	753	353	128,38	10,06
..Haaslava vald	1736	2021	367	1355	299	110,02	18,37
..Kambja vald	2499	2663	507	1711	445	189,22	14,07
..Konguta vald	1399	1350	237	883	230	107,6	12,55
..Laeva vald	876	790	144	496	150	233,18	3,39
..Luunja vald	2554	4333	922	2958	453	131,54	32,94
..Meeksi vald	822	543	48	336	159	143,48	3,78
..Mäksa vald	1758	1672	255	1074	343	133,47	12,53
..Nõo vald	3709	4022	754	2563	705	168,92	23,81
..Peipsiääre vald	995	708	73	408	227	30,95	22,88
..Piirissaare vald	104	57	0	32	25	7,76	7,35
..Puhja vald	2408	2252	373	1427	452	167,54	13,44
..Rannu vald	1759	1530	240	958	332	158,01	9,68
..Rõngu vald	3026	2858	483	1772	603	164,18	17,40
..Tartu vald	5123	7137	1524	4728	885	300,26	23,77
..Tähtvere vald	2949	2969	528	2044	397	114,79	25,86
..Vara vald	1976	1879	348	1195	336	333,81	5,63
..Võnnu vald	1267	1156	209	724	223	232,63	4,97
..Ülenurme vald	4781	7822	1808	5272	742	86,35	90,58

1.2.3 Elussünnid

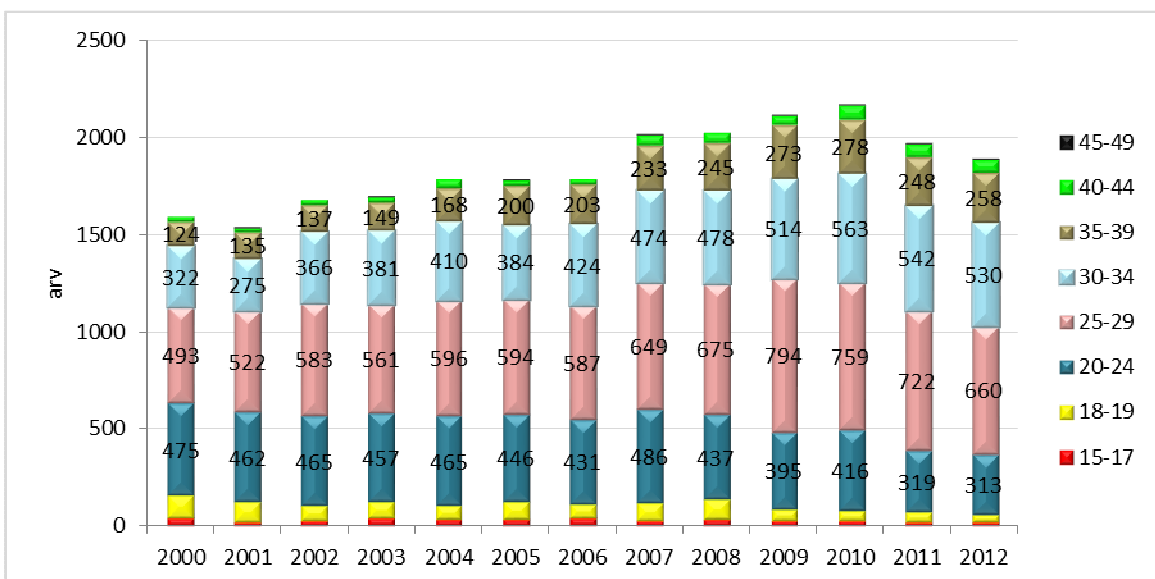
Näitaja kirjeldab raseduse ja emadusega kaasnevate vajaduste täitmiseks vajalike sekkumiste kavandamist ja toimunud sekkumiste hindamist (emadekool, nõustamisteenused). Tähelepanu pööratakse teismeliste emade ja üle 35-a emade tervisele.

Tartu maakonnas sündis aastatel 2000-2012 kokku 23592 last, aastas keskmiselt 1815 last. Sünninud lastes hulgas oli poiste arv suurem – poisse 51,6% (12170 ja tüdrukuid 48,4% (11422). Sünnimus oli väiksem 2001. aastal (1519 last) ja kõrgeim 2009. aastal (2084 last) (joon. 11).

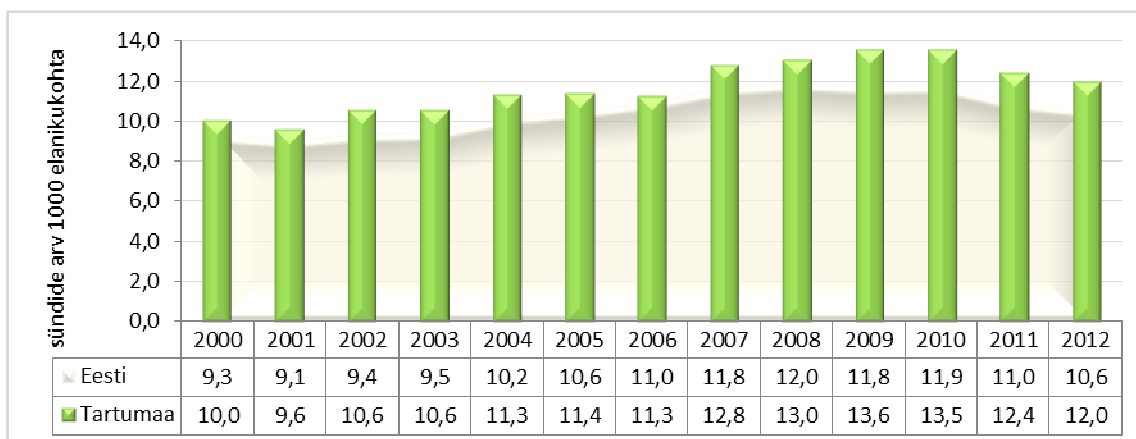
Joonis 11. Elussünnid soo järgi Tartu maakonnas aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Aastatel 2000-2012 sündis Tartu maakonnas enam lapsi (34,7% kogu laste arvust) 25-29-aastastel naistel, järgnesid 30-34-aastaste aastaste naiste vanuserühm (5663 sünni, 24%) ja 20-24-aastaste naiste vanuserühm (5567 sünni, 23,4%). 35-39-aastastel naistel sündis kokku 11% lastest (keskmiselt 204 last aastas). 15-17-aastastel tüdrukutel sündis aastas keskmiselt 28 last. Riskigruppi kuuluvad 45-aastased ja vanemad Tartumaa naised sünnitasid aastas keskmiselt 1,5 last (joon. 12).

Joonis 12. Elussünnid ema vanuse järgi. Allikas: TAI

Perioodi 2000-2012 jooksul on sünnitajate vanus kasvanud. On toimunud märgatav sündimuse tõus 25-29 aastaste ja 30-34-aastaste naiste vanuserühmades. 35-39 naiste emaks saamine on suurenenud kaks korda. Sünnimus on langenud aga 20-24-aastaste naiste hulgas. Teismeliste emade arv langes aastatel 2011-2012.

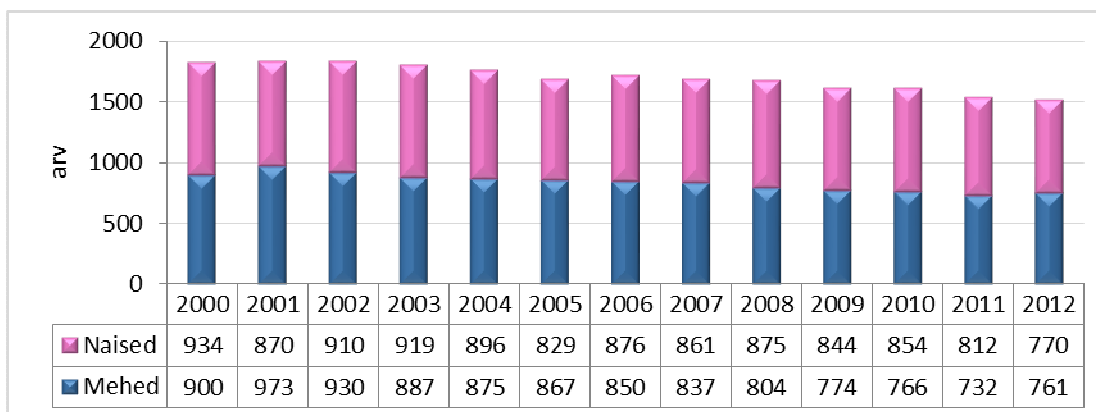

Joonis 13. Sünnimuse üldkordaja aastatel 2000-2013. Allikas: ESA

Sünnimus Tartumaal on püsivalt kõrgem vabariigi keskmisest sünnimusest. Maakonnas oli 1000 elaniku kohta kõige vähem sündi 2001. aastal (9,6 sündi) ja kõige enam 2009. aastal (13,6 sündi) (joon.13). Veel kõrgem oli sünnimus vaid Harju maakonnas. Sünnimust mõjutab sünnitusealiste naiste suurem arv Tartu linnas.

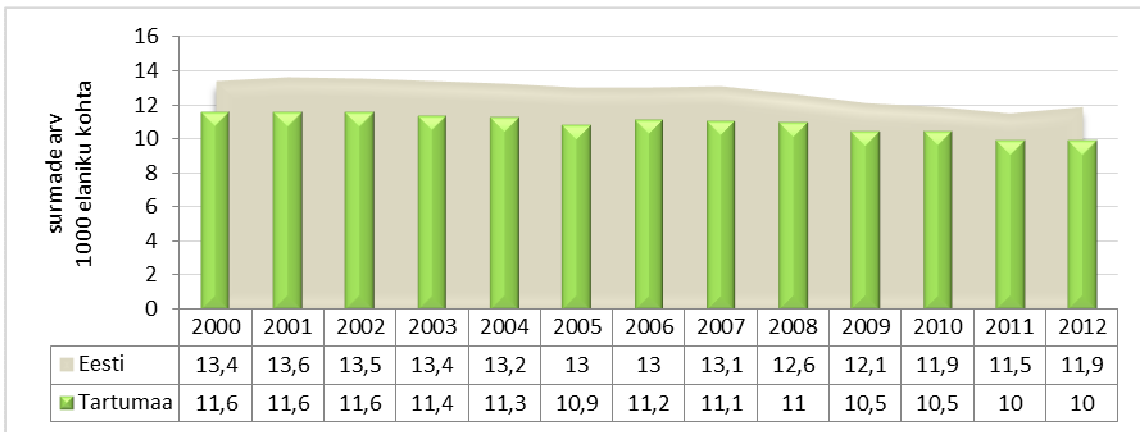
1.2.4 Surmad

Tartu maakonnas suri perioodil 2000-2012 kokku 22206 inimest (aastas keskmiselt 1708 inimest), nendest mehi oli 49,3% (10956 meest) ja naisi 50,7% (11250 naist). Surmade arv Tartu maakonnas alates 2001. aastast on järjest vähenenud – 2001. aastal oli 1843 surma, 2012. aastal 1531 surmajuhtumit (joon. 14).

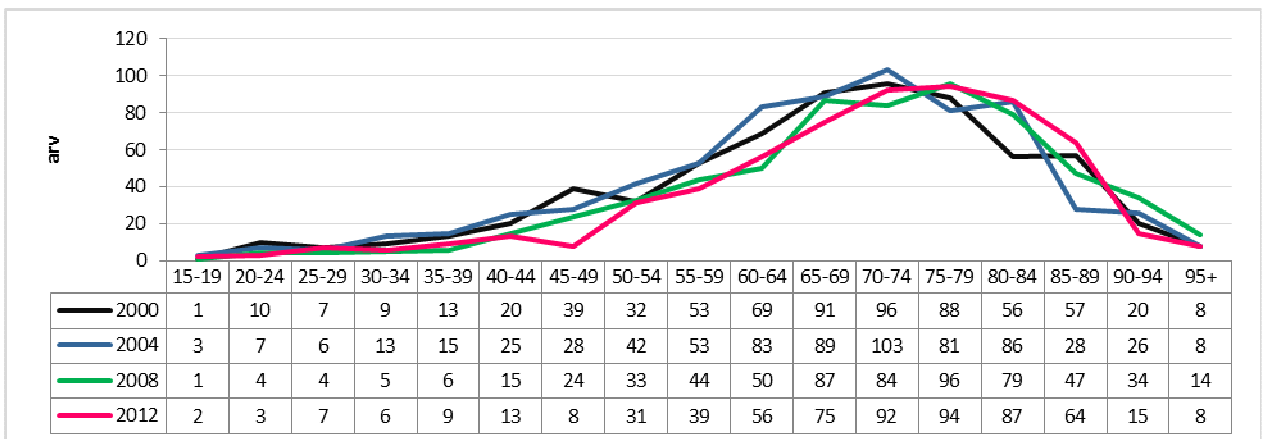
Joonis 14. Surmad Tartu maakonnas aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Peale suremuskordaja ligi 25 aastat kestnud üldist tõusu Eestis, mida põhjustas ühelt poolt elanikkonna vananemine ja teiselt poolt ühiskonnas muudatustega kaasnev stress, algas Eestis 2002. aastast üldise suremuskordaja langusperiood. Suremus Tartumaal on kogu vaadeldava perioodi vältel väiksem Eesti keskmisest suremusest (joon. 15).

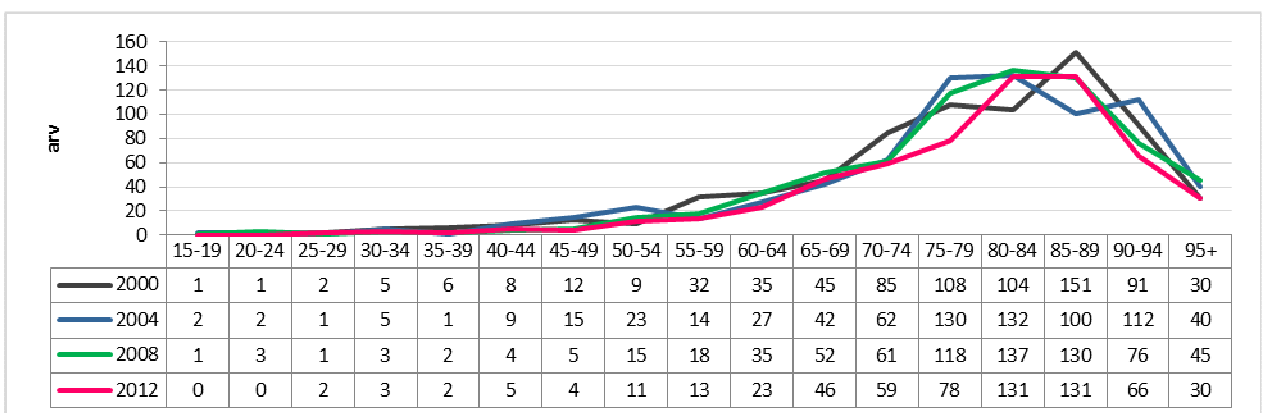
Joonis 15. Suremuse üldkordaja Tartumaal ja Eestis aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Aastatel 2000-2012 suri 38,6% Tartumaa meestest enne 65. eluaastat. Vanuses 54-64 eluaastat suri 24,6% meestest. Kui aastatel 2000-2007 tõusis meeste suremus märgatavalt 40-44-aastaste vanuserühmas, siis aastatel 2008-2011 nihkus see 45-49-aastaste ja 2012. aastal 50-54-aastaste meeste vanuserühma (joon. 16).

Joonis 16. Meeste suremus vanusegruppides. Allikas: ESA

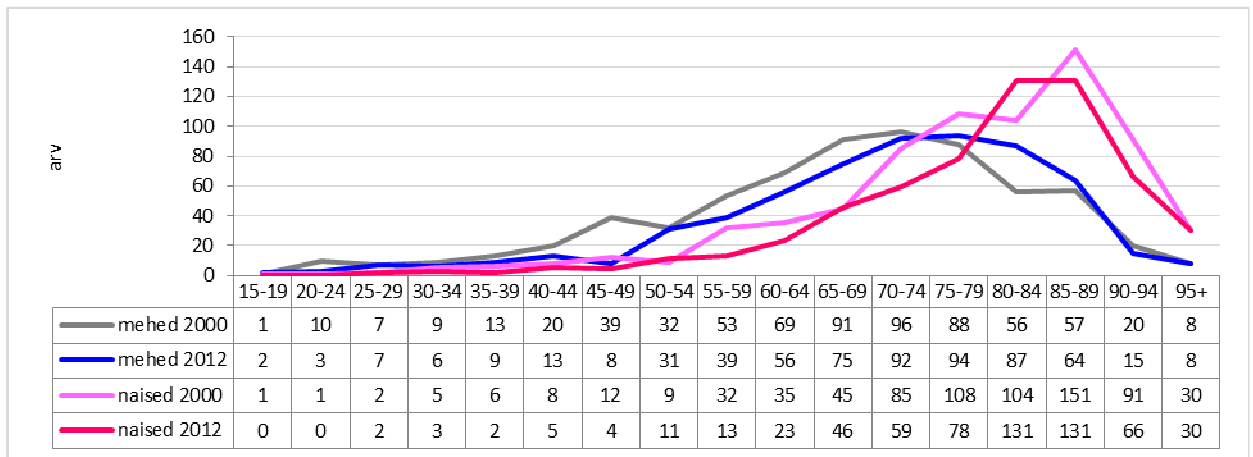
Aastatel 2000-2012 suri enne 65. eluaastat 14,2% Tartumaa naistest (2,7 korda meestest vähem). Aastatel 2000-2003 suurenes naiste suremus järsult 70-74aastaste hulgas, 2012. aastal 75-aastaste ja vanemate naiste hulgas (joon. 17).

Joonis 17. Naiste surmad vanusegruppides. Allikas: ESA

Võrreldes naiste ja meeste suremuse diagramme näeme, et meeste hulgas sureb vanuses 65-84 eluaastast igas vanuserühmas suhteliselt võrdne arv inimesi, kuid naiste suremus on järsu

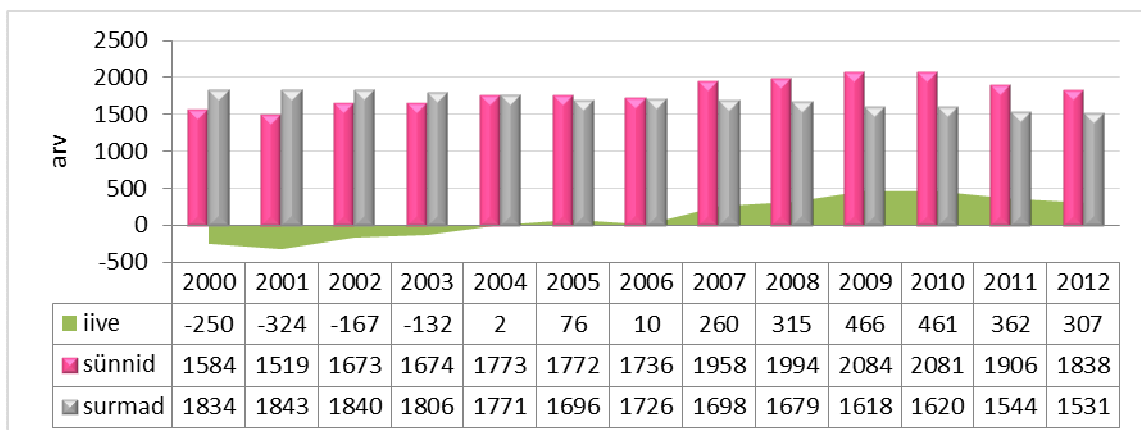
tõusuga just vanemate vanusegruppide hulga, kus eeldatavasti on surma põhjuseks loomulik surm. Meeste suureneb naiste suremusest mitmeid aastaid varem (joon. 18).

Joonis 18. Meeste ja naiste suremus aastatel 2000 ja 2012 Tartu maakonnas. Allikas: ESA

1.2.5 Loomulik iive

Loomulik iive Tartumaal oli negatiivne alates 1993. aastast (Eestis alates 1991. aastast). Alates 2002. aastast hakkas sündimus kasvama ning alates 2004. aastast on iive maakonnas jälle positiivne (joon. 19).

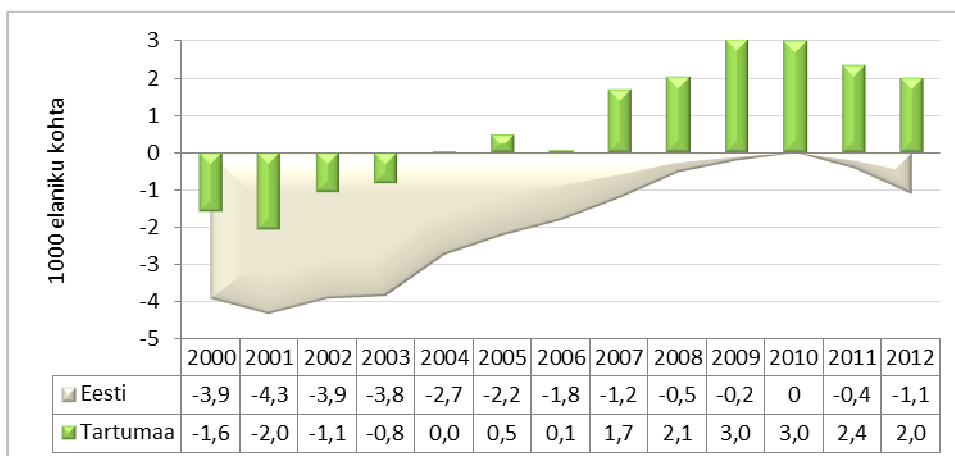
Joonis 19. Loomulik iive Tartu maakonnas aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Iive Tartu maakonnas oli tõusujoonel kuni 2009. aastani. Võrreldes 2000. aastaga tõusis iive pea kolm korda. Loomuliku iibe kasvule aitas kaasa majandusliku jõukuse ja kindlustunde kasv, mis tõi sünnitama ka naised, kes lapse saamist majanduslikel põhjustel edasi lükkasid. Lisaks mõjutas loomuliku iibe positiivsemaks muutumist nii noorte naiste arvu rohkus kui ka suremuse mõningane langus. Aastatel 2011-2012 iive jälle langes.

2006. aastal oli iive positiivne vaid kolmes Tartu maakonna omavalitsuses (Tartu linn, Mäksa ja Vara vald). 2010. aastal oli iive positiivne juba kaheksas omavalitsuses: Tartu linnas ning Konguta, Laeva, Luunja, Nõo, Puhja, Tartu ja Ülenurme vallas. 2012. aastal oli loomulik iive positiivne Tartu maakonna kahes linnas (Tartu ja Elva) ning viies vallas (Kambja, Luunja, Puhja, Tartu ja Ülenurme).

Eesti iibe negatiivne number kahanes kuni 2010. aastani - 2010. aastal oli sündide ja surmade arv Eestis võrdne. 2011-2012. aastatel oli loomuliku iibe kordaja Eestis jälle negatiivne (joon.

20). 2012. aastal oli Eestis loomuliku iive positiivne vaid kahes maakonnas – Tartu- ja Harju maale.

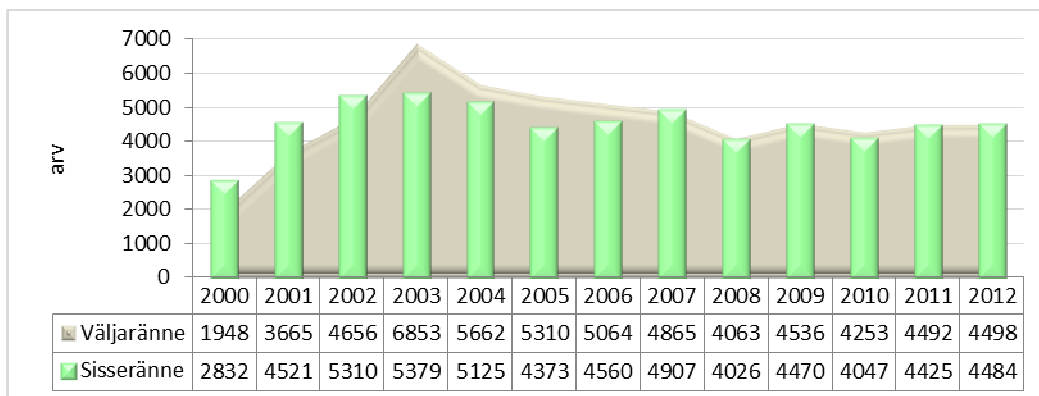

Joonis 20. Loomuliku iive kordaja aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Negatiivne iive toob kaasa koolide sulgemise ning probleemid pensioni- ja tervishoiusüsteemis, mistõttu tuleb hakata mõtlema vanematele inimestele sobivate töökohtade loomisele.

1.2.6 Ränne

Kõige tugevamini mõjutab rahvastiku piirkondlikku paiknemist siseränne¹. Eesti siserännet iseloomustab valdava tendentsina rahvastiku koondumine pealinnapiirkonda ja teistesse suurematesse linnapiirkondadesse.

Joonis 21. Siseränne Tartu maakonnas aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Aastatel 2000-2012 tuli teistest maakondadest Tartumaale elama 29072 inimest, s.o. aastas keskmiselt 2236 inimest. Sisseränne oli väikseim 2000. aastal ja suurim aastatel 2002-2003. Samal perioodil lahkus Tartu maakonnast 30478 inimest, s.o. aastas keskmiselt 2344 inimest. Väljaränne oli suurim 2003. aastal. Viimastel aastatel on maakonna siserände rändesaldo märkimisväärselt paranenud (joon. 21).

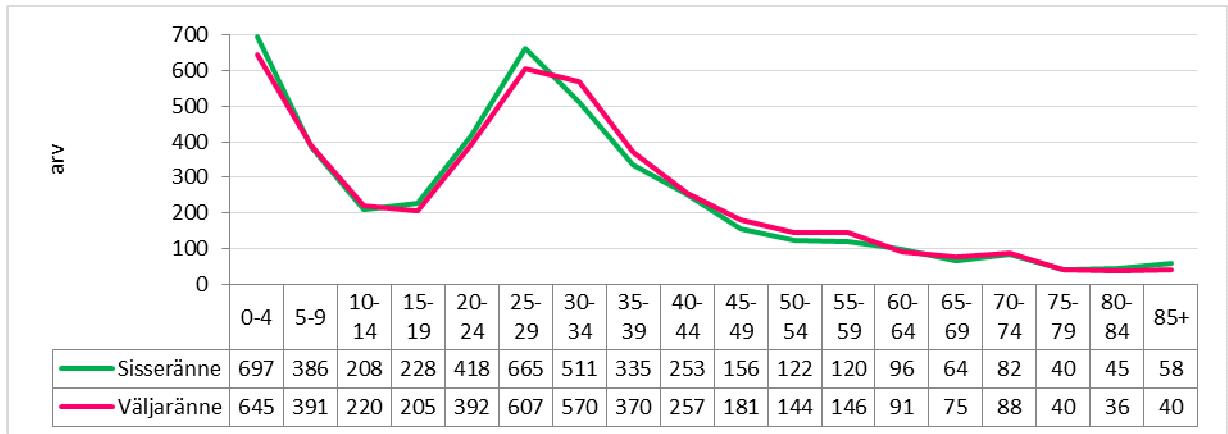
Tartu maakonna elanike arv on siserände arvelt kahanenud alates 2000. aastast 1406 inimese võrra. Tartu maakonnast on lahkunud kõikidesse teistesse Eesti maakondadesse - enam inimesi lahkus Tartu maakonnast Harjumaale (45% väljarändajatest), Põlva maakonda (8%), Jõgeva maakonda (8%) ja Valgamaale (6%). Tartumaale tuli enam inimesi Harju maakonnast

¹ Elukohavahetus Eesti ühest asustusüksusest teise

(22% sisserrändajatest), Jõgeva maakonnast (12%), Põlva maakonnast (11%). Kõige vähem tuli inimesi Hiiumaalt, Saaremaalt, Läänemaalt ja Raplamaalt.

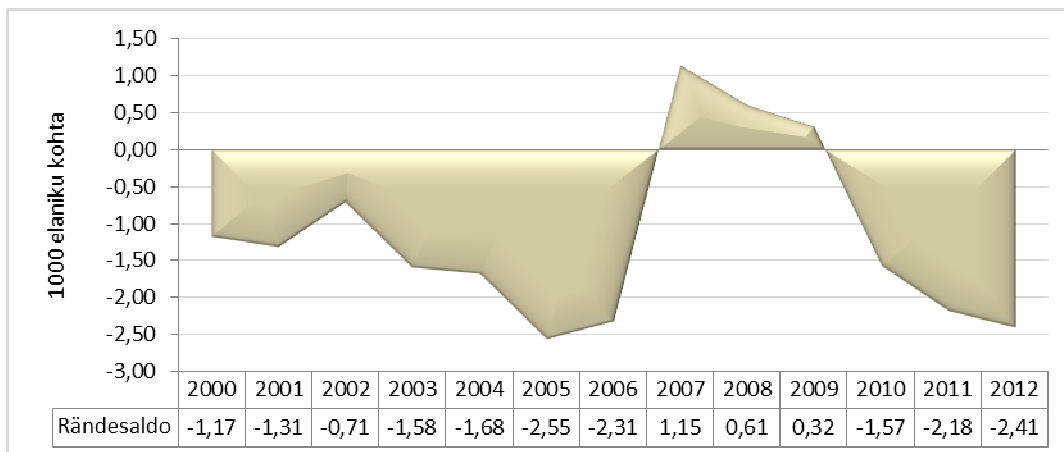
Kõige aktiivsemad on nii sisse- kui ka väljarändes 24-34 aastased lastega pered. Kõige vähem muudavad oma elukohta vanemad inimesed (joon. 22).

Joonis 22. Sisse- ja väljaränne vanusegrupiti 2012. aastal. Allikas: ESA

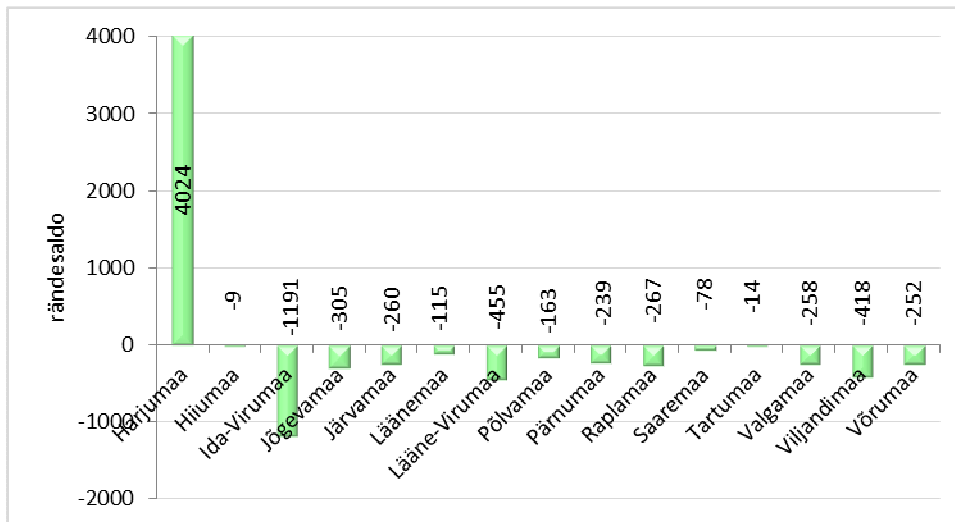
Suurenenud on elanike maakonnasisene ränne, mis seotud majanduskasvu tingimustes rajatud linnalähedaste väikeelamutest koosnevate uuselamurajoonidega. Iga kolmekümnes tartumaalane vahetas 2008. aastal elukohta, neist 49% maakonna sees. 2012. aastal oli 11 Tartu maakonna kohalikus omavalitsuses sisserränne suurem kui väljaränne. Kui kümme aastat tagasi oli rändesaldo positiivne just linnades, siis nüüdseks on olukord muutunud - Tartu maakonna linnade rändesaldo on negatiivne (-430) ja valdade rändesaldo positiivne (416). Kõige suurem oli rändesaldo Tartu linna lähedal asuvates kohalikes omavalitsustes (Ülenurme, Luunja ja Tartu vallas) ning Nõo vallas.

Rändesaldo Tartu maakonnas oli aastatel 2000-2006 ja 2010-2012 negatiivne, aastatel 2007-2009 aga positiivne (joon. 23).

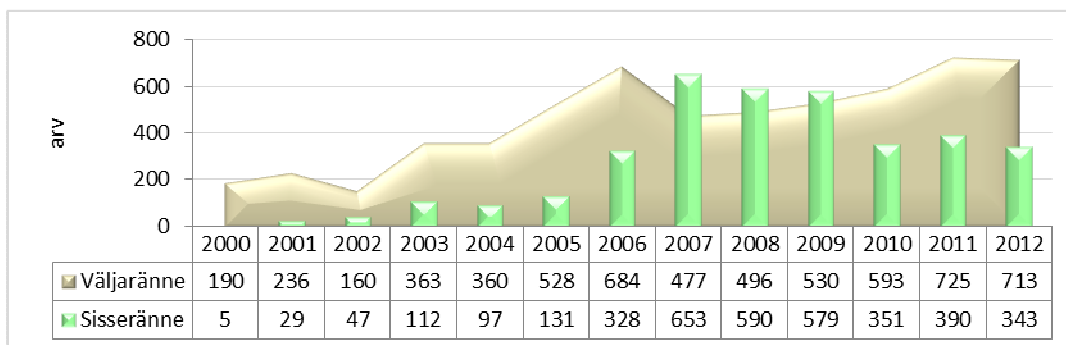
Joonis 23. Rändesaldo Tartu maakonnas aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

2012. aastal oli rändesaldo positiivne ainult Harju maakonnas. Teistes Eesti maakondades rändab inimesi välja rohkem kui neid sisse rändab (joon. 24).

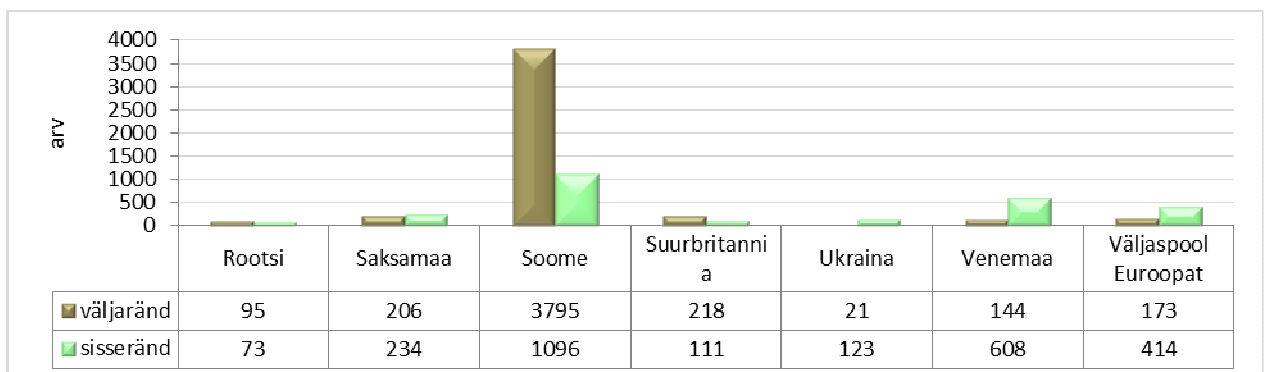
Joonis 24. Rändesaldo maakondades 2012. aastal. Allikas: ESA

Välisrände maht võrreldes siserändega on oluliselt väiksem ja aastate lõikes kõikumine. Aastatel 2000-2012 tuli teistest riikidest Tartumaale elama 3655 inimest, s.o. aastas keskmiselt 281 inimest. Sisseränne kasvas perioodil 2000-2007 653 inimeseni ning seejärel hakkas langema. Samal perioodil lahkus Tartu maakonnast teistesse riikidesse 6055 inimest, s.o. aastas keskmiselt 466 inimest. Väljaränne oli suurim 2011. aastal. Välisrände rändesaldo Tartu maakonnas aastatel 2000-2006 ja 2010-2012 oli negatiivne (joon. 25).

Joonis 25. Välisränne Tartu maakonnas aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

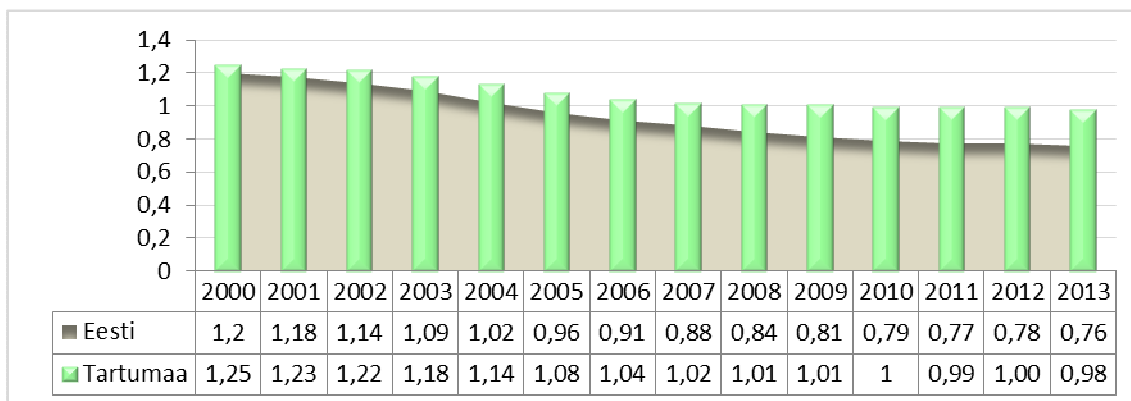
Aastatel 2004-2012 lahkus Tartumaalt enim inimesi Soome (74% väljarändajatest). Soomest tuli Tartumaale ka kõige rohkem inimesi, kuid 3,5 korda lahkunutest vähem (joon. 26).

Joonis 26. Välisränne Tartu maakonnas aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

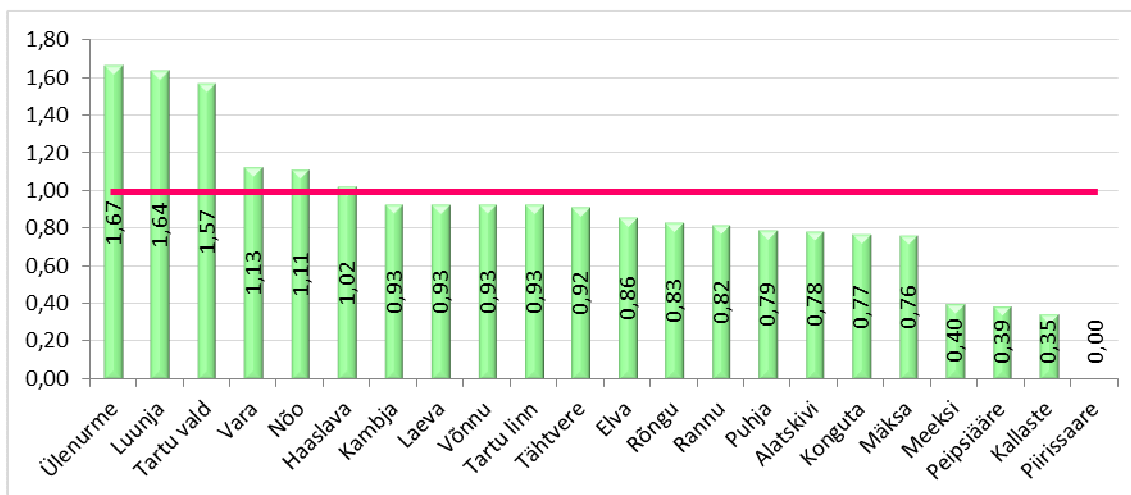
1.2.7 Demograafiline tööturusurveindeks

Demograafiline tööturusurveindeks on viimase kolmeteistkümne aasta jooksul ühtlaselt langenud. Kuni 2009. aastani oli Tartumaa demograafiline olukord soodne - maakonna rahvastikus oli eelseisval kümnendil potentsiaalseid tööturule sisenejaid (5-14-aastaseid) rohkem (indeks üle 1) kui seal vanaduse tõttu potentsiaalselt välja langejaid (55-64-aastaseid). Aastatel 2010-2012 kõigub Tartumaa demograafiline tööturusurveindeks ühe ja 0,98 vahel. Samas on Tartumaa demograafiline tööturusurveindeks Eesti keskmisest tunduvalt kõrgem (joon. 27).

Joonis 27. Demograafiline tööturusurveindeks aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Võrreldes Tartu maakonna valdasid, siis kõige kõrgem on demograafiline tööturusurveindeks Ülenurme vallas ning kõige madalam Piirissaare vallas. Üle ühe on tööturuindeks Tartu maakonna kuues omavalitsuses (joon. 28).

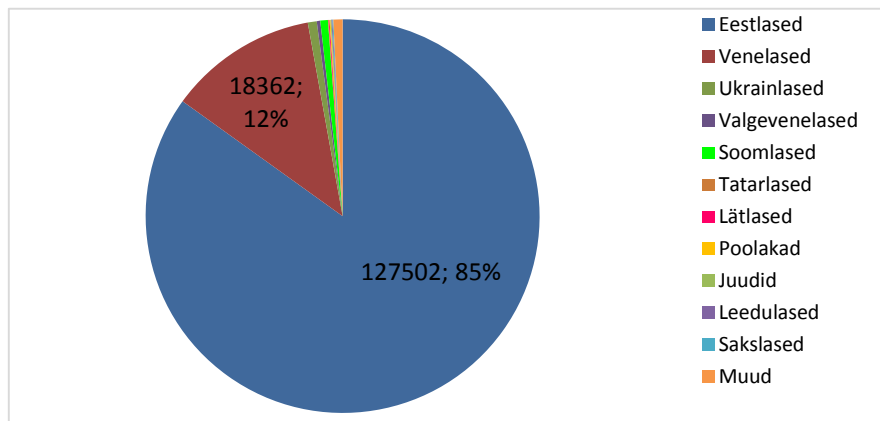

Joonis 28. Demograafiline tööturusurveindeks Tartu valdades seisuga 01.01.2013. Allikas: ESA

1.2.8 Rahvastiku rahvuslik jaotus

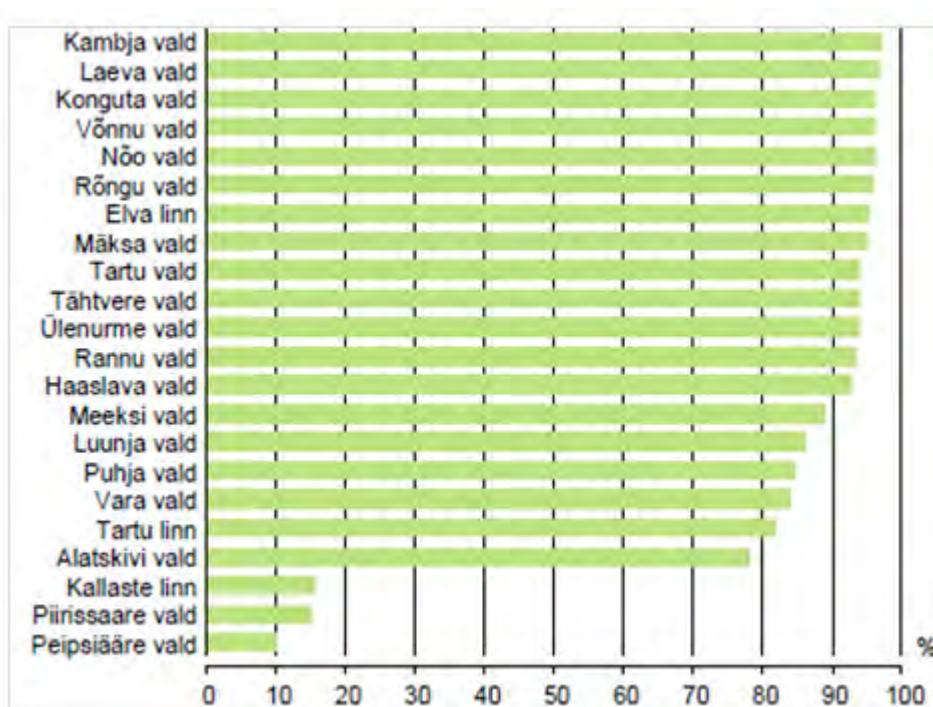
Ebavõrdsus tervises võib olla seotud rahvusega. Antud indikaator aitab kavandada ja planeerida tervisesekkmisi või ka teenuseid pakkuda arvestades kultuurilist eripära, keeleoskust ja sotsiaalset integreeritust.

Rahvustest elab Tartumaal kõige rohkem eestlasi - 85% (127 502 eestlast). Tartu linna elanikest on 82% eestlased (joon. 29). Juba viimased 10 aastat on Tartu maakonnas eestlaste osakaal 83%-85% vahel.

Joonis 29. Rahvused Tartumaal seisuga 01.01.2013. Allikas: ESA

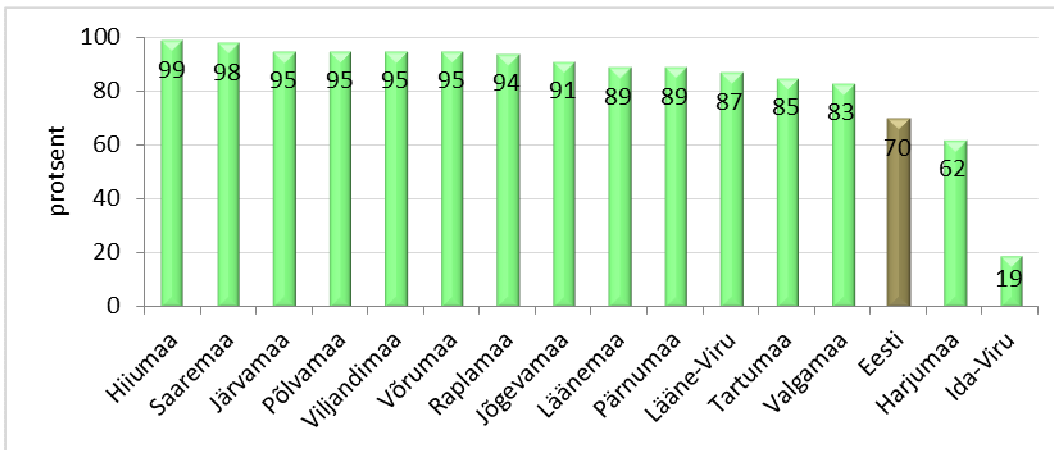
Muudest rahvustest on Tartumaa elanike seas enim venelasi (12%) (joon. 29). Muudest rahvustest on veel arvuliselt rohkem ukrainlasi (1%, 1131 inimest) ja soomlasi (1%, 932 inimest). Teised rahvused (lätlased, tatarlased, valgevenelased, juudid, leedulased, sakslased) jäävad märkimisväärsele vähemusse.

Joonis 30. Eestlaste osatähtsus Tartumaa omavalitsustes seisuga 31.12.2011. Allikas: ESA

Valdavalt venekeelne elanikkond on Peipsiveeres – Kallaste linnas, Peipsiääre vallas ja Piirissaares (joon. 30). Nendes piirkondades on teenuste osutamisel väga oluline vene keele valdamine. Rahvuselise koosseisu iseärasusi tuleb arvestada nii kultuurielu korraldamisel, elanike informeerimisel kui ühiskonnaellu kaasamisel. Tänapäevani on väga tagasihoidlik olnud muukeelse elanikkonna osalus maakonna tervisedenduse võrgustikes.

Võrreldes Eesti keskmisega on Tartu maakonnas eestlaste osakaal suurem. Kõige väiksem on eestlaste osakaal Ida-Viru maakonnas (19%) ja kõige kõrgem saartel (joon. 31).

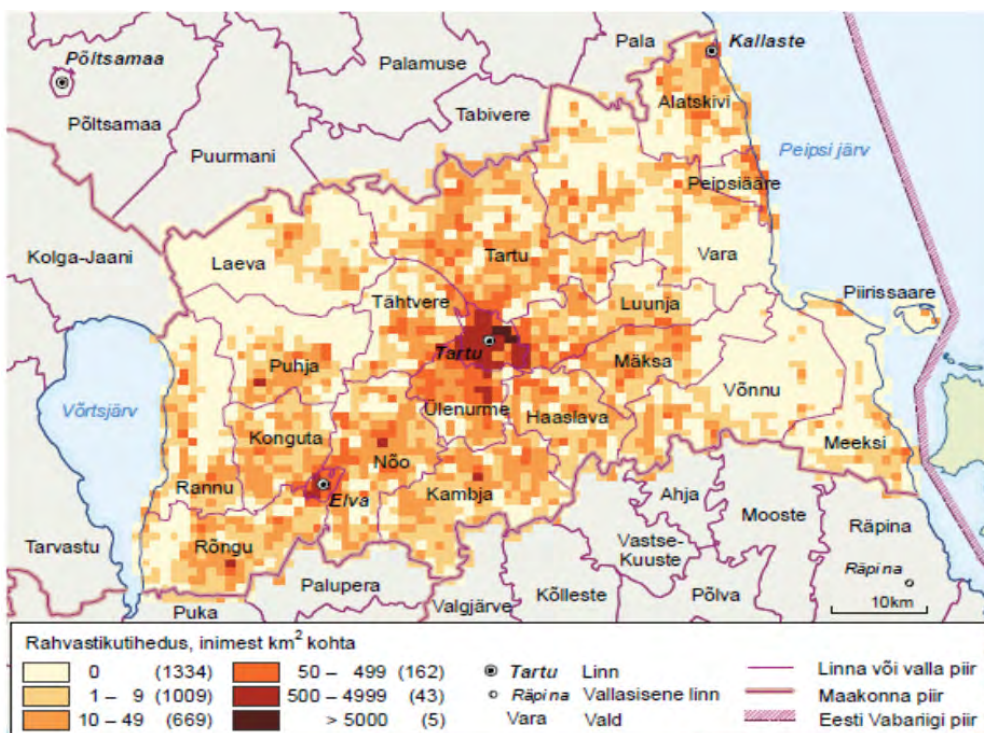

Joonis 31. Eestlaste osakaal maakondades rahvastikus seisuga 01.01.2013. Allikas: ESA

1.2.9 Rahvastiku muutused

Tartumaa rahvastik ja selle muutused on suhteliselt sarnased Eesti keskmisele ja protsesse iseloomustavad järgmised sõnad - vähenemine, vananemine, koondumine. Kuigi Tartu maakond on oma rahvaarvu poolest Eesti maakondade hulgas teisel koha, on rahvaarv võrreldes 2000. aastaga vähenenud ca 5000 inimese võrra. Eesti üldise rahvastikuarengu kontekstis, kus üksnes Harjumaa on suutnud elanike arvu kasvatada, on see hea tulemus.

Rahvastikuprotsessid maakonna eri osades on vastassuunalised. Omavalitsuste elanike hulka vaadates nähtub, et Tartumaa kolmes linnas (Tartus, Elvas ja Kallastel) rahvastik väheneb, kuid samal ajal linna lähivaldades elanike arv on kasvanud - jõudsalt on suurenenud Tartu, Luunja ja Ülenurme valdade elanikkond. Samas maakonna äärealade valdades elanike arv kahaneb - kõige enam Peipsi ääres asuvates omavalitsustes (joon. 32).

Joonis 32. Tartumaa rahvastik seisuga 31.12.2011. Allikas: ESA

Rahvaarvu mõjutavad iive ja ränne. Tänu sündide kasvule ja suremuse langusele on Tartumaa loomulik iive alates 2004. aastast jälle positiivne. Kiirelt kasvanud valdade elanikkond on noorem ja ka sündide arv on tõusutrendis. Kaugemal asuvates valdades, eriti Peipsi järve ääres, on vanemaelisi rohkem ning lapsi vähem. On piirkondi (peamiselt Emajõe ja Pepsi järve ääres), kus ruutkilomeetrite kaupa ei ela ühtegi inimest.

Kuigi Tartumaa on üks Eesti tõmbekeskusi, on rändesaldo positiivne üksnes Tartu linna lähedal asuvates kohalikes omavalitsustes (Ülenurme, Luunja ja Tartu vallas) ning Nõo vallas.

Maakonna rahvusliku rahvuslik koosseis püsib stabiilsena. Võrdluses Eesti kahe ülejäänud maakonnaga, mille elanike arv ületab 100 000, on Tartumaal eestlaste osakaal erakordselt suur – 85%. Venelaste osakaal on püsinud stabiilsena. Peipsiveere vanausuliste venelaste kogukond püsib, kuid piirkonna negatiivsed rahvastikuprotsessid kujutavad selle säilimisele tegusa kogukonnana suurevat ohtu.

Tabel 2. Tartu maakonna demograafilised näitajad seisuga 2012. Allikas: ESA

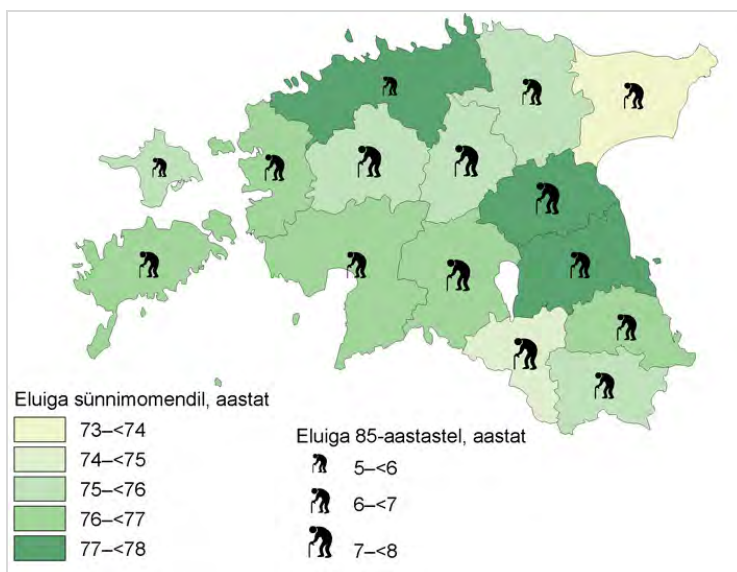
Demograafilised näitajad			
Näitaja	Tartumaa	Eesti	Euroopa Liit
Rahvaarv (tuhat inimest)	153,1	1 320,2	505 572,6
Elanikke km ²	51,16	30,4	116,3
Naisi 100 mehe kohta	114	114	104,8
Elussüüde 1000 elaniku kohta	12,10	10,6	
Surmasid 1000 elaniku kohta	10,0	11,9	
Elussüüde 1000 15–49-aastase naise kohta	47,1	46,7	
Loomuliku iibe kordaja	2,0	-1,1	
Vanuseline jaotus (%)			
0...14	16,7	15,6	15,6
15...64	67,10	66,3	66,2
65 ja vanemad	16,2	18,0	18,2
Ülalpeetavate määr %	48,8	50,9	
Tööturusurveindeks %	0,98	0,76	

Üldjoontes toimub seniste rahvastikusuundumuste jätkumisel järgmise ligi 30 aasta jooksul kõigis linnades rahvastiku vähenemine ja vananemine, kuid linnade käekäik on erinev. Rahvastikku võidavad juurde Tallinn, Tartu.

Tartumaa demograafilisi näitajaid (võrreldes Eesti ja Euroopa Liidu andmetega) kirjeldab tabel 2.

1.3 Rahvastiku tervise seisund

Rahvastiku tervise seisundi hindamise üheks indikaatoriks on keskmine oodatav eluiga. REL 2011 andmetel oli Eesti naiste oodatav eluiga sünnimomendil 81 ja meestel 71 aastat.

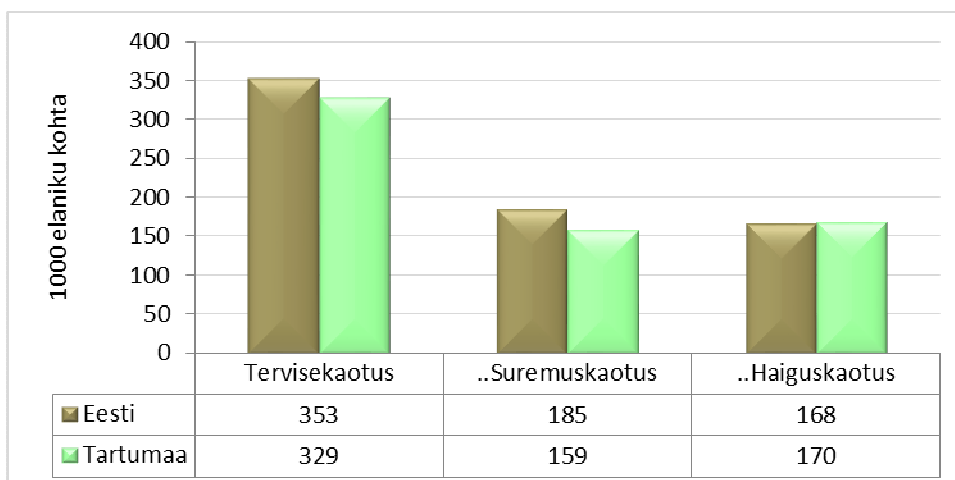

Joonis 33. Eesti maakondade oodatav eluiga sünnimomendil 2010/2011. aastal. Allikas: ESA

Maakondade vaheline erinevus rahvastiku elueas on suur - kahe aasta (2009-2010) keskmine oodatav eluiga erines piirkonniti kuni 4,7 aastat. Kõige madalam oli see Ida-Virumaa elanikel, kõige pikemat eluiga nautivad Harju-, Jõgeva- ja Tartumaa elanikud (joon. 33). Linna- ja maarahvastiku oodatav eluiga on Eestis praktiliselt võrdne.

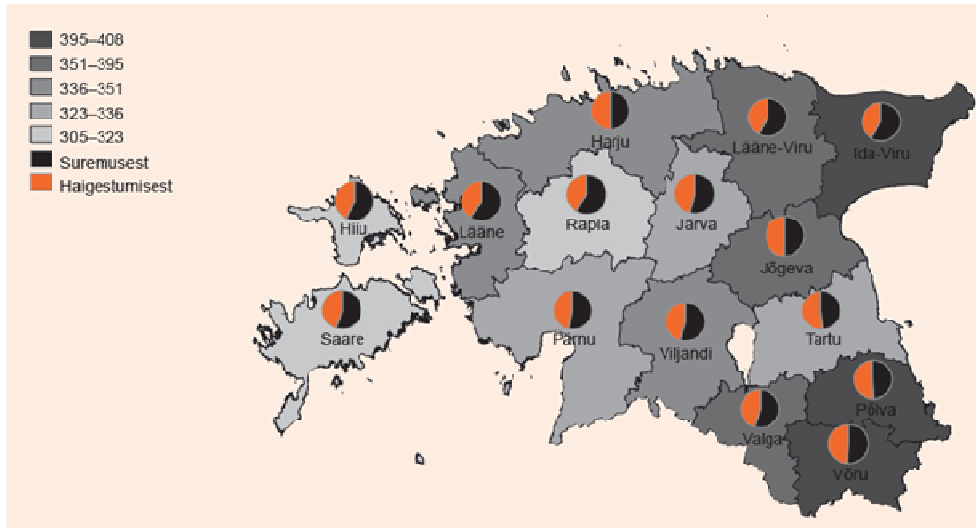
1.3.1 Tervisekaotus

Tervisekaotuse arvutamise aluseks on haigestumise ja suremuse statistika, peale selle võetakse arvesse ka põetava haiguse raskust ning inimese vanust surma ajal. Tervisekaotus (kaotatud eluaastad 1000 elaniku kohta) näitab terviselõhet rahvastiku parima võimaliku ja tegeliku tervise seisundi vahel. Tervisekaotus on seega aeg, mida üksikindiviidid ja rahvastik tervikuna oleks saanud kasutada, kui haigusi ega enneaegseid surmasid ei esineks.

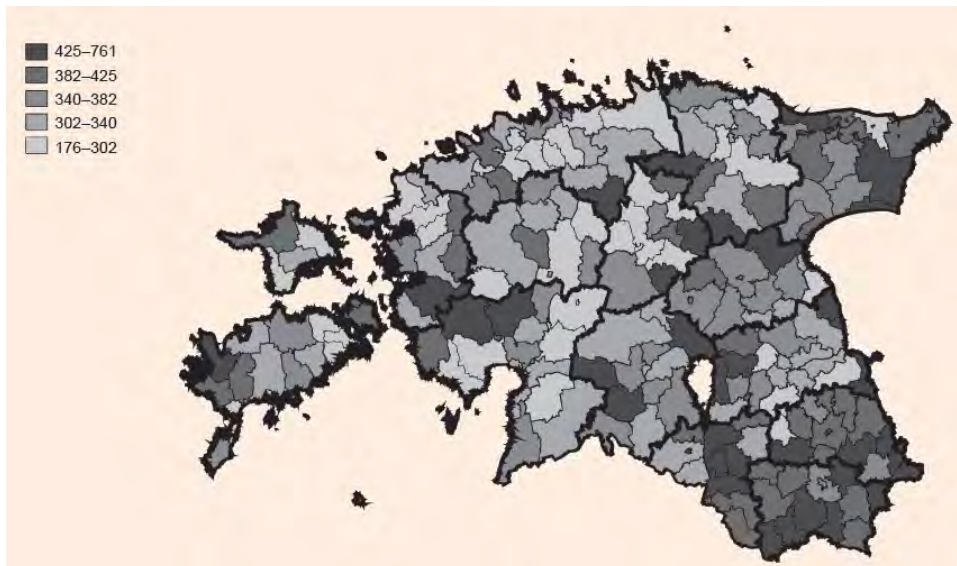
Joonis 34. Tervise-, haigus- ja suremuskaotus aastates 1000 elaniku kohta 2006. aastal. Allikas: TAI

2006. aasta andmetel oli Tartumaa elanike tervisekaotus Eesti keskmisest väiksem - 329 aastat. Haiguste ning vigastuste tõttu kaotati 170 aastat (51,7%) ja enneaegsete surmade läbi 159 aastat (48,3%) (joon. 34). Samas kaotavad mehed eluaastaid pigem enneaegsete surmade ning naised haigestumiste tõttu – suremuskaotuse osakaal oli meestel 62% ja naistel 44%. Veel 2000. aastal moodustasid enneaegsete surmade tõttu kaotatud eluaastad 72% meeste ja 56% naiste tervisekaotusest. Võrreldes naabermaakondadega oli tervisekaotus Tartu maakonnas 2006. aastal väiksem (joon. 35).

Joonis 35. Tervisekaotus maakondades, 2006. Allikas: Teemaleht „Eesti rahvastiku tervisekaotus”

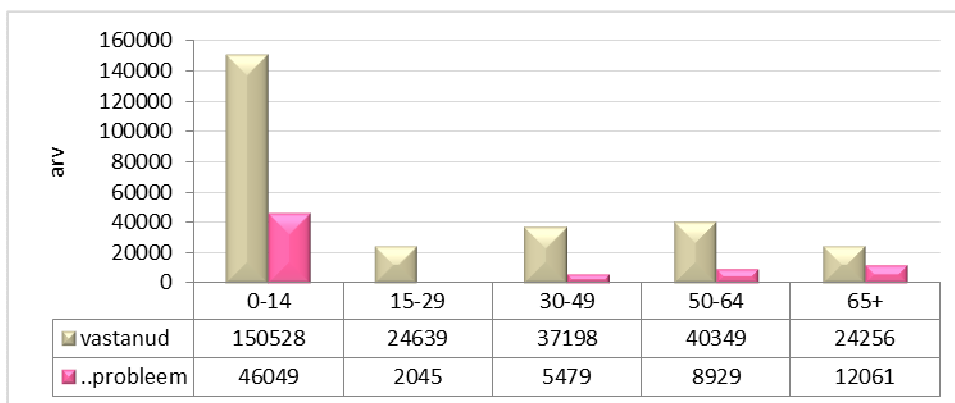
Kaotatud eluaastaid Eesti valdades kirjeldab joonis 36.

Joonis 36. Kaotatud eluaastad 1000 elaniku kohta Eesti valdades, 2006. Allikas: Teemaleht „Eesti rahvastiku tervisekaotus”

REL 2011 andmetel möödub Eestis naistel terviseprobleemideta 57 ja meestel 52 aastat. Maakondadest oli 2009/2010. aastal tervena elada jäänud aastate näitaja kõrgeim ehk üle 59 aasta Lääne-Viru, Pärnu ja Rapla maakonnas. Kõige madalam oli see Põlvamaal (vaid 42 aastat). Alla 50 aasta oli näitaja veel Jõgeva- ja Võrumaal.

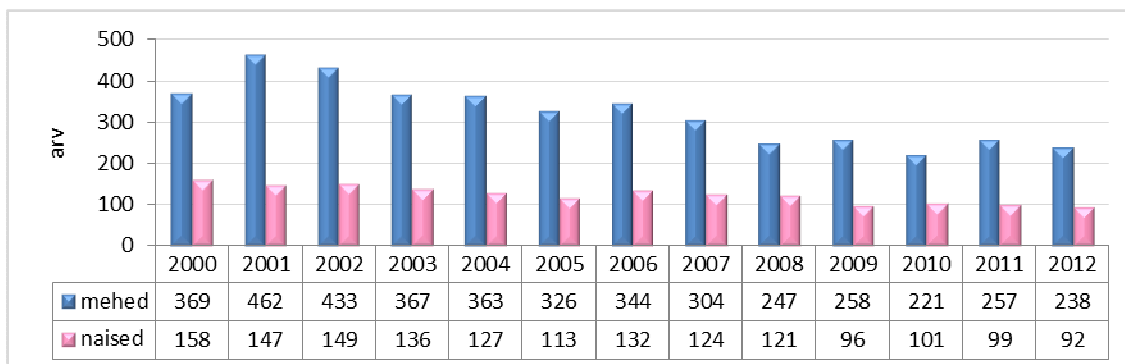

Joonis 37. Pikaajalise haiguse või terviseprobleemi olemasolu Tartumaal 2011.a. Allikas: ESA

REL 2011 andmetel oli 30,6%-l Tartumaa elanikest mõni pikaajaline haigus või terviseprobleem (Eestis 30%) (joon. 37). Enam oli terviseprobleeme naistel (56%, 25820 vastanul). Kõige tervemad inimesed on noorima elanikkonnaga Harju- ja Raplamaal. Kõige rohkem on pikaajalisi haigusi Peipsiäärsetes maakondades.

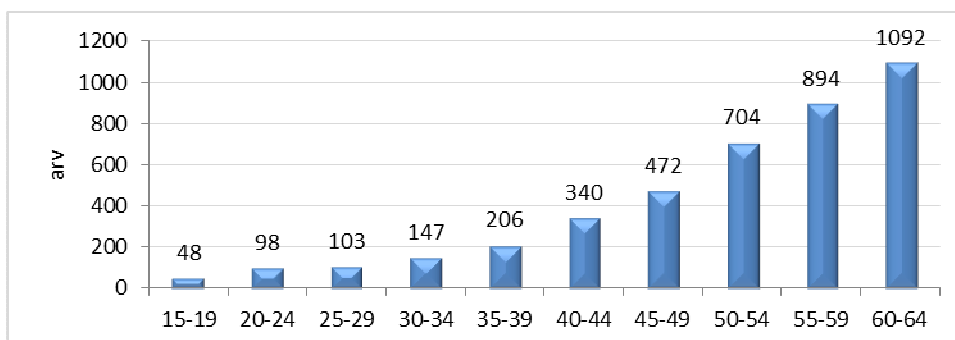
1.3.1.1 Varajased surmad

Varajased surmad näitavad tööealiste inimeste suremust. Varajaste surmade arv on aastate jooksul langenud – kui 2001. aastal moodustasid varajased surmad Tartu maakonnas 33% kogu surmajuhtudest, siis 2012. aastaks oli see langenud 21,6%. Aastatel 2000-2012 suri enne 65. eluaastat keskmiselt aastas 445 inimest. Läbi aastate on meeste varajaste surmade osakaal 2-3 korda kõrgem naiste varajastest surmadest (joon. 38).

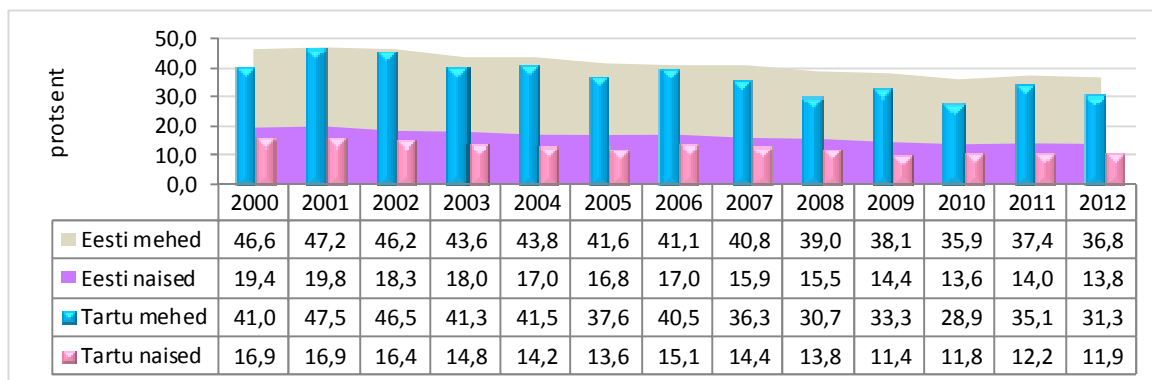
Joonis 38. Varajane suremus soolises jaotuses aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Meeste varajane suremus kasvab nende vanuse suurenedes (joon. 39). Aastatel 2000-2012 suri enne 65. eluaastat 24,5% meestest.

Joonis 39. Meeste varajased surmad vanuste lõikes aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

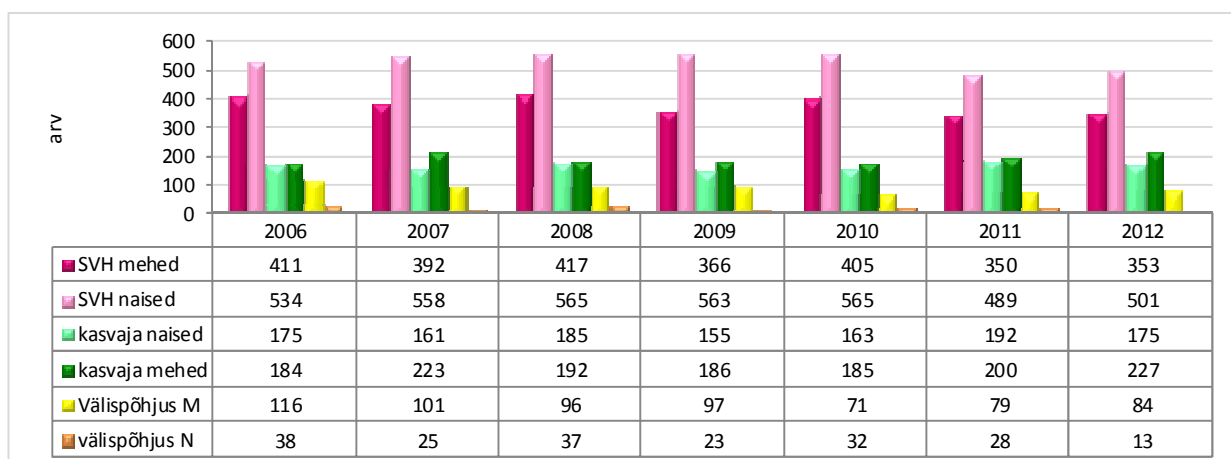
Tartumaa meeste varajaste surmade osakaal on enamuse aastatel (v.a. aastatel 2001-2002) madalam vabariigi keskmisest näitajast. Tartumaa naiste varajane suremus on Eesti keskmisest madalam (joon. 40).

Joonis 40. Varajaste surmade osakaal aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

1.3.1.2 Surma põhjused

Kõige sagedasemaks surmapõhjuseks on vereringeelundite haigused, teisel kohal on pahaloomulised kasvaja ning kolmandal kohal on välispõhjused (joon. 41). Esimesed kaks neist on peamised surmapõhjused just eakamate inimeste hulgas. Välispõhjused ehk vigastussurmadesse aga surevad enamasti tööealised inimesed.

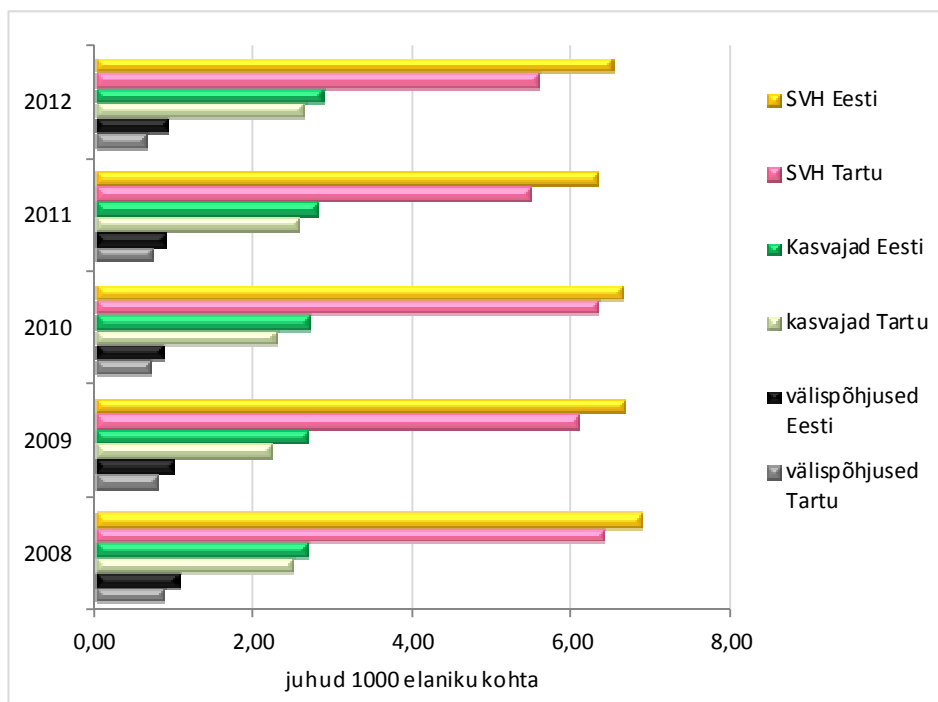

Joonis 41. Surmad surmapõhjuste ja sugude lõikes aastatel 2006-2012. Allikas: TAI

Aastatel 2006-2012 suri Tartu maakonnas 56,8% inimestest südame-veresoonkonna haiguste (SVH) tagajärjel. Naiste suremus SVH-sse on kõrgem kui meestel (joon. 41). Suremus vereringeelundite haigustesse on Tartu maakonnas Eesti keskmises madalam (joon. 42).

Aastatel 2006-2012 oli vähk surma põhjuseks 22,8% juhtudest. Meeste suremus vähki on kõrgem kui naistel (joon. 41). Maakonnas on pahaloomuliste kasvaja osakaal surma põhjustena alates 2010. aastast kasvanud (joon. 42).

Välispõhjused (õnnetusjuhtumid, mürgitused, traumad) olid aastatel 2006-2012 surma põhjusteks 804 juhul (7,4% kõikidest surmadest). Seega välispõhjuste tagajärjel kaotas aastas keskmiselt elu 115 Tartumaa inimest. Meeste suremus välispõhjustesse on kordades suurem kui naistel (joon. 41). Suremus välispõhjustesse Tartumaal on madalam vabariigi keskmisest näitajast (joon. 42).

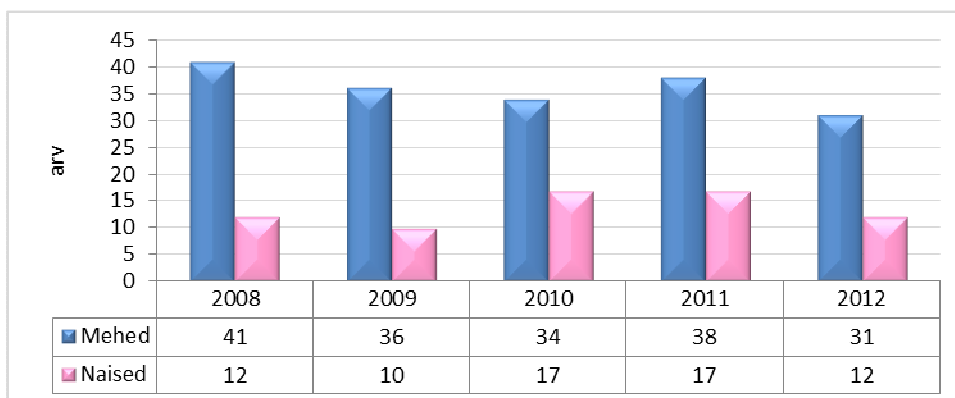

Joonis 42. Surmad surmapõhjuse järgi Tartumaal ja Eestis aastatel 2008-2012. Allikas: TAI

Siinkohal on oluline vaadelda ka kui paljud neist surmadest on varajased surmad (hinnatud 2010. aasta andmete põhjal):

- Pahaloomulistesse kasvajatesse sureb kõige enam 80-aastaseid ja vanemaid inimesi, kuid kordaja tõuseb järsult juba 45 aastaste hulgas.
- Sarnaselt kasvajatega tõuseb ka vereringeelundite haigustesse suremus järsult 45-aastaste seas ning jõuab haripunkti 85-aastaste ja vanemate seas.
- Suremus välispõhjuste tagajärjel hakkab järsemalt tõusma aga juba 15-aastaste hulgas. Suremus välispõhjustesse on kõige kõrgem 50-59-aastaste hulgas. Siinkohal võib väita, et varajaste surmade suurim põhjustajaks on just õnnetusjuhtumid.

Välispõhjustest on üheks oluliseks surma põhjuseks alkohol. Tartu maakonnas oli aastatel 2008-2012 alkoholismurmade osa 44,7% välispõhjuste arvust (joon. 43).

Joonis 43. Surmad alkoholi tarvitamisest põhjustatud haigustesse Tartumaal. Allikas: ESA

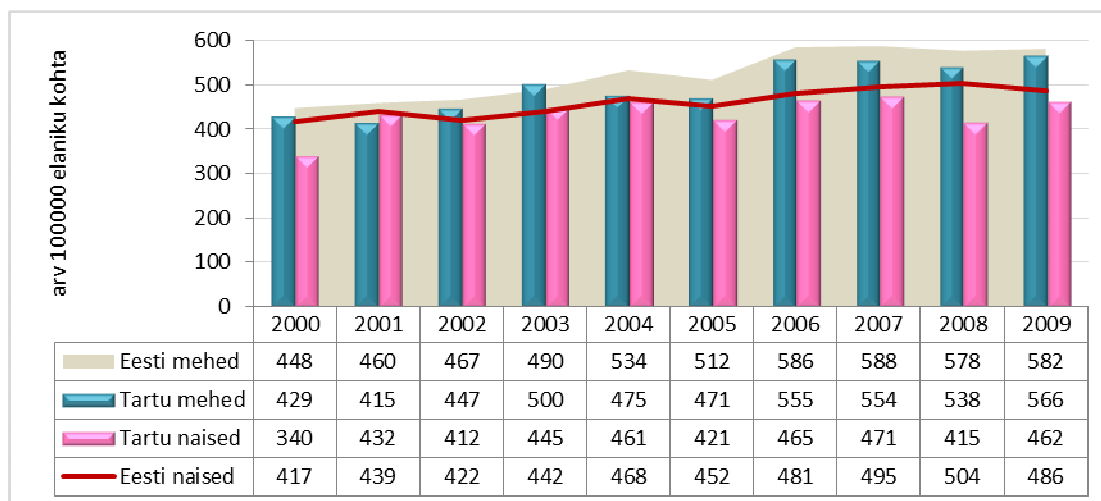
Alkohol põhjustab meeste suremust kordi rohkem kui naistel. Alkoholimürgistusse sureb kõige rohkem 60-64 aastaseid.

1.3.2 Esmashaigestumine

(Esmas)haigestumus on protsess, mis näitab haiguse tekkimise kiirust rahvastikus. Antud indikaator näitab uute pahaloomuliste kasvajate haigusjuhtude hulka populatsioonis teatud ajavahemikul.

1.3.2.1 Esmashaigestumus pahaloomulistesse kasvajatesse

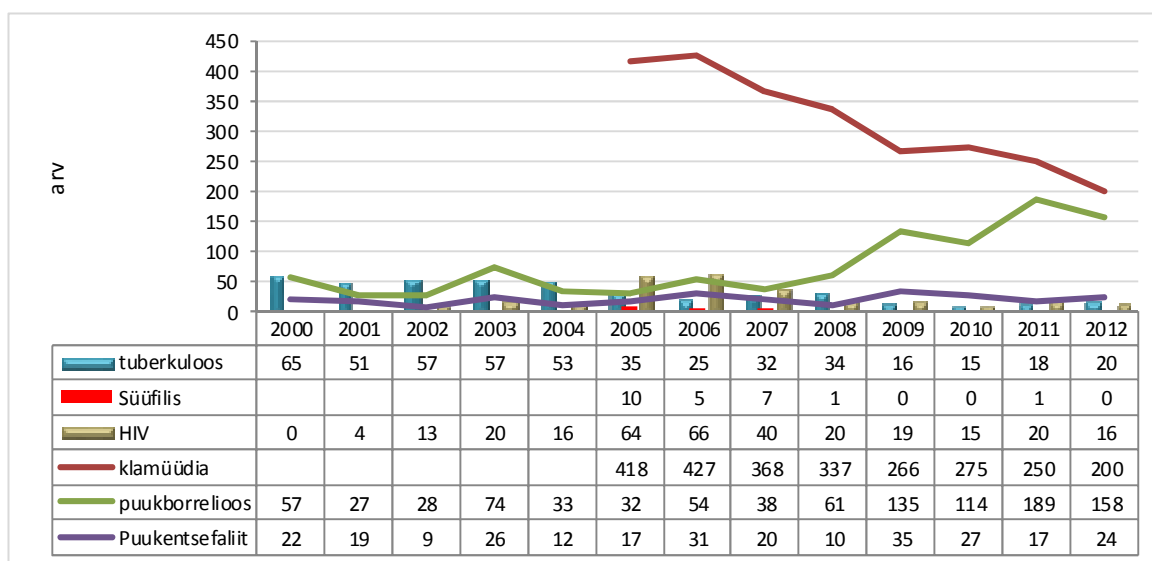
Esmashaigestumus pahaloomulistesse kasvajatesse on järk-järgult suurenemas. Haigestumine on kõrgem meeste seas. Esmashaigestumus pahaloomulistesse kasvajatesse Tartu maakonnas on enamus aastatel Eesti keskmisest madalam (joon. 44).

Joonis 44. Esmashaigestumuskordaja pahaloomulistesse kasvajatesse. Allikas: TAI

1.3.2.2 Haigestumine nakkushaigustesse

Nakkushaiguste levimus peegeldab elanike terviseteadlikkust ja käitumist nakkushaigustesse nakatumise vältimisel. Nakkushaigustesse haigestumisel käsitletakse järgmisi haigusi: HIV, sugulisel teel levivad haigused (klamüüdia ja süüfilis), tuberkuloos, puukborrelioos ja –entsefaliit.

Joonis 45. Esmashaigestumine nakkushaigustesse Tartu maakonnas. Allikas: TAI

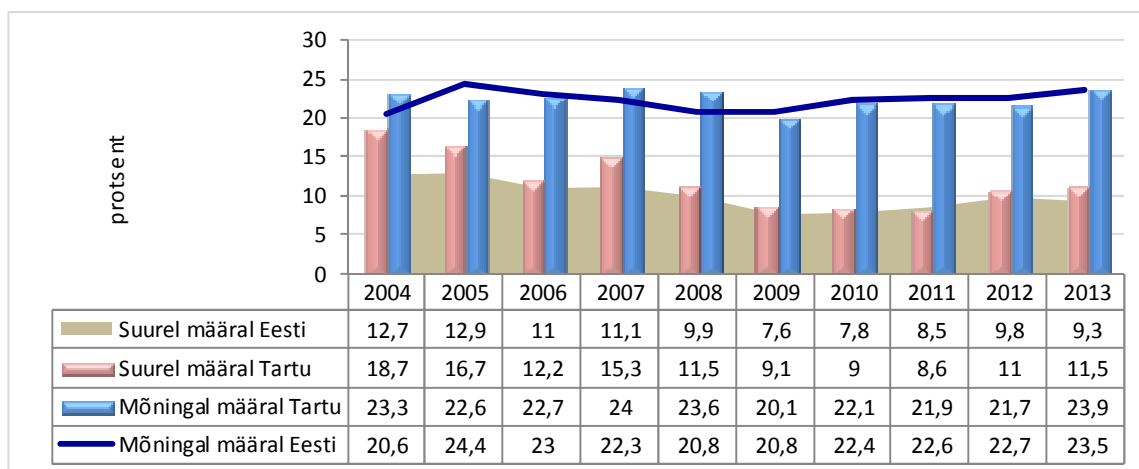
Maakonnas registreeriti aastatel 2000-2012 kokku 313 HIV-i haigestumise juhtu. Enam haigestumise juhte registreeriti 2006. Aastal, seejärel on nakatunute arv langenud. Haigestumine tuberkuloosi oli kõrgeim 2000. aastal ning on perioodi vältel enam kui kolm korda vähenenud (joon. 45).

Sugulisel teel levivate haiguste uutest juhtudest on maakonnas enam diagnoositud klamüüdiat. Nakatunute arv oli suurim 2006. aastal. Alates 2007. aastast esmahaigestumine klamüüdiasse hakkas langema ning vähenes 2012. aastaks enam kui kaks korda. Naiste nakatumus on meeste omast kordi kõrgem - 2010 aastal on haigeid naisi 248, mehi vaid 27. Tartu maakonna näitajad on kõrgemad Eesti keskmisest. Süüfilisse nakatunuid oli enim 2005. aastal. Aastatel 2008-2012 registreeriti üksikud juhud.

Puukentsefaliit diagnoositi aastatel 2000-2012 269 inimesel, s.o. keskmiselt 20,6 inimesel aastas. Puukborrelioosi nakatus samal perioodil 1000 inimest, s.o. keskmiselt 76,9 inimesel aastas. Nakatunute arv aastate lõikes on olnud väga kõikumine, kuid alates 2008. aastast kindlas kasvus (joon. 45).

Kokkuvõte

Tartumaa elanike tervises seisund on paranenud ja oodatav eluiga kasvanud. Maakonna elanike keskmine oodatav eluiga sünnihetkel on 77 aastat. Ka tervena elatud aastate osas on viimastel aastatel toimunud kiire kasv 49,5 aastalt 54,6 aastani. 56% Tartumaa elanike enese hinnangul on nende tervises seisund hea või väga hea (kogu Eesti 55%) (joon. 46). Samas on 30,6%-l Tartumaa elanikel mõni pikaajaline haigus või terviseprobleem (Eestis 30%). Enam terviseprobleeme on naistel (56%).

Joonis 46. 16-aastaste ja vanemate tervisest tingitud igapäevategevuse piiratus. Allikas: ESA

Suhteliselt heade tervise koondnäitajate varjus on probleemiks tervises seisundi maakonnasisesed erisused, kus ääremaade elanikkonna tervises seisund on sarnasem pigem Kagu-Eesti madalamale tasemele. Enne oma 65. eluaastat sureb maakonnas igal aastal üle 320 inimese.

Tartumaalaste tervises seisundi edendamiseks on vaja toetada tervislike eluviiside väärtustamist. Vajalik on perearstisüsteemi parem kaasamine tervisedendusse. Põhiline arenguruum on riskikäitumise- suitsetamine, alkoholi liigtarbimine, väheliikuv eluviis, töö-, liiklus-, tule- ja veeohutuse eiramine-ennetamisel ja ohjeldamisel. Piirkondliku tasakaalu saavutamine sõltub laiemast piirkondlikust arengust, ääremaade elanikkonna haridustaseme ja tööelu kvaliteedi tõusust.

Parendusvaldkonnad:

- Ennetustegevuse jätkusuutlikkus maakonnas: riiklike programmide ja strateegiate tegevuste elluviimise järjepidevuse tagamine;
- Jätkusuutlikkus ennetustegevuse rahastamisel;
- Tervisedenduse valdkonna integreerimine maakondlikesse arendusdokumentidesse;
- Järjepidevus elanike terviseteadlikkuse tõstmisel;
- Tartumaalaste ulatuslikum kaasamine (laiapõhjalisem erinevate sihtgruppide kaasatus);
- Kogemuste omandamine rahvusvahelisel tasandil tegutsevatelt organisatsioonidelt;
- Koostöö kohalike omavalitsusüksustega rahvatervise arendamisel;
- Järjepidevus terviseõhurite kogumisel, kaardistamisel, süstematiseerimisel.

Tegevused 2014 –2020:

- Maakondliku tervisedenduse arengukava väljatöötamine;
- Rahvatervise valdkonna integreerimine KOV arengukavadesse;
- Kohalike KOV tervisemeeskondade tegevuse aktiveerimine;
- KOV terviseprofiilide koostamise nõustamine, motiveerimine;
- Elanike erinevate sihtgruppide kaasamine (kogupere üritused- laps kutsub isa kaasa jne);
- Kampaaniate võimestamine;
- Maakondlikud suurüritused koostöös Tartu linnaga;
- Paikkonnaspetsiifiliste trükiste väljaandmine (liikumisvõimalused, nõustamisteenused jne);
- Rahvatervise alaste uuringute läbiviimine maakondlikul tasandil;
- Rahvusvaheliste kontaktide arendamine (“head õpi naabri käest, halb hakkab ise külge“);
- Maakondade vaheline koostöö;
- Enam infot, rohkem otsekontakte ning individuaalset lähenemist, noorelt-noorele õpet.

2. SOTSIAALNE SIDUSUS JA VÕRDESED VÕIMALUSED

Sotsiaalne sidusus – ühiskonna võime tagada erinevate ühiskonnagruppide ühtlane areng ning vältida tõrjutust. Sotsiaalsel sidususel on otsene seos tervisega – mida suurem on sidusus, seda paremad on tervisenäitajad. Sidususe kõrge tase toetab ka sotsiaalset turvalisust, mis omakorda on oluline tervisealane.

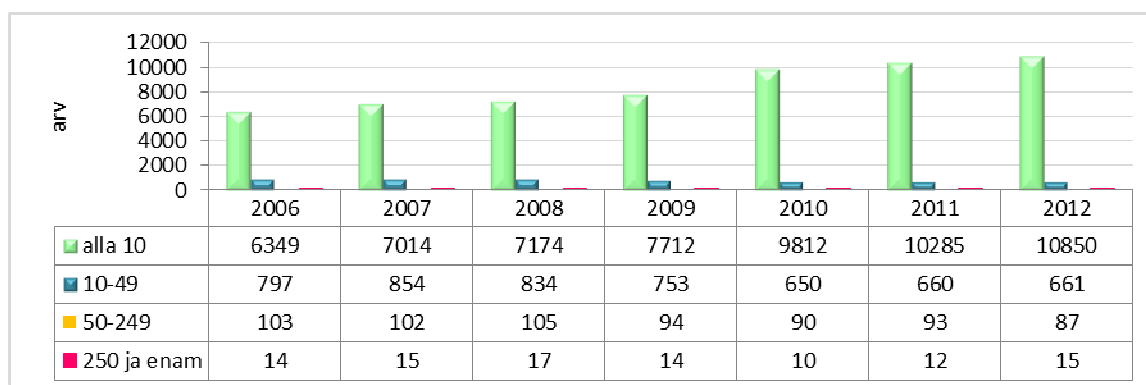
Sotsiaalset sidusust, turvalisust ja toimetulekut iseloomustavad tööhõive, vaesuse ja kihistumise näitajad, rahaliste sissetulekute suurus, omavalitsuse tulumaksu laekumine, sest need näitajad määravad paljuski kohaliku omavalitsuse võimalused elanike heaolu tagamisel.

Tõrjutud sotsiaalsete gruppide olemasolu on oluline risk rahva tervisele, seevastu võrdsed võimalused ja võrdne ligipääs teenustele suurendavad sotsiaalset turvalisust ja sidusust ning parandavad tervisenäitajaid.

2.1 Tööturg

2.1.1 Majanduslikult aktiivsed ettevõtted

Kohaliku majanduse seisundit mõõdetakse majandusüksusi ja loodud töökohti iseloomustavate näitajate kaudu. Järgnevalt vaatleme maakonna aktiivsete majandusüksuste² profiili.

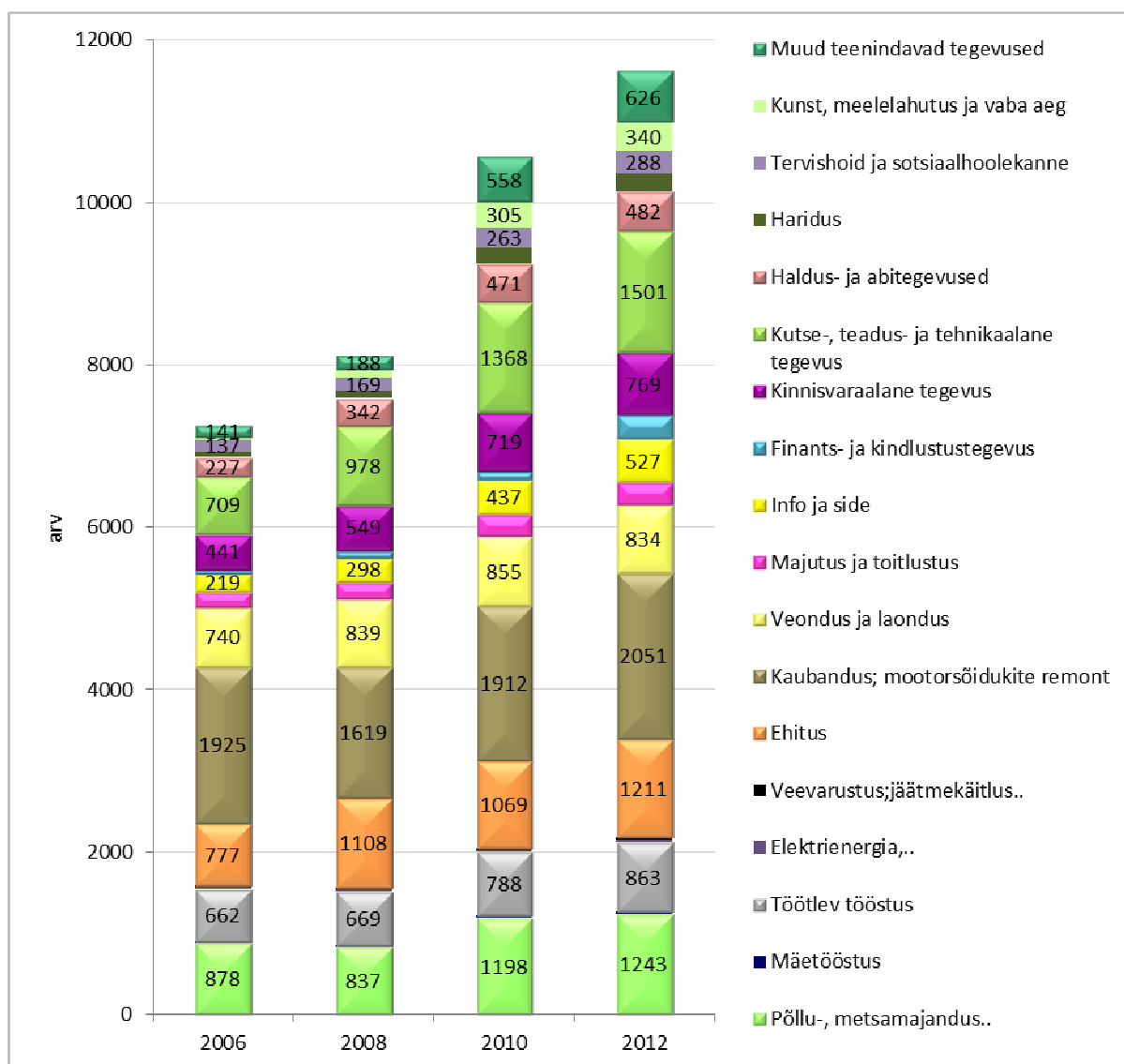

Joonis 47. Tartu maakonna majanduslikult aktiivsed üksused töötajate arvu järgi. Allikas: ESA

Tartu maakonnas oli 2012. aastal 11613 majanduslikult aktiivset üksust. Maakonnas tegutsevatest ettevõtetest on 93% mikroettevõtted (kuni 9 töötajat). Mikroettevõtete arv aasta-aastalt kasvab. Mikroettevõtete arvu järsk suurenemine 2010. aastal tuleneb seaduse muudatusest - alates 01.01.2010 on kõik FIE-d kohustatud end registreerima Äriregistris. Ettevõtete arvu kasv näitab, et maakonnas on ettevõtluse arenguks piisavalt perspektiivi ning piirkonnas on palju ettevõtlike inimesi, kes eelistavad olla ise ettevõtjad.

Võrreldes 2006. aastaga on vähenenud 10-49 töötajaga ja 50-249 töötajaga ettevõtete arv. 250 ja enam töötajaga ettevõtteid on maakonnas 15 (joon. 47).

² Majanduslikult aktiivsete üksuste all peetakse silmas äriühingute, füüsilisest isikust ettevõtjate, asutuste ja mittetulundusühingute kogumit.

Joonis 48. Majanduslikult aktiivsed üksused tegevusala järgi Tartu maakonnas. Allikas: ESA

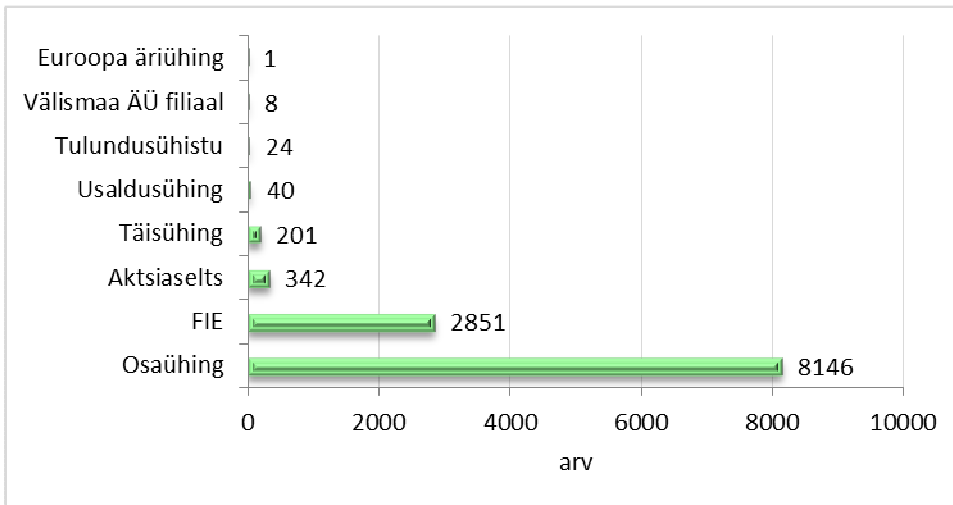
Tartu maakonna majanduselu on mitmekülgne. Enim ettevõtteid tegutsevad kaubanduse ja mootorsõidukite remondiga (18%) – Tartu linn on kogu Lõuna-Eestile nii ostude kui teenuste pakkuja (joon.48).

Tänu Tartumaal asuvatele kõrgkoolidele ja teadusasutustele on suured arenguväljavaated teadmiste mahukal tootmisel. Viimastel aastatel on kiiresti kasvanud mitmed infotehnoloogia- ja biotehnoloogiafirmad. Kutse-, teadus- ja tehnikaalases sfääris tegutseb 13% ettevõtetest.

Kolmanda suurema grupi moodustavad põllumajanduses, metsamajanduses ja kalanduses tegutsevad ettevõtted (11%). Ehituses tegutsevate ettevõtete arv on kasvanud 1,5 korda (1211, 10%). Enam ettevõtteid tegutseb veel ehituse (1211 ettevõtet, 10%), veonduse ja laonduse (834 ettevõtet, 7%), kinnisvara (769 ettevõtet, 7%) ning töötleva tööstuse (863 ettevõtet, 7%) valdkonnas. Tartumaa põhilised tööstusharud on puidu- ja mööblitööstus, klaasi ja klaaspakettide tootmine, joogi- ja konservitööstus, piimasaaduste tootmine, samuti rõiva- ja jalatsitööstus ning metalli ja aparaadi tööstus. Palju valmistatakse erinevaid autodetaile. Kõige ühtlasemalt on arenenud puidutööstus. Maakonna trükikojad annavad kolmandiku Eesti raamatutoodangu nimetustest ja ka trükiarvust. Suur osa Tartumaa ettevõtetest on koondunud tööstus- ja tehnoparkidesse.

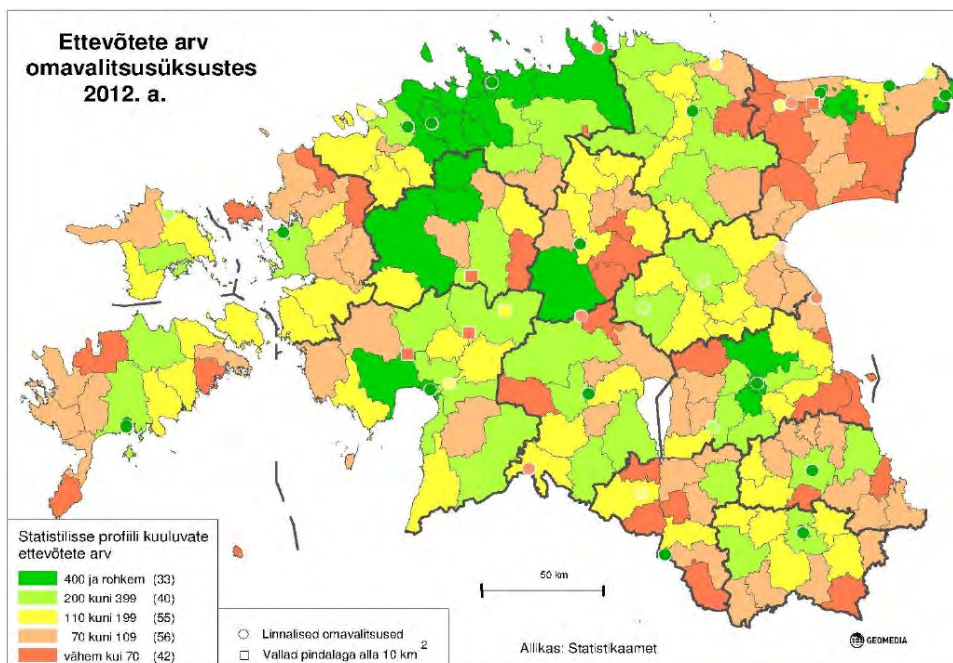

Palju ettevõtteid tegutseb kunsti, meelelahutuse ja vaba aja (340 ettevõtet, 3%), tervishoiu ja sotsiaalhoolekande (288 ettevõtet, 2%), majutuse ja toitlustuse (282 ettevõtet, 2%) ning hariduse (227 ettevõtet) vallas.

Joonis 49. Tartumaa majanduslikult aktiivsed üksused õigusliku vormi järgi aastal 2012. Allikas: ESA

70% majanduslikult aktiivsetest üksustest on õiguslikult vormilt osahingud ja 24,6% füüsilisest isikust ettevõtjad (joon. 49).

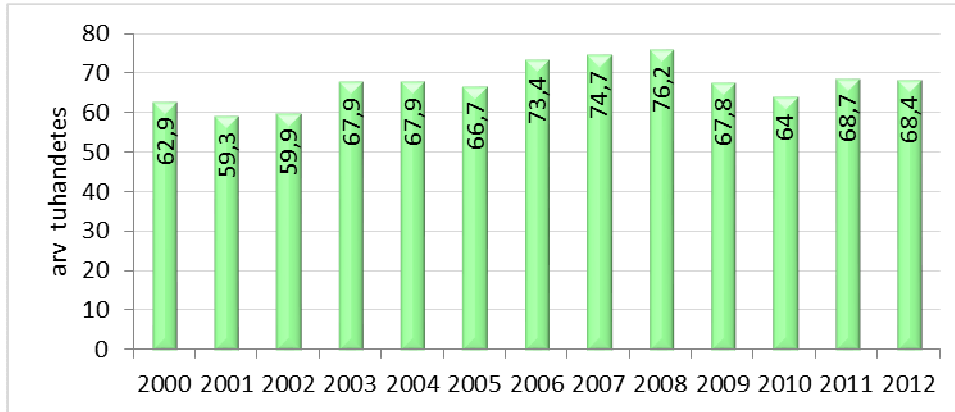

Joonis 50. Ettevõtete arv omavalitsusüksustes 2012. aastal. Allikas: Geomedia

Ligi 70% ettevõtlusest on registreeritud Tartu linnas. Kõige rohkem ettevõtteid on loodud Ülenurme ja Tartu vallas (joon. 50). Elva linnas ning Nõo ja Rõngu vallas on üksikud suuremad ettevõtted (Elvas elektroonika, klaaspaketid, särgid; Nõos lihatooted; Rõngus plastmasstooted). Maailma tasandil on tuntud Tartumaa kuulsad juustumeistrid ja Helluse bakteri taltsutajad. Ettevõtlusaktiivsus on väiksem Peipsi ääres.

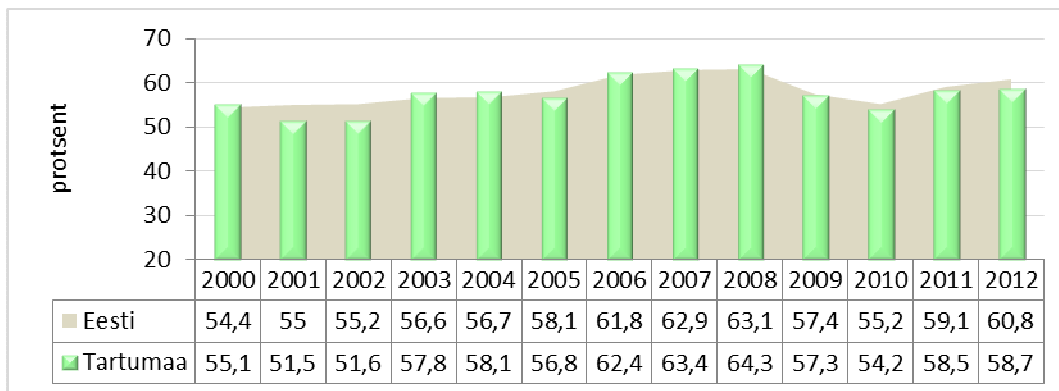
2.1.2 Hõivatud

Tartu maakonna 15–74-aastase elanikkonna hõivatus³ oli 2008. aastal vaadeldava perioodi kõrgeim (76,2 tuhat). Aastatel 2009-2010 hõivatute arv majanduslanguse tingimustes vähenes, 2011. aastal jälle kasvas (joon. 51).

Joonis 51. Hõivatute arv Tartu maakonnas aastatel 2000-2012. Allikas : ESA

Tartumaa tööealise rahvastiku hõivatus (töehõive määr⁴) on lähedane Eesti keskmisele, olles osadel aastatel keskmisest kõrgem (2000, 2003-2004 ja 2006-2008), osadel madalam. 2012. aastal oli Tartumaal 58,7 hõivatut 100 tööealise 15–74-aastase elaniku kohta. Majanduslikult aktiivsemal aastal (2008) oli hõivatus 64,3%. 2009. aastal hakkas töehõive seoses majanduskriisiga kaasnenu koondamiste ja pankrottide tõttu vähenema ning langes 2010. aastal kümne aasta madalaimale tasemele (joon. 52).

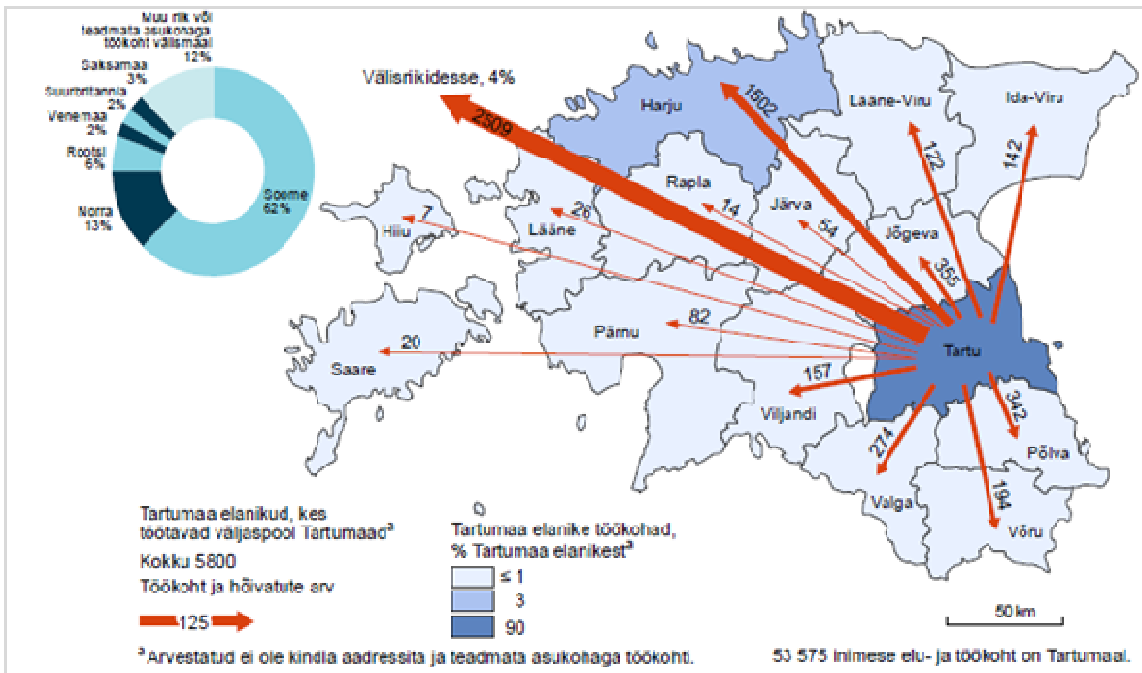
Joonis 52. Töehõive määr Eestis ja Tartumaa aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

2012. aastal oli inimeste tööga hõivatus Eesti keskmisest kõrgem Harjumaal (67,2%), Järvamaal (61,9%) ja Raplomaal (61,7%). Alla 50 inimese 100 tööealise kohta oli hõivatuid Põlvamaal (49,1%) ja Valgamaal (44%).

REL 2011 andmetel oli 53575 inimese elu- ja töökoht Tartumaal. Väljaspool Tartumaad teistes maakondades töötas 3291 inimest ja välisriikides 2509 inimest (4%). Välismaal töötavatest inimestest olid 60% tööal Soomes (joon. 53).

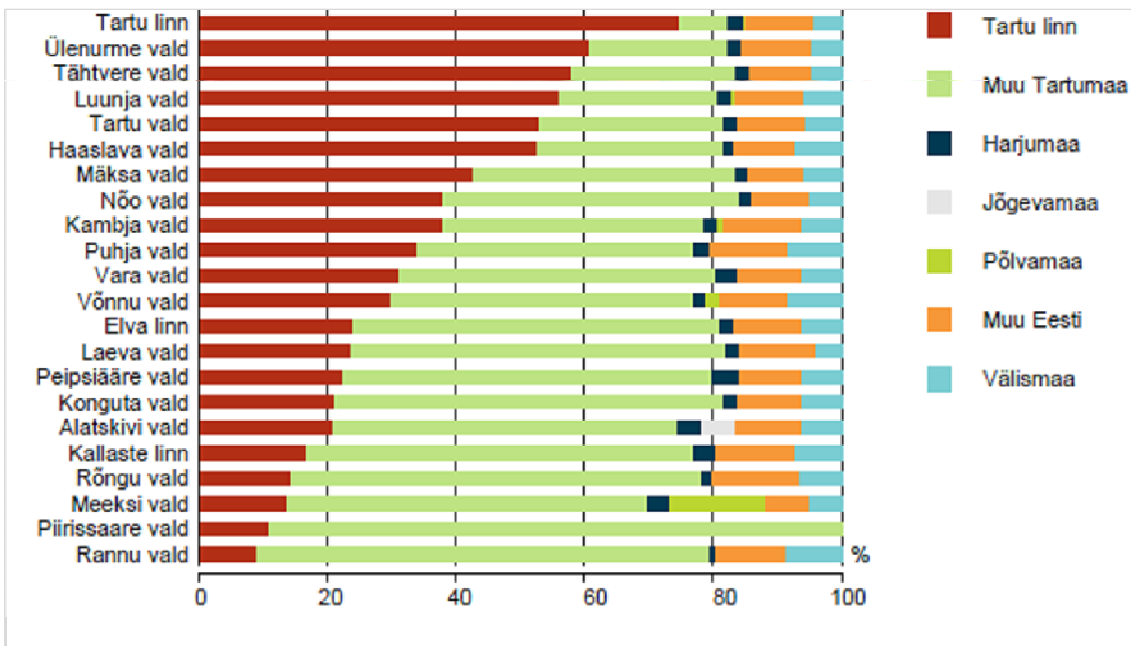
³ Tööga hõivatut on 15–74-aastane isik, kes uuritava perioodil: töötas ja sai selle eest tasu kas palgatöötajana, ettevõtjana või vabakutselisena; töötas otsese tasuta pereettevõttes või oma talus; ajutiselt ei töötanud.

⁴ Töehõive määr näitab hõivatute osatähtsust tööealises rahvastikus.

Joonis 53. Tartu maakonna elanike tööränne seisu 31.12.2011. Allikas: ESA

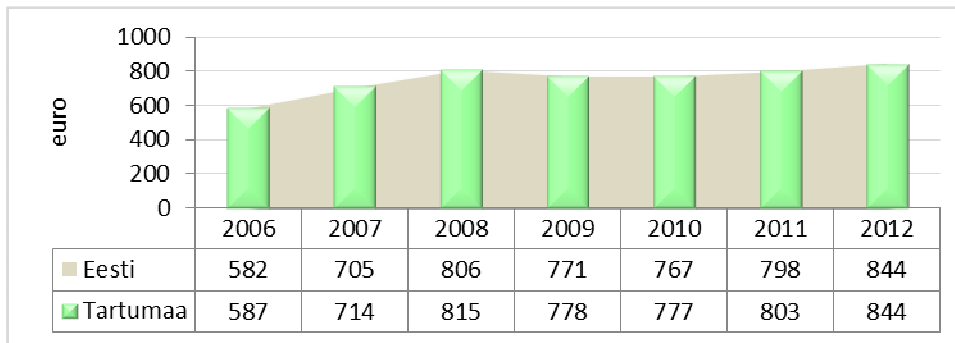
Kõigist Tartumaa hõivatutest 64% töötab Tartu linnas, mujal Tartumaal töötab neist veel 18% (joon. 54). Seega annab Tartumaa tööd 82%-le oma maakonna hõivatutest.

Joonis 54. Tartu maakonna hõivatud töökohta asukoha järgi seisu 31.12.2011. aastal. Allikas: ESA

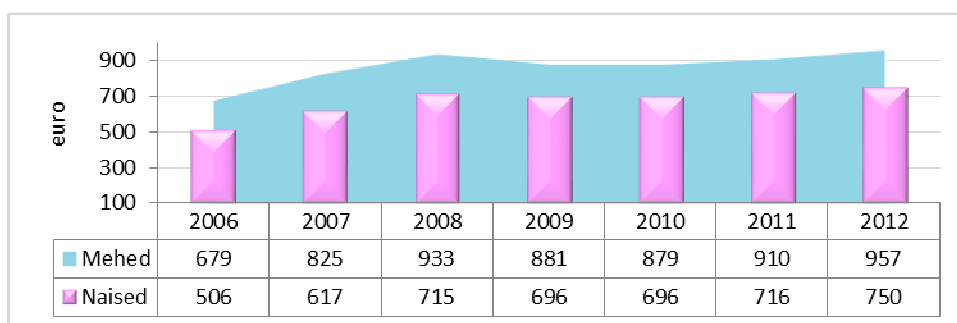
2.1.3 Keskmise brutopalk

Keskmine brutopalk kirjeldab maakonna suhtelist jõukust. Tartumaa palgatöötaja kuu keskmine brutotulu oli 2012. aastal 844 eurot, mis on võrdne Eesti keskmisega. Tartumaalaste brutokuupalk muutub sarnaselt Eesti keskmise brutopalgaga, kuid oli aastatel 2006-2011 5-10 eurot vabariigi keskmisest kõrgem. Viimase seitsme aasta jooksul oli kõrgeim brutopalk 2008. aastal, aastatel 2009-2010 palk langes, kuid kahel viimasel aastal on brutokuupalk taas tõusujoonel (joon. 55).

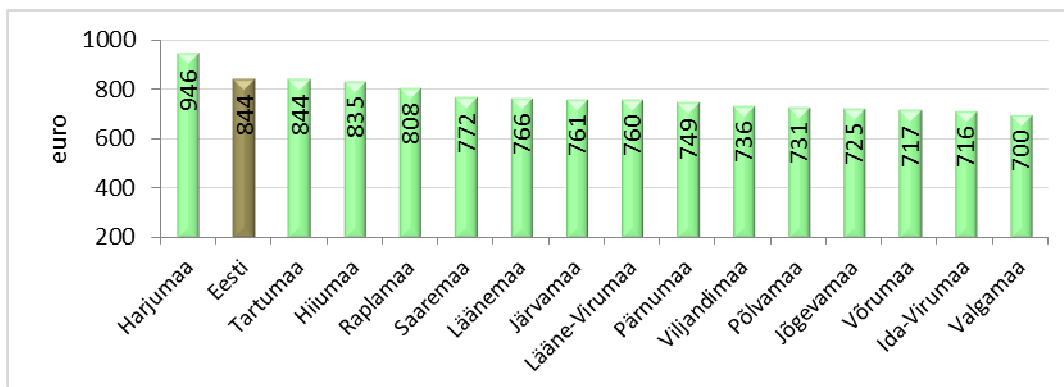
Joonis 55. Keskmise brutopalk võrreldes Eesti keskmisega. Allikas: ESA

Tartumaa meeste brutokuupalk on Eesti keskmisest palgast tunduvalt kõrgem, naiste palk aga keskmisest madalam. Aastate lõikes on naiste palk keskmiselt 195 euro võrra meeste palgast madalam (joon. 56).

Joonis 56. Tartumaalaste brutopalka sooline jaotus. Allikas: ESA

Tartu maakonna keskmisest kuupalgast on kõrgem vaid Harju maakonna brutokuupalk. Kõige väiksem palk on Valga maakonnas (joon. 57).

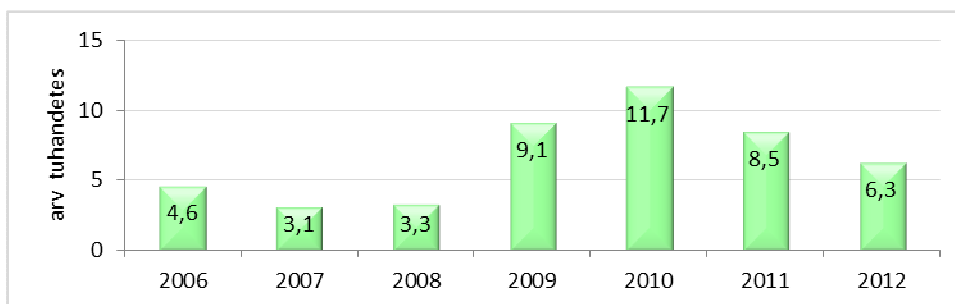

Joonis 57. Keskmise brutokuupalk maakondades aastal 2012. Allikas: ESA

2.1.4 Töötus

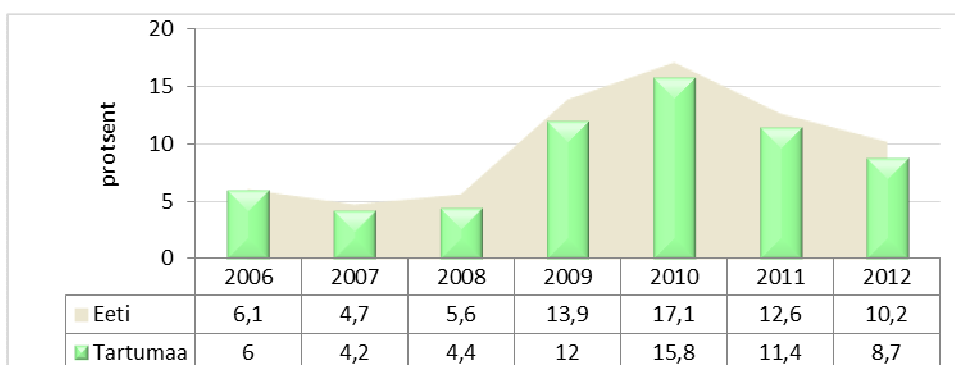
Töötus on üks terviseriskidest, millest lähtuvalt on omavalitsusel võimalus planeerida ja käivitada eriprogramme töötusega kaasnevate sotsiaal- ja terviseriskide maandamiseks (erinevad kursused, nõustamisteenused, koolitused jne).

Tartumaal oli töötuid kõige vähem 2007. aastal ja 3,8 korda rohkem 2010. aastal. Aastatel 2011-2012 töötute arv taas vähenes (joon. 58).

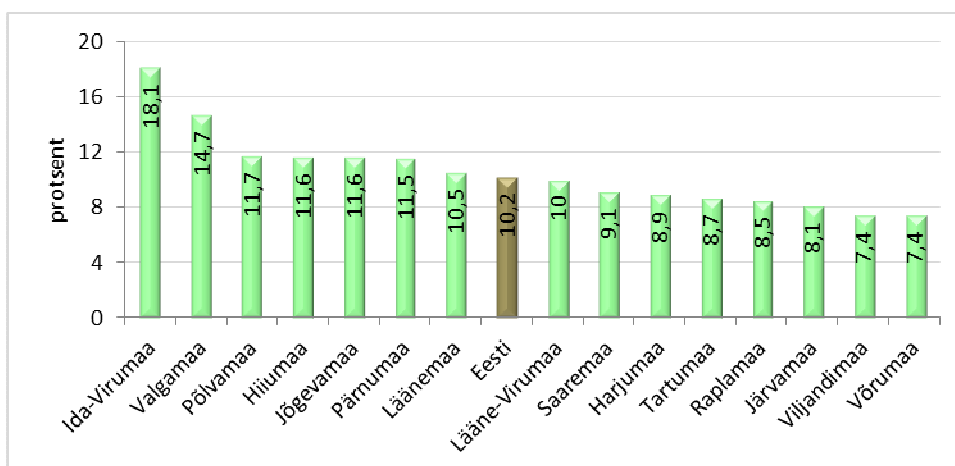
Joonis 58. Tartumaa töötute arv Tartumaal aastatel 2006-2012. Allikas: ESA

Võrreldes Eesti keskmisega on Tartu maakonna töötuse määr⁵ veidi vabariigi keskmisest madalam (joon 59).

Joonis 59. Töötute osakaal võrreldes Eesti keskmisega aastatel 2006-2012. Allikas: ESA

Võrreldes teiste maakondadega on töötus Tartumaal veidi madalam töötusest Harjumaa. Kõige kõrgem töötus on Ida-Virumaal ning madalaim Viljandi ja Võru maakonnas (joon. 60).

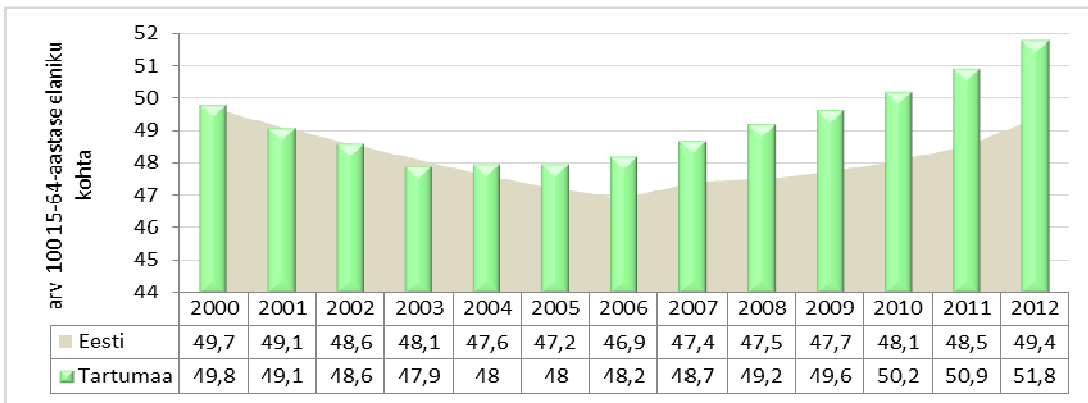
Joonis 60. Töötute osakaal Eesti maakondades aastal 2012. Allikas: ESA

2.1.5 Ülalpeetavate määr

Ülalpeetavate määr⁶ iseloomustab rahvastiku vanuskoosseisu. Sisuliselt näitab see indikaator mitut inimest peab ülal pidama 100 tööealist inimest.

⁵ Registreeritud töötute arv 100 16-65-aastase tööealise elaniku kohta.

⁶ Ülalpeetavate määr on mittetööealiste ehk kuni 14-aastaste ja üle 65-aastaste elanike arv 100 tööealise (15-64-aastased) elaniku kohta. Mida väiksem on see suhe, seda väiksem on koormus töötajatel.

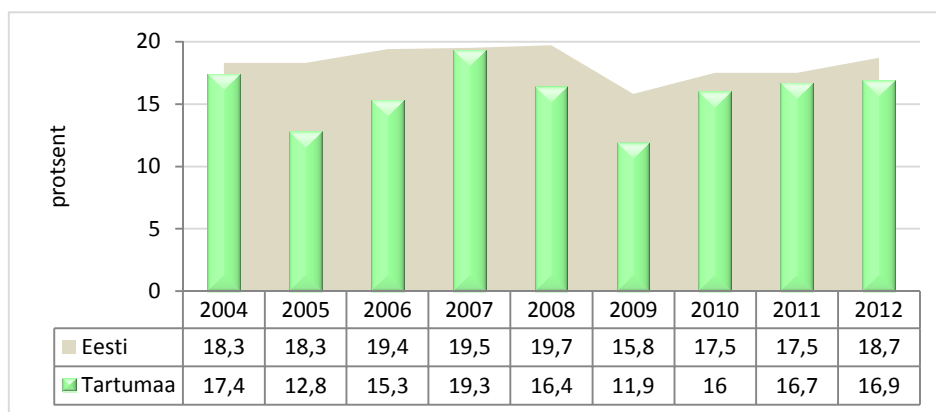
Joonis 61. Ülalpeetavate määr aastatel 2000-2013. Allikas: ESA

Ülalpeetavate määr Tartu maakonnas kasvab alates 2003. aastast ning jõudnud juba üle 50 (joon. 61). Seega on Tartu maakonnas iga kahe tööealise elaniku kohta üks ülalpeetav. Kõige kõrgem on ülalpeetavate määr Tartu maakonnas Piirissaare vallas (70,5) ning kõige väiksem Tähtvere vallas (40,9).

2.1.6 Suhteline vaesus

Suhtelise vaesuse⁷ määr toob välja piirkondlikud erinevused sissetulekutes ning näitab isikute osakaalu, kelle leibkonna sissetulek jagatuna leibkonnaliikme tarbimiskaalude summaga on suhtelise vaesuse piirist madalam.

Tartu maakonna elanike suhteline vaesus on Eesti keskmisest väiksem. Maakonnas oli kõige rohkem suhteliselt vaeseid inimesi 2007. aastal (19,3%) ja kõige vähem 2009. aastal (11,9%). Aastatel 2010-2012 suhteline vaesus maakonnas kasvas (joon. 62).

Joonis 62. Suhtelise vaesuse määr aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

2009. aasta Turu-uuringute AS uuringu "Tartumaa Kõigile 2" järgi oli leibkondi, kelle sissetulek ühe liikme kohta ulatus 191,73 euronni kuus, 18% kõigist Tartumaa leibkondadest. Madal sissetulek oli sagedamini iseloomulik alg- või põhiharidusega inimestele, alla 18-aastaste lastega leibkondadele ning viie või enama liikmega leibkondadele. Võrreldes linnaliste asulate ja Tartu lähiümbruse valdadega leidis madalaimasse sissetulekurühma kuuluvaid leibkondi enam Tartust kaugemal asuvates valdades. Keskmisest kõrgem sissetulek

⁷ Suhteline vaesus on olukord, kus elamistingimused on alla ühiskonna keskmist elatustaset või üldiselt aktsepteeritud ja soovitud taset.

oli sagedamini kõrgharidusega või töөлkäivatel vastajatel. Leibkondi, mille sissetulek oli suurem kui 383,47 eurot liikme kohta, oli kõige arvukamalt Tartu lähiümbruse valdades.

Umbes kolmandiku leibkondade toimetulekut võib pidada muret-tekstavaks: 4% ütles, et raha ei jätku vahel isegi toidule ning 31% ütles, et kogu sissetulek kulub toidule ja eluasemele. Pea pooled (48%) tartumaalastest ütlesid, et raha jätkub ka vajalike tarbekaupade ja riiete ostmiseks, 14% pidi end piirama vaid suuremate kulutuste puhul ning 1% võis endale praktiliselt kõike lubada.

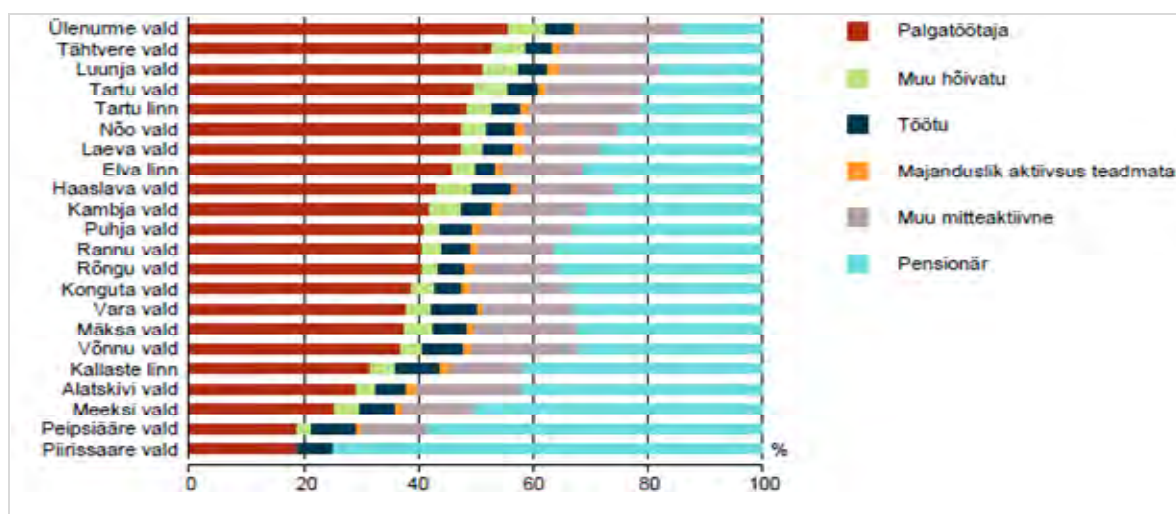
Keskmisest madalamalt hindasid oma leibkonna toimetulekut inimesed, kes ei käi tööl, mitte-eestlased, alg- või põhiharidusega inimesed ning lahutatud või abikaasast lahuselavad ning lesestunud inimesed. Võrreldes teiste piirkondadega hindasid oma leibkonna toimetulekut keskmisest kõrgemalt Tartu lähiümbruse valdade elanikud.

Kui jagada Eesti ühiskond kümneks suuruselt võrdseks grupiks, kus esimene grupp tähistab kõige vaesemaid ning kümnes kõige rikkamaid, liigitasid tartumaalased end kõige sagedamini kas skaala keskele või siis veidi madalamale (ehk siis keskmisest vaesemate sekka). Keskmisest kõrgemaks (gruppidesse 6-10) hindas oma positsiooni 12% tartumaalastest.

Kokkuvõte

Tartu maakonna 11613 majanduslikult aktiivsest üksusest on 93% mikroettevõtted. Mikroettevõtete arv aasta-aastalt kasvab. 70% majanduslikult aktiivsetest üksustest on õiguslikult vormilt osäühingud ja 24,6% füüsilisest isikust ettevõtjad. Tartu maakonna majanduselu on mitmekülgne. Ligi 70% ettevõtlusest on registreeritud Tartu linnas. Kõige rohkem ettevõtteid on loodud Ülenurme ja Tartu vallas

Tartumaa elanike tööhõive on lähedane Eesti keskmisele. 2011.aastal oli 53575 inimese elu- ja töökoht Tartumaal. Kõigist Tartumaa hõivatutest 64% töötab Tartu linnas, mujal Tartumaal töötab neist 18%. Seega annab Tartumaa tööd 82%-le oma maakonna hõivatutest. Väljaspool Tartumaad teistes maakondades töötas 3291 inimest ja välisriikides 2509 inimest (4%). Välismaal töötavatest inimestest töötasid 60% Soomes. Palgatöötajaid on enam Tartu linnas ja Tartu ümbruse valdades (joon. 63).

Joonis 63. Vähemalt 15-aastased sotsiaal-majandusliku seisundi järgi. Allikas: ESA

Tartumaa *palgatöötaja* kuu keskmine brutotulu on 5-10 eurot vabariigi keskmisest kõrgem. Elanike suhteline vaesus on Eesti keskmisest väiksem.

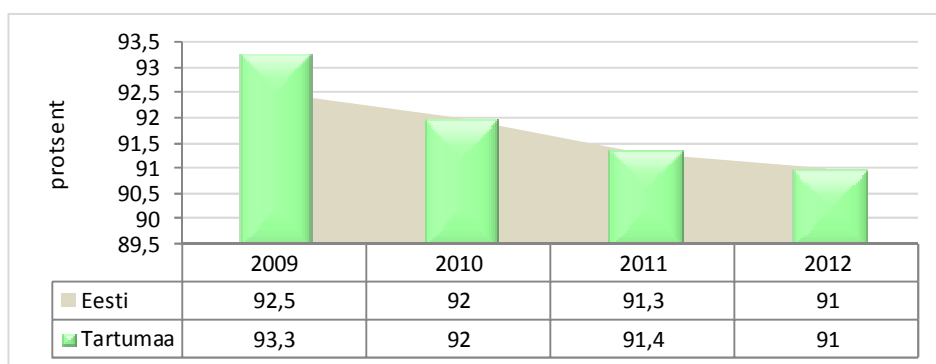
2.2 Sotsiaalne kaitse

Kogukonna toimetulekut iseloomustavad ravikindlustusega hõlmatud, töövõimetuspensioni saajate arv, toimetulekutoetused ning sotsiaaltoetused- ja teenused.

2.2.1 Ravikindlustus

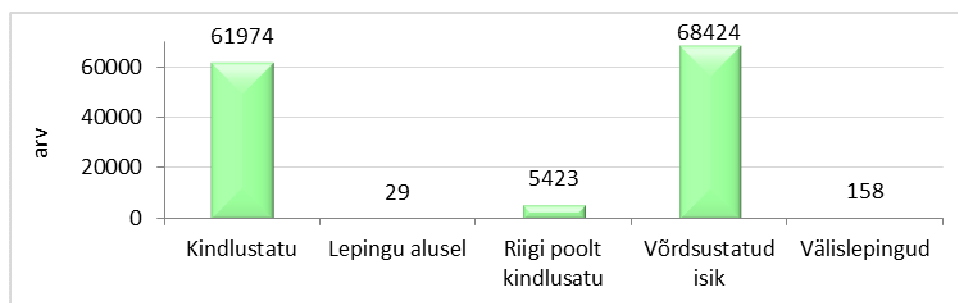
Õigus ravikindlustusele on Eesti alalisel elanikul, tähtajalise elamisloa või elamisõiguse alusel Eestis elavatel inimestel, kelle eest makstakse või kes maksavad iseenda eest sotsiaalmaksu, samuti nende inimestega võrdsustatud isikutel. Kõigile alla 19-aastastele on ravikindlustus garanteeritud sõltumata sellest, kas nende vanemad töötavad või mitte.

Eesti Haigekassa rahastab kindlustatud isikutele osutatavaid ambulatoorseid ja statsionaarseid tervishoiuteenuseid ning maksab teatud sihtgruppidele hüvitisi (nt ajutise töövõimetuse hüvitis, ravimikompensatsioon jne).

Joonis 54. Ravikindlustusega hõlmatud inimeste osakaal aastatel 2009-2012. Allikas: EHK

Ravikindlustust omavate elanike osakaal maakonnas alates 2009. aastast langeb. 2012. aasta lõpu seisuga oli ravikindlustus 91%-l Tartumaa elanikul. Tartu maakonna rahvastiku kindlustatus ravikindlustusega on kolmel viimasel aastal Eesti keskmisel tasemel (joon. 64).

Joonis 65. Kindlustatud kindlustusaluse järgi Tartumaal 2012. aastal. Allikas: EHK

Tartu maakonnas on kõige rohkem inimesi saanud ravikindlustuse võrdsustatud isiku⁸ staatuse läbi (50,3% kindlustatutest) ja 45,6% on kindlustatud töötaja poolt või on füüsilisest isikust ettevõtjad, kes maksavad ise enda eest sotsiaalmaksu. 4% maakonna elanikest oli 2012. aastal kindlustatud riigi poolt⁹. Üksikud inimesed sõlmivad ise haigekassaga lepingu kindlustuskaitse tekkimiseks (joon. 65).

⁸ Isik kuni 19-aastaseks saamiseni, õppurid teatud vanuseni, riikliku pensioni saajad, rasedad.

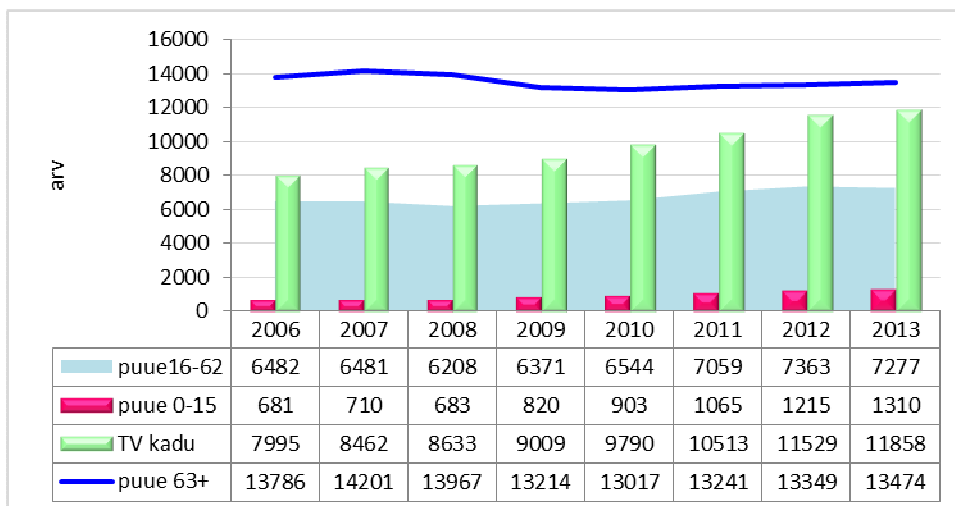
⁹ Kaitsejõududes ajateenistuses olev ajateenija; tööturutoetuste saajad, töötukindlustushüvitise saaja; kindlustatud isiku ülalpeetav abikaasa, kes kasvatab lapsi (teatud vanuseni); isikud kelle eest kohalik omavalitsus maksab sotsiaalmaksu.

Riigieelarvest rahastatakse ravikindlustusega hõlmamata isikutele kiirabi ja vältimatut abi. Muude tervishoiuteenuste eest peavad ravikindlustuseta isikud tasuma ise või küsima abi kohalikest omavalitsustelt raviteenuste eest tasumisel.

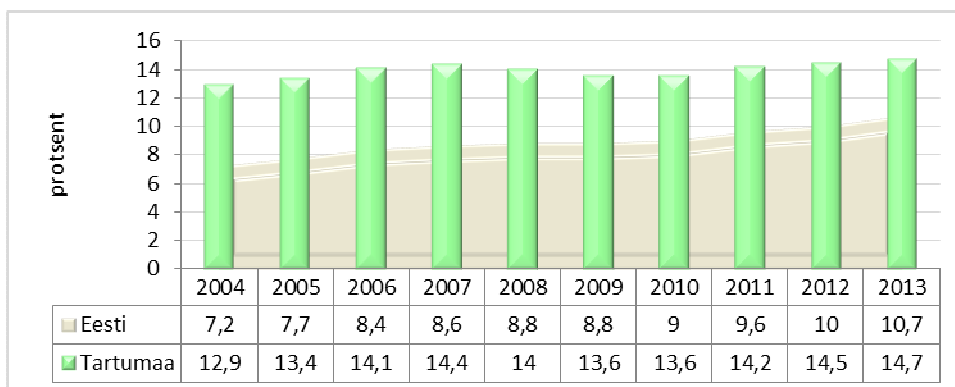
2.2.7 Puuetega ja töövõimekaotusega inimesed

Puuetega lapsi (0-15 aastaseid) on 2013. aasta seisuga Tartu maakonnas 1 310. Maakonna tööealiste (16-64-aastaste) inimeste seas kasvab kas osaliselt või täielikult töövõime kaotanud inimeste arv. Aastatel 2006-2013 kasvas püsiva töövõimetusega inimeste arv 3863 võrra, keskmiselt 483 inimese võrra aastas. Kõige enam on puue määratud 63-aastastele ja vanemate maakonna elanikele (keskmiselt 64% puudega inimeste arvust) (joon. 66).

Joonis 66. Puudega ja töövõimekaoga inimesed Tartu maakonnas aastatel 2006-2013. Allikas: ESA

Puuetega inimeste osakaal Tartumaa rahvastikus on kasvanud 12,9%-lt 2004. aastal 14,7%-le 2013. aastal. Puuetega inimeste osakaal Tartu maakonna rahvastikus on vabariigi keskmisest kõrgem (joon. 57).

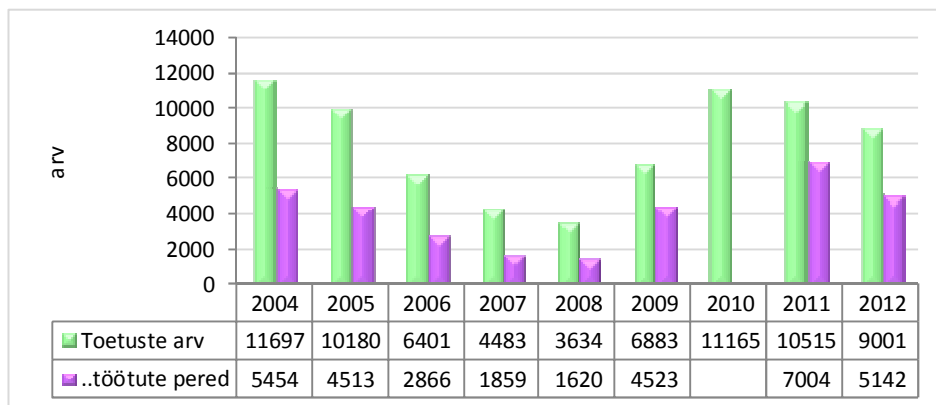
Joonis 67. Puuetega inimeste osakaal rahvastikus aastatel 2004-2013. Allikas: ESA

Kõige suurem puuetega inimeste osakaal on Põlvamaa rahvastikus (26,6%). Veel on puuetega inimeste osakaal suur Jõgeva-, Võru- ja Valgemaal. Kõige väiksem on puuetega inimeste osakaal Harjumaa rahvastikus (6,1%).

2.2.8 Sotsiaaltoetused ja teenused

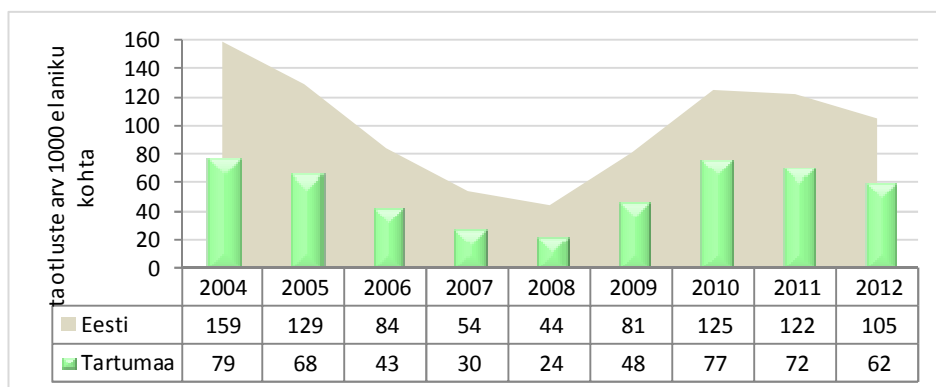
Vastutus elanikkonna sotsiaalteenuste ja -toetuste tagamise eest ja teiselt poolt vastutus nende kättesaadavaks tegemise eest lasub kohalikel omavalitsustel. Osutatavad toetuste ja teenuste liigid määrab maakonna elanikkonna struktuur.

Toimetulekutoetus on riiklik sotsiaaltoetus, mida on õigus saada puudust kannataval üksi elaval isikul või perekonnal. Toimetulekupiiri kehtestamisel lähtutakse minimaalsetest tarbimiskuludest toidule, riietusele ja jalanõudele ning muudele kaupadele ja teenustele esmavajaduste rahuldamiseks. Toimetulekupiiri suuruse kehtestab Riigikogu igaks eelarveaastaks. Toimetulekupiiri määr 2012. aastal oli 76,70 eurot, 2014. aastal üksi elavale inimesele või perekonna esimesele liikmele 90 eurot kuus. Toetuse vahendid on sihtotstarbelised ja eraldatakse kohalikele omavalitsustele Vabariigi Valitsuse poolt.

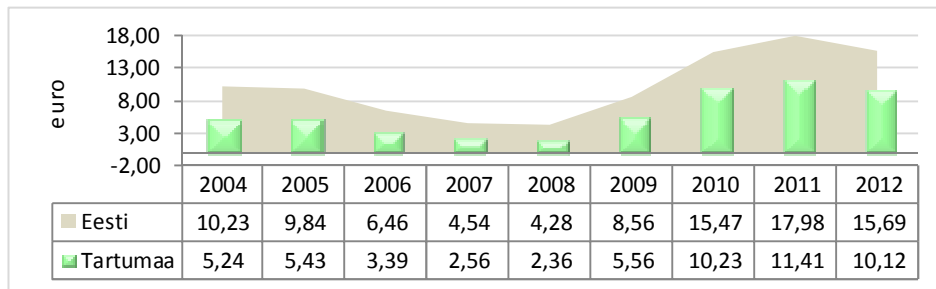
Joonis 68. Rahuldatud toimetulekutoetuste taotluste arv Tartumaal aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

Kõige enam maksti toimetulekutoetusi Tartu maakonnas 2004. aastal (11697 toetust), väikseim toetuste arv oli 2008. aastal (joon. 68).

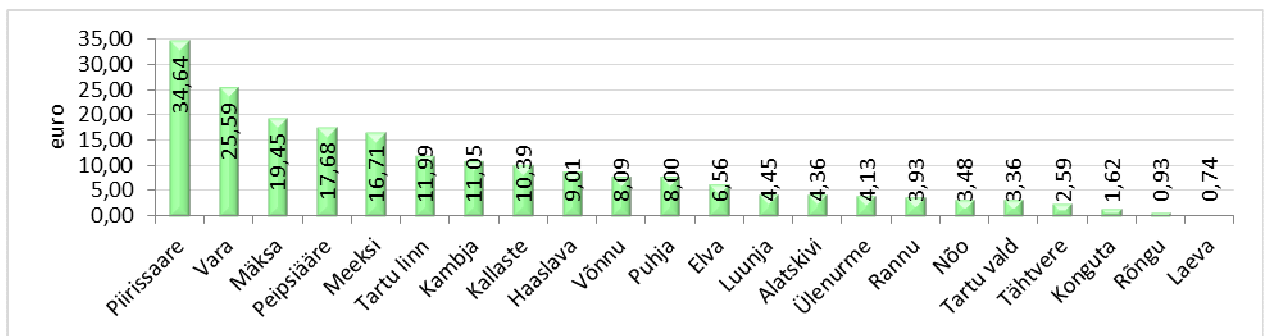
Joonis 69. Rahuldatud toimetulekutoetuste taotluste arv aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

Toimetulekutoetuse saajaid 1000 elaniku kohta oli Tartu maakonnas aastatel 2004-2012 keskmiselt 1,8 korda vähem kui Eestis keskmiselt (joon. 69).

Joonis 70. Väljamakstud toimetulekutoetus elaniku kohta aastatel 2004–2012. Allikas: ESA

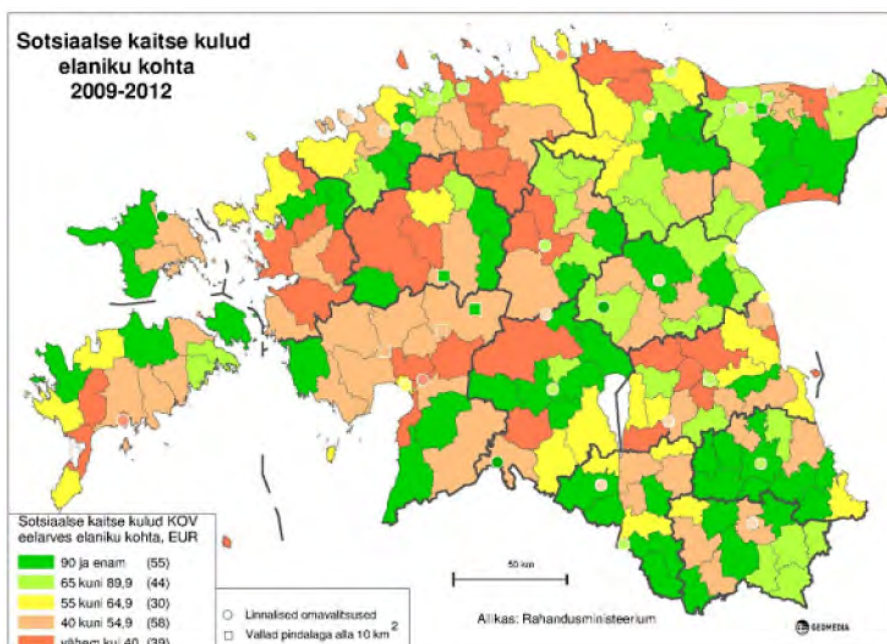
Ühe elaniku kohta toimetulekupiiri tagamiseks väljamakstud toetuse summa Tartu maakonnas on kogu perioodi vältel Eesti keskmisest oluliselt madalam. Ühe elaniku kohta maksti vähem toetust 2007. aastal ja enam 2011. aastal (joon. 70).

Joonis 71. Toetus toimetulekupiiri tagamiseks elaniku kohta aastal 2012. Allikas: ESA

Kõige väiksemad on toetused elaniku kohta Laeva ja Rõngu vallas, kõige suurem aga Piirissaare vallas (joon. 71). See näitaja sõltub paljugi elanike arvust omavalitsuses, nt. Piirissaare on Tartu maakonna väiksema elanike arvuga omavalitsus.

Tartumaa kohalike omavalitsuste sotsiaalse kaitse (edaspidi SK) 2012. aasta kulud olid 11467960 eurot (7,1% kogukuludest). Kulud elaniku kohta olid suurimad Mäksa vallas (joon. 72).

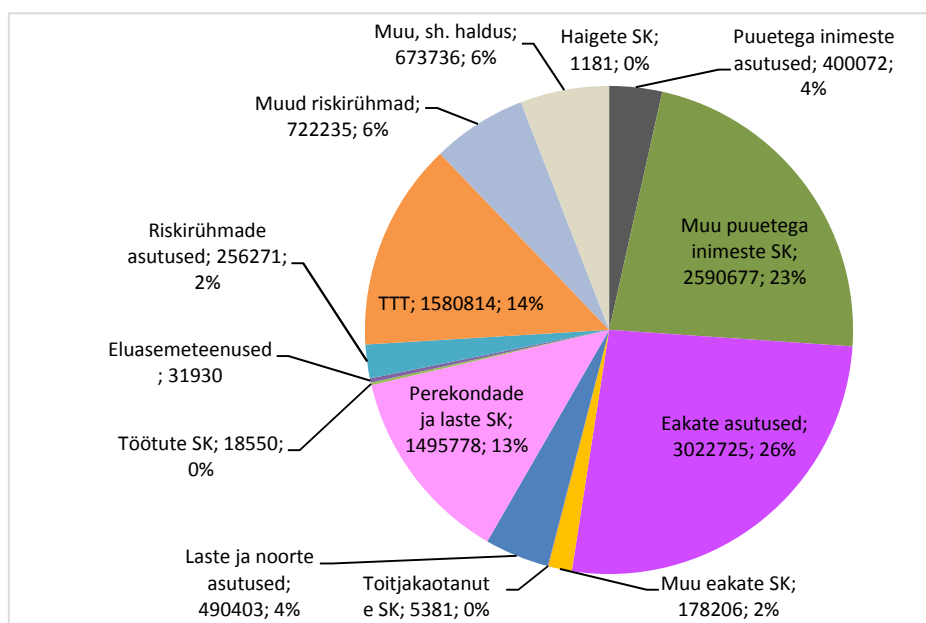

Joonis 72. Sotsiaalse kaitse kulud elaniku kohta. Allikas: Geomedia

Kõige suurem osa kuludest (28%) kasutatakse eakate inimeste tarbeks - 23% eakate hooldamiseks hooldekodudes ja päevakeskuste kulude katteks ning 2% erinevateks toetusteks, teenusteks ning eakate tegevuse toetamiseks. 27% SK finantsidest kulub puuetega inimestele - 23% kasutatakse hooldaja- ja muude toetuste maksmiseks ning teenuste osutamiseks; 4% puuetega inimeste asutuste kulude katteks (joon. 73).

Vastavalt puudega isikute kõrvalabi vajadusele jaotuvad kohalike omavalitsuste poolt osutatavad teenused järgmiselt:

- 1) määratud hooldaja koos hooldajatoetuse maksmisega;
- 2) omavalitsuste eelarvest rahastatavad erinevad koduteenused;
- 3) isik on paigutatud ööpäevaringsele hooldusele hoolekandeesutusse;
- 4) kelle tervislik seisund võimaldab osalemist erinevatel üritustel, on sobilikud kooskäimiskohad päevakeskused - huvitegevust ja päevast hooldust osutavad asutused.

Joonis 73. Tartumaa kohalike omavalitsuste SK kulud 2012. aastal. Allikas: Rahandusministeerium

Seisuga 31.12.2013 elas Tartumaal 25 436 65-aastast ja vanemat inimest, mis vastab 508-le hooldekodukohale (arvestuse aluseks on 50 eaka kohta üks hooldekodu koht). Tartu Maakonnas on kuus täisealiste hoolekandeesutust – Hooldekodu Härmalõng, Nõo Hooldekodu, Aarike Hooldekeskus, Uderna Hooldekodu ja Peipsiveere Hooldusravikeskus. Asutustes oli seisuga 31.12.2013 592 elanikku, sh mehi 216. Ööpäevaringset hooldust osutatakse ka Võnnu Haiglas, Rõngu Hooldusravikeskuses ja Elva Haiglas, ent nende tervishoiuasutuste kohta meie statistikat enam ei koonda. Sealhulgas on dementsuse diagnoosiga isikuid vähemalt 52 SA Tartu Vaimse Tervise Hooldekeskuse eakate hooldusosakonnas

Tartu maakonnas oli seisuga 31.12.2012 hooldatavaid isikuid 4782 (s.h. Tartu linnas 3279). Koduteenuseid osutati 2012. aastal seitsmeteistkümnes omavalitsuses 665-le inimesele, 2013. aastal 674 inimesele. Koduteenuseid ei osutata Kallaste linnas ja Konguta, Peipsiääre, Piirisaare ning Rõngu vallas.

Tartumaal tegutseb kümme *eakate päevakeskust*. Kohalike omavalitsuste rahastamisel olevate eakate päevakeskuste tegevusalad on seotud huvitegevuse (laulu-, tantsu-, spordi-, käsitöö- jt ringid), suuremate ühekordsete ürituste korraldamisega (ekskursioonid, teatrikülastused jms)

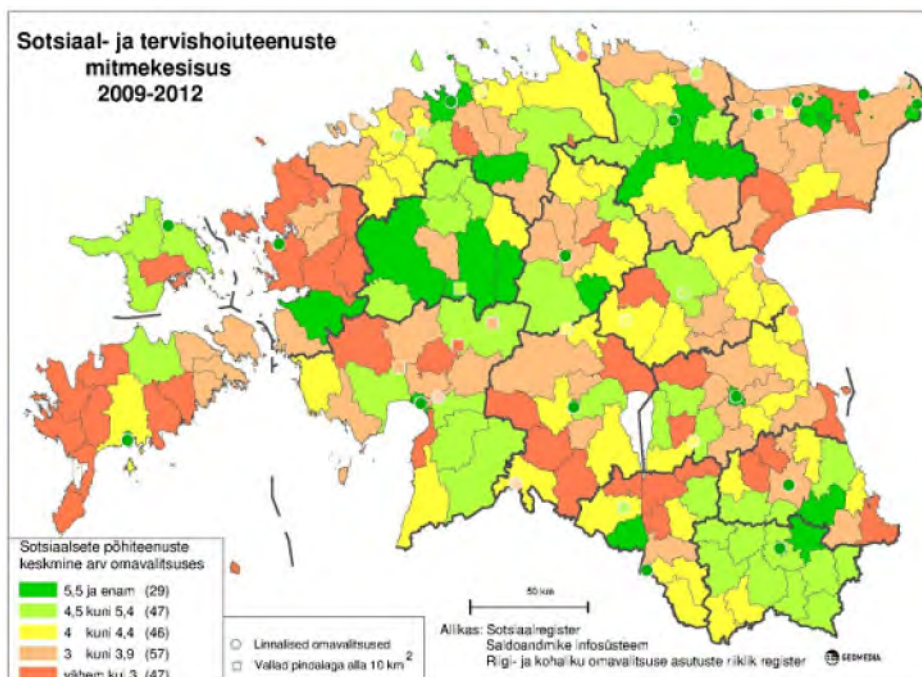
ning sotsiaalteenuste osutamise (toitlustamine, koduteenused, päevahoid, transporditeenused). Tartu linnas tegutsevad Ropka-Karlova, Kalda ja Tähtvere päevakeskus ning mujal osutavad teenuseid Elva, Puhja, Rannu, Rõngu, Nõo, Haaslava ja Ülenurme päevakeskused. Hõredama asustusega piirkondades korraldavad päevategevusi kohalike raamatukogude ja seltsimajade töötajad, samuti aktiivsed külaseltsid.

Enamik maakonna tänaseid teenuseosutajaid näeb ette kohtade arvu suurenemist. Probleemsemaks jääb dementsete eakate hooldusteenuse osutamine maaomavalitsuste elanikele.

Riigieelarvest rahastatakse töövõimelises eas psüühikahäiretega isikutele erinevate teenuste osutamist. MTÜ Iseseisev Elu korraldab teenust lisaks Tartu linnale ka Elva linnas, Konguta, Haaslava, Puhja ja Rõngu vallas.

Perekondade ja laste sotsiaalse kaitse kulud moodustavad 13%. Lastega peredele makstakse erinevaid toimetulekut soodustavaid toetusi (toetused prillide ostmisel, jõulupakid, erinevad koolitoetused, vabaaja tegevuste toetamine jne). Laste ja noorte hoolekandeametusi on Tartumaal 6 (Vahtramägi MTÜ, MTÜ Tartu Koidu Keskus, MTÜ Veskivärav, SA Elva Perekodu, SA Tartu Perekodu Käopesa, Tartu Kristlik Noortekodu), kasvandikke neis 155.

Veel on eelarves laste ja noorte asutuste finantseerimine, eluasemeteenused sotsiaalsetele riskirühmadele. Maakonnas on 62 munitsipaalaluruumi ja 513 sotsiaaleluruumi, mida kasutas 2013. aastal 908 inimest. Abivajajatele osutatakse veel sotsiaalnõustamist, isikliku abistaja, tugiisiku, transpordi-, varjupaigateenuseid. Erinevaid nõustamisteenuseid ostavad omavalitsused teistelt asutustelt. Geomedia andmetel on teenuseid vähem Laeva, Konguta ja Võnnu vallas (joon. 74).

Joonis 74. Teenuste mitmekesisus. Allikas: Geomedia

2.3 Kaasatus kogukonna tegevustesse

Tartu maakonnas on loodud erinevaid võimalusi kaasamiseks elanikke otsustusprotsessi. Inimesed võivad olla kaasatud kogukonna tegevustesse läbi erinevate vabaihenduste, survegruppide ning huvialaseltside ja olla otsustajaks ka erinevate maavanema nõuandvate komisjonide liikmeskonnas.

2.3.1 Kogukonna motivaatorid

Kogukonna motivaatoriteks on maavalitsuse kui riigi esindaja tunnustus neile inimestele, kes kogukonna arengusse panustavad.

Tartu maavanema poolt väljaantavad tunnustused:

- Teenetemärk Tartumaa Kuldne Tammeoks;
- Tartu maavanema tänuavaldus ja tänukiri;
- Maavanema vastuvõtt parimatele abiturientidele;
- Maavanema tänuvastuvõtt parimatele abiturientidele, olümpiaadivõitjatele, sotsiaaltöötajatele, kultuuritöötajatele ja noorsootöötajatele.

Lisaks jagatakse tunnustusena maakonnas:

- Tartumaa Kultuuripärli preemia;
- Tartumaa aasta õpetaja tiitel;
- Aasta õppija;
- Aasta koolitaja;
- Aasta koolitussõbralikem omavalitsus;
- Aasta koolitussõbralikem ettevõtte või organisatsioon;
- Aasta tervisedendaja;
- Tartumaa kauni kodu auhind;
- Tartumaa parimad sportlased ja treenerid;
- Tartumaa aasta noorsootöötajad;
- Tartumaa aasta noor.

2.3.2 Elanike kaasamine

Elanikke kaasatakse erinevate institutsioonide esindajatena otsustusprotsessidesse maavalitsuses tegutsevate erinevate nõukogude ja komisjonide kaudu.

Tartu Maavalitsuses tegutsevad:

- Erivajadustega laste nõustamiskomisjon;
- Maakondlik tervisenõukogu;
- Tartumaa spordinõukogu;
- Alaealiste komisjon;
- Erihoolekande komisjon;
- Kohaliku omaalgatuse programmi komisjon;
- Kodukaunistamise konkursside komisjon;
- Tehniliste abivahendite komisjon;
- Külade uuendamise ja arendamise investeringutoetuse puhul investeringuobjektide kohta arvamuse kujundamiseks nõuandev komisjon;
- Tartumaa avatud noortekeskuste rahastamise projektikomisjon.

Võrgustikutöö ja valdkondlikud kodanikeühendused:

- Tervist Edendavate Koolide võrgustik;
- Tervist Edendavate Lasteaedade võrgustik;
- Perearstide koostöövõrgustik;
- Sotsiaaltöötajate, lastekaitsespetsialistide koostöövõrgustik;
- Kohalike omavalitsuste infolehtede toimetajate koostöövõrgustik;
- Noorsootöötajate koostöövõrgustik;
- Noorteinfo koostöövõrgustik;
- Tartumaa Noortekogu ja omavalitsuste noortevolikogude koostöövõrgustik.

2014. aasta seisuga oli Tartumaal (v.a. Tartu linn) kokku 965 mittetulundusühendust (tabel 4). Lisaks on Tartu linnas ja maakonnas tegutsemas veel 104 sihtasutust.

Tabel 4. Mittetulundusühendused kohalike omavalitsuste lõikes. *Allikas: Äriregister*

	MTÜ	Korteri- ühistu	Aiandus- ühistu	Suvila- ühistu	Garaaži- ühistu	Maa- parandus	Elamu- ühistu
Alatskivi	26	8					
Haaslava	21	10	1				
Kambja	34	3					
Konguta	25	11					
Laeva	11	8					
Luunja	47	21	1			1	
Meeksi	12						
Mäksa	22	19					
Nõo	45	20	2	1			
Peipsiääre	13						
Piirissaare	1						
Puhja	29	8	1			1	
Rannu	19	9		1		3	
Rõngu	37	17				3	
Tartu vald	62	51					1
Tähtvere	26	30			1	3	
Vara	23	13				1	
Võnnu	20	2				2	
Ülenurme	89	18	1				
Elva	59	39			1		1
Kallaste	12	18			1		

Tartumaal on järgmiste kodanikeühenduste katusorganisatsioonid:

- MTÜ Tartumaa Noortekogu;
- MTÜ Tartumaa Noorsootöötajate Ühendus;
- MTÜ Tartumaa Arendusselts;
- MTÜ Kodukant Tartumaa;
- Tartu Maanaiste Liit;
- Tartumaa Põllumeeste Liit;
- Haridustöötajaid kaasavad erinevad aineühendused;
- Tartumaa Spordiliit;

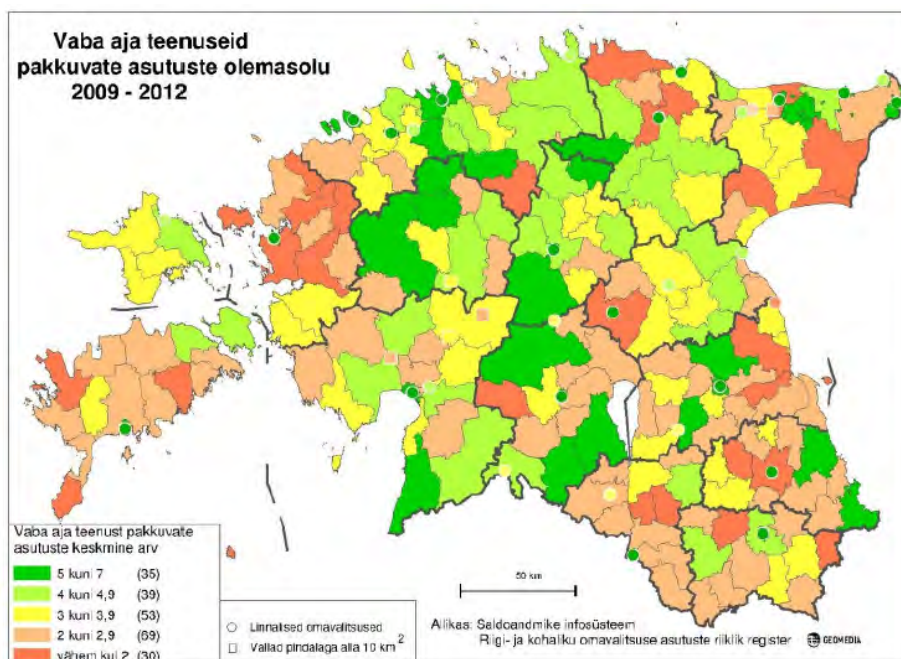
- Orienteerumisklubi Ilves;
- Tartumaa Rahvakultuuri Keskselts;
- Tartumaa vabaihenduste koostöökoda.

2.3.3 Kultuurielus osalemise võimalus

Tartumaal tegutseb 15 rahva-, seltsi- ja kultuurimaja; rahvakultuuri alast koostööd korraldab Tartumaa Rahvakultuuri Keskselts. Tartus töötab Eesti vanim kutseline teater Vanemuine, mis pakub etendusi kõigis kolmes põhižanris: draama, ooper ja ballett. Linna ja maakonna kontserdielu kujundab kõige enam Eesti Kontserdi regionaalne tegevus.

Maakonnas on 52 rahvaraamatukogu, lisaks on oma raamatukogud ka teadus-arendusasutustel ja muuseumidel. Kunstnike loomingut tutvustavad ja müüvad mitu galeriid, tegutseb Tartu Kunstnike Liit.

Tartumaa on Eesti kõige mitmekesisemate muuseumidega maakond. Riigi muuseumidest asuvad siin Eesti Rahva Muuseum, Eesti Spordimuuseum, Eesti Postimuuseum ja Eesti Põllumajandusmuuseum. Suure ja olulise osa Tartumaa muuseumidest moodustavad ülikoolide muuseumid.

Joonis 75. Vaba aja teenuseid pakkuvad asutused. Allikas: Geomedia

Paljudel Tartumaa valdadel ja linnadel on oma esindusüritus. Tähtsamateks festivalideks Tartus on Hansapäevad, tudengite kevad- ja sügispäevad, Raimond Valgre laulufestival koolinoortele, moodsa tantsumuusikaga tänavapidu Freedom Parade, I. D. A. Tantsufestival, Tartu Vanamuusikafestival, teatrifestival Draama, Õllelaager ja muidugi laulupeod. Tartu linnas on viimastel aastatel algust tehtud rea uute üritustega – Supilinna päevad, Jaani kiriku päevad, Vanemuise Kontserdimaja Suvemuusika festival.

Vaba aja teenuseid pakkuvate asutuste olemasolu omavalitsuste lõikes kirjeldab joonis 75. Vaadeldes Tartu maakonna kohalikke omavalitsusi, on vabaaja veetmise võimalusi vähem Mäksa ja Vara vallas.

Uuringu "Tartumaa Kõigile 2" järgi ollakse valdavalt oma elukohas pakutavate sporditegemise võimalustega ning kultuuriüritustega rahul. Rahulolematust kultuuriüritustega põhjendati kõige sagedamini sellega, et üritusi toimub vähe.

Mõne spordiklubi, treeningrühma, meeskonna või muu tegevuse aktiivseteks liikmeteks oli 15% tartumaalastest. Võrreldes naistega oli spordiklubide, treeningrühmade, meeskondade aktiivseid liikmeid arvukamalt meeste seas, võrreldes eakamate inimestega enam nooremates vanuserühmades.

Mõne huviringi tööst oli küsitlusele eelnenud aasta jooksul osa võtnud kümnendik tartumaalastest. Aktiivsemad on antud küsimuses olnud naisterahvad, 15-19-aastased ning alevikes elavad inimesed.

2.3.4 Naabrivalve

Tartu maakonnas on 3 naabrivalve piirkonda (Ülenurme vald, Tartu vald ja Tartu linn) ja 10 sektorit (Ülenurme sektor, Ülevälja sektor, Aasa 1 sektor, Enelase sektor, Enelase 2 sektor, Sõnajala sektor, Männiküla sektor, Kanarbiku sektor, Nõmmeringi, Sangla 25).

Parendusvõimalused

- Sotsiaalse sidususe suurendamine;
- Avalikkuse kaasamine meedia vahendusel ("kodustatud" ajakirjanikud);
- Riskigruppi kuuluvate elanike kaasamine (töötud, vähese toimetulekuga pered);
- Ettevõtjate kaasamine;
- Omavalitsuste koostöövõimaluste arendamine

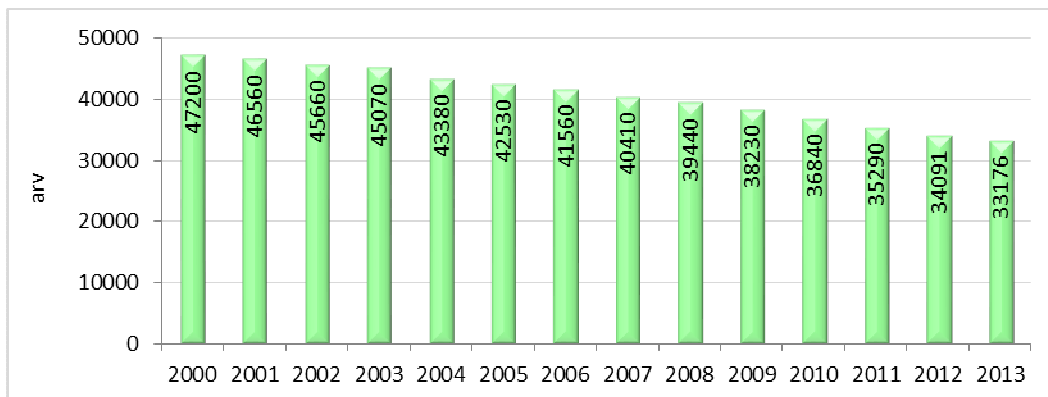
Tegevused 2014–2020:

- Maakondliku terviseaktiivi terviseteadlikkuse järjepidev tõstmine;
- Tartumaa terviseprofiili täiendamine;
- Kodanikeühenduste (mittetulundusühingud, sihtasutused jne) aktiivsem kaasamine maakondlikku tervise arendamise protsessi. Osalemine üritustel Tervisetelgiga, terviseseminaride korraldamine, tervisetabe levitamine läbi kodanikeühenduste);
- Ettevõtjate ja ettevõtete juhtkondade kaasamine TET võrgustiku tegevusse;
- Terviseteadlikkuse tõstmine ettevõtetes, infopäevade korraldamine, rahvatervise riiklike kampaaniate võimestamine koostöös maakonnas tegutsevate ettevõtete juhtkondadega;
- Töötutele ja vähese toimetulekuga peredele suunatud teabepäevade, terviseürituste korraldamine;
- Maakondlike traditsioonide kujundamine rahvatervise valdkonnas;
- Kogukonna liikmete tunnustamine, motiveerimine (Aasta tervisedendaja valimine, võrgustike koordinaatorite, terviseaktiivi motiveerimine, tunnustamine);
- Koostöö parandamine kohaliku meediaga (Tartu Postimehe ajakirjanikud, kohalike omavalitsuste infolehtede võrgustiku liikmete kaasamine, ajakirjanike terviseteadlikkuse tõstmine).

3. LASTE JA NOORTE TURVALINE NING TERVISLIK ARENG

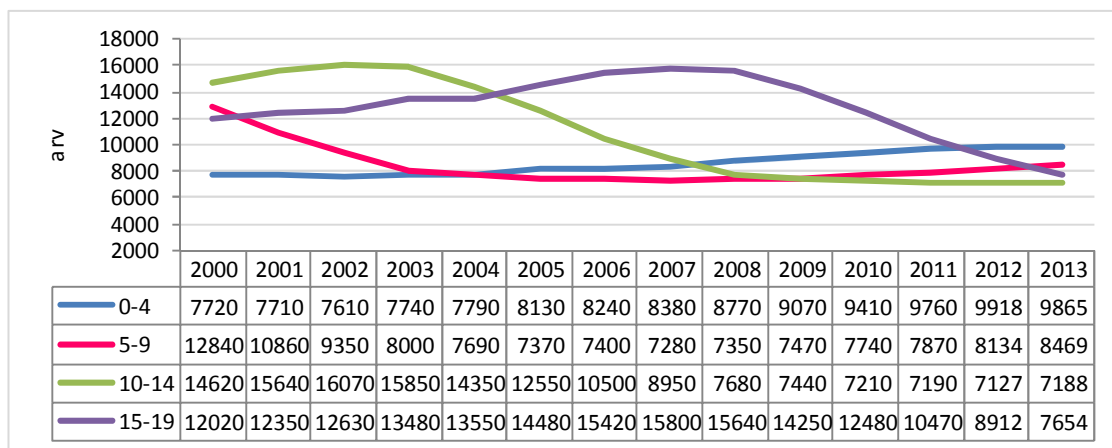
3.1 Sihtgrupi dünaamika

Maakonna 0-19-aastaste elanike arv aastatel 2000-2013 on pidevalt langenud ning 14 aastaga on laste ja noorte arv maakonnas vähenenud 14024 (ca 42%) võrra, keskmiselt 1002 võrra aastas (joon. 76).

Joonis 76. 0-19-aastaste elanike arv Tartu maakonnas aastatel 2000-2013¹⁰. Allikas: ESA

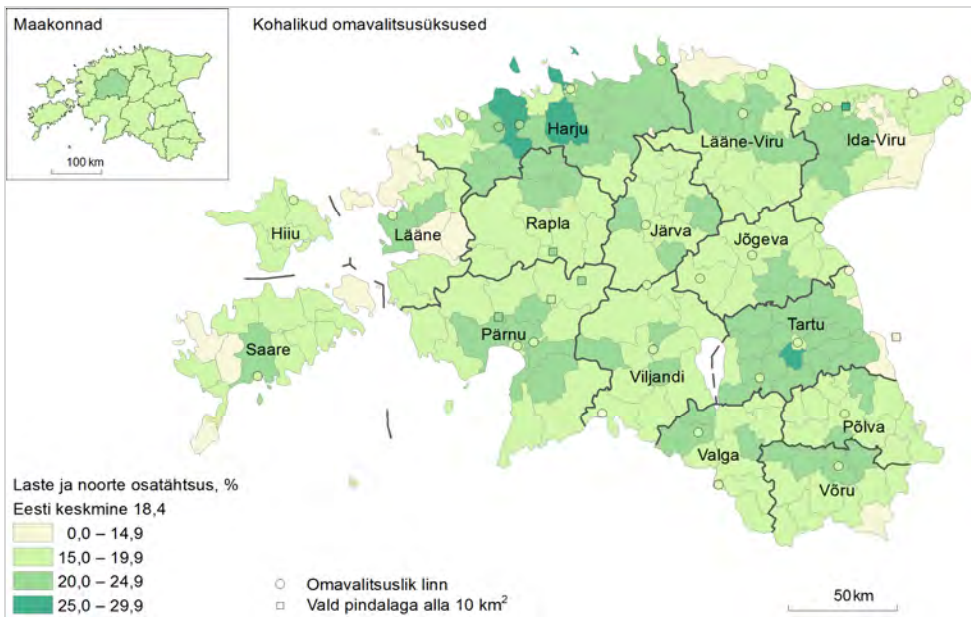
0-4-aastaste laste arv maakonnas aastatel 2000-2013 on kasvanud. 5-9-aastaste laste arv langes kiiresti aastatel 2000-2003, 10-14-aastaste laste arv vähenes aastatel 2003-2006 ja 15-19-aastaste arv langeb alates 2008. aastast (joon. 77).

Joonis 77. 0-19-aastaste elanike arv vanusegrupiti Tartu maakonnas aastatel 2000-2013. Allikas: ESA

Laste ja noorte osakaal on kõige suurem Ülenurme vallas ja väikseim peipsiäärsetes omavalitsustes (Kallaste linnas ja Peipsiääre, Piirisaare ning Alatskivi valdades) ja Rannu vallas (joon. 78).

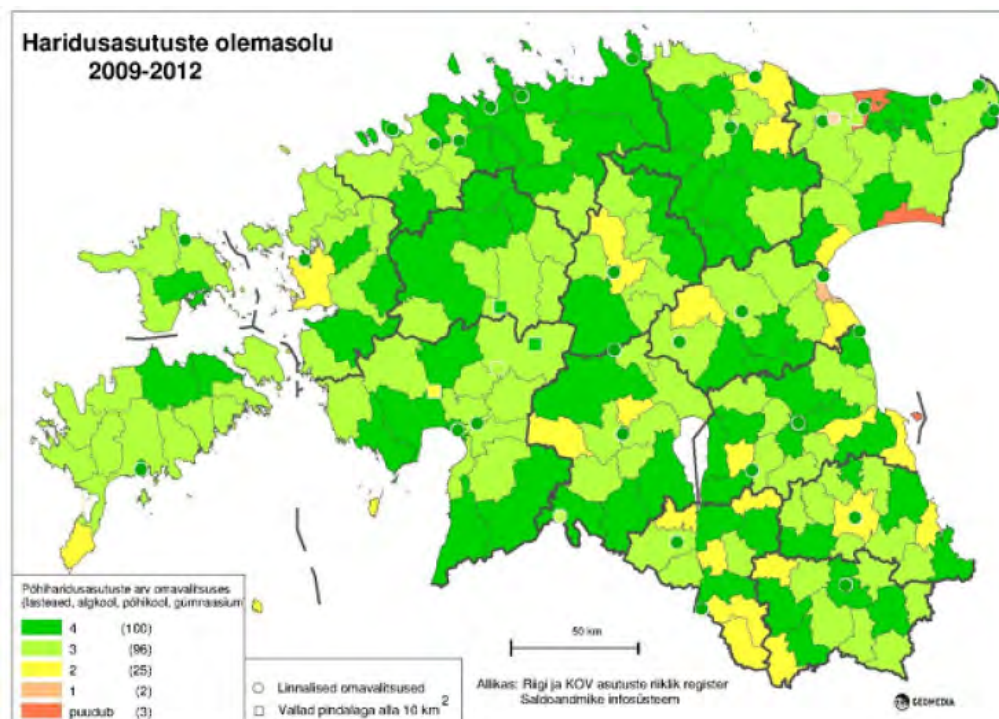
¹⁰ Seisuga 1. jaanuar

Joonis 78. Laste ja noorte osatähtsus rahvastikus seisuga 31.12.2011. Allikas: ESA

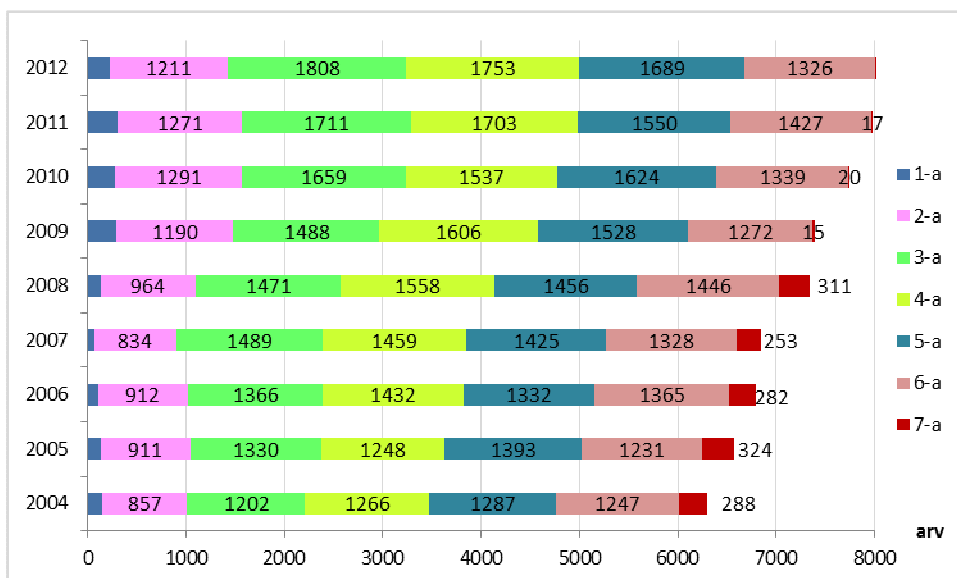
3.2 Haridusasutused

2012. aastal oli Tartu maakonnas 70 lasteaeda ja 54 üldhariduskooli – nendest 27 põhikooli ja 27 keskkooli/gümnaasiumi. Eesti õppekeelega koole on Tartu maakonnas 47, muukeelseid koole 3 ning 7 kooli on erivajadustega lastele. Haridusasutuste arvu omavalitsustes kirjeldab joonis 79.

Joonis 79. Haridusasutused omavalitsustes. Allikas: Geomedia

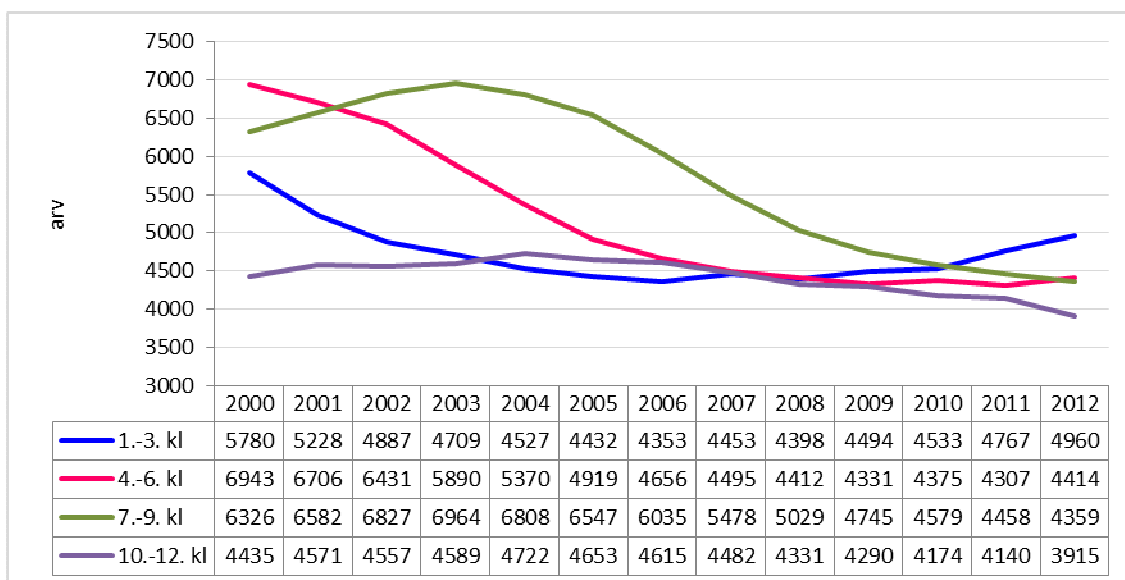
Lasteaias käivate laste arv aastatel 2004-2012 on suurenenud 1718 lapse võrra (6299 last 2004. aastal, 8017 last 2012. aastal). Kõige enam on suurenenud 2-4-aastaste lasteaias käivate laste arv. Vähenenud on lasteaias käivate 7-aastaste laste arv (joon. 80).

Joonis 80. Koolieelsetes lasteasutustes käivad Tartumaa lapsed vanuste lõikes aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

2007. aastast alustati Tartumaal lapsehoiuteenuse tegevuslubade väljastamisega. Eraettevõtetenä tekis üha enam lapsehoiuteenuse pakkujaid.

Õpilaste arv Tartumaa üldhariduskoolides on vastavuses üldiste demograafiliste näitajatega. Õpilaste arv maakonna üldhariduskoolides perioodil 2000-2012 vähenes 5836 võrra, s.o. keskmiselt 449 õpilast aastas. Kõige enam (1371 õpilase võrra; ca 48%) vähenes põhikoolides õppivate laste arv, keskkoolide/gümnaasiumide õpilaste arv langes 1251 võrra (joon. 81).

Joonis 81. Õpilaste arv Tartumaa üldhariduskoolides klasside järgi aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Vastavalt riigis registreeritud üldisele laste arvilisele vähenemisele teatud aastate lõikes, on vähenenud õpilaste arv koolides. Samas on majandusliku tõusu aastad ja vanemapalk andnud võimaluse rõõmustada laste arvu olulise suurenemise üle lasteaedades.

Elanike rahulolu uuringust (2009) "Tartumaa Kõigile 2" selgus, et enamasti käivad lapsed koolis samas linnas/vallas kus elatakse. Tartu lähiümbruse valdades oli võrreldes teiste piirkondadega levinum, et laps käis koolis Tartus, samas kui Tartust kaugemates valdades

elavate laste seas oli levinum hariduse omandamine mõnes teises Tartumaa vallas/linnas väljaspool oma koduvalda. Oma koduvallas/linnas õppivaid lapsi oli kõige enam alevikes.

Võrreldes alus- ning põhihariduse saamise võimalustega ollakse keskmiselt rahulolematumad keskkhariduse saamise võimalustega. Nii alus-, põhi- kui ka keskkhariduse puhul toodi põhjusena, miks ollakse rahulolematu hariduse kättesaadavusega, kõige sagedamini esile haridusasutuse kaugust elukohast. Alushariduse puhul nimetati probleemina sagedamini ka seda, et lasteaiakohti on keeruline saada järjekordade tõttu.

3.3 Koolikohustuse täitmine

Alates 01.09.2010 kehtib uus põhikooli-ja gümnaasiumiseadus (PGS), mille kohaselt on koolikohustus kohustus (vt § 9): „*Osaleda kooli päevakavas või individuaalses õppekavas ettenähtud õppes, täita õpiülesandeid ning omandada teadmisi ja oskusi oma võimete kohaselt. Koolikohustust ei loeta täidetuks, kui koolikohustuslik isik ei ole kantud ühegi kooli nimekirja või puudub õppes mõjuva põhjuseta.*”

Koolikohustuse mittetäitmiseks peetakse Riigikontrolli auditis seda, kui

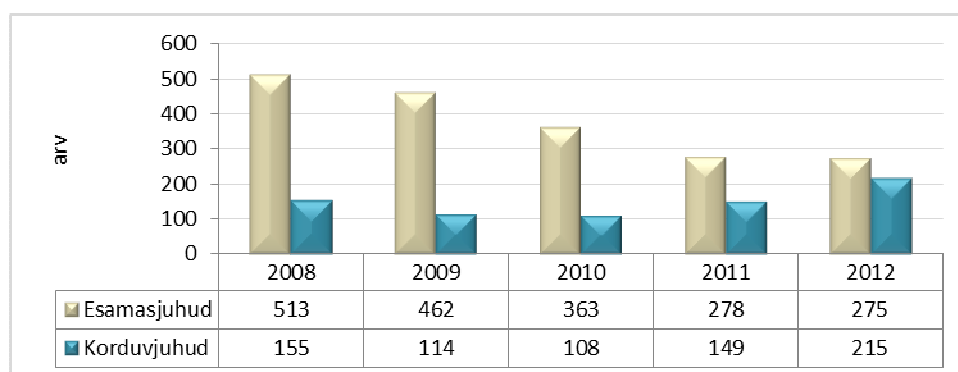
- koolikohustuslik laps ei ole kantud ühegi kooli nimekirja;
- õpilane puudub regulaarselt õppetööst (on puudunud põhjendamata enam kui 20% tundidest ühe õppeveerandi jooksul);
- põhihariduseta õpilane katkestab õpingud;
- õpilane ei suuda omandada õppekava (õpilasel on puudulikke veerandi- ja aastahindeid).

Erinevatest uuringutest on näha, et Haridus- ja Teadusministeeriumil puudub täpne ülevaade koolikohustuse täitmisest, puuduvad järjepidevad ja usaldusväärsed andmed. Riigikontrolli analüüs näitas, et üle 3800 rahvastikuregistri andmetel koolikohustusliku lapse ei ole ühegi kooli nimekirjas ja nende koolikohustuse mittetäitmise põhjus ei ole teada. Neist 1438 lapse eest oli Eesti riik kontrollimise seisuga maksnud ka lapsetoetust.

Riigikontrolli 2007. aasta aruande alusel puudub põhjuseta koolist ligikaudu 2% ning enam kui 20% tundidest. Ühest järelevalvesüsteemi ei ole suudetud siiani kehtestada. Tartu linna koolid on kasutusele võtnud Mklassijuhataja, mis võimaldab klassijuhatajal koheselt SMS-i teel lapsevanemaid teavitada õpilase puudumisest.

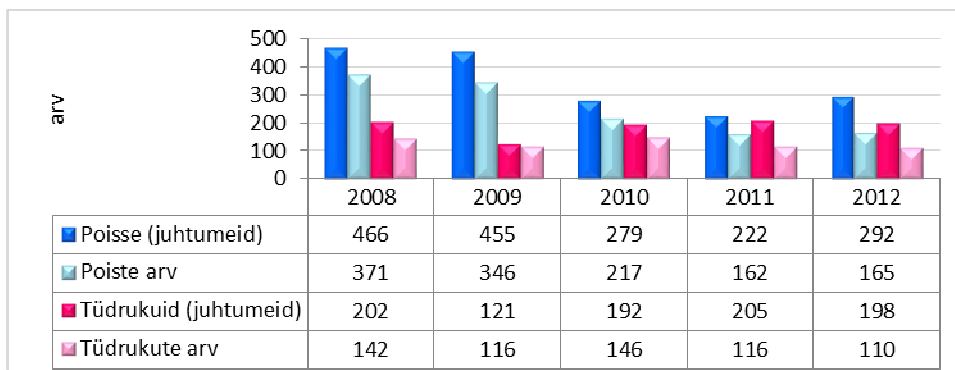
3.4 Noorte süüteod

Lisaks Tartu maakonna alaealiste komisjonile tegutseb maakonnas veel kolm kohaliku omavalitsuse alaealiste komisjoni (Võnnu, Elva ja Ülenurme vallavalitsuses).

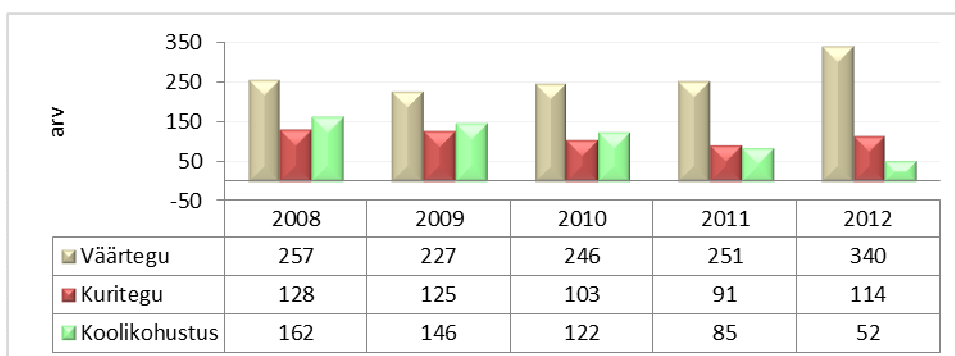
Joonis 82. Alaealiste komisjonides arutatud juhtude arv aastate lõikes. Allikas: Tartu MV

Aastatel 2008-2012 oli Tartumaa alaealistes komisjonides arutlusel 1891 esmas- ja 741 korduvjuhtu (28% juhtude arvust). Esmasjuhtumite arv on langenud alates 2008. aastast 1,9 korda. Komisjonis arutlusel olnud korduvjuhtumite arv aastatel 2011-2012 aga tõusis (joon. 82). Samas tuleb märkida, et alaealiste komisjoni suunatud juhtude arv oleneb eelkõige koolide, noorsoopolitsei ja prokuröri töömeetoditest.

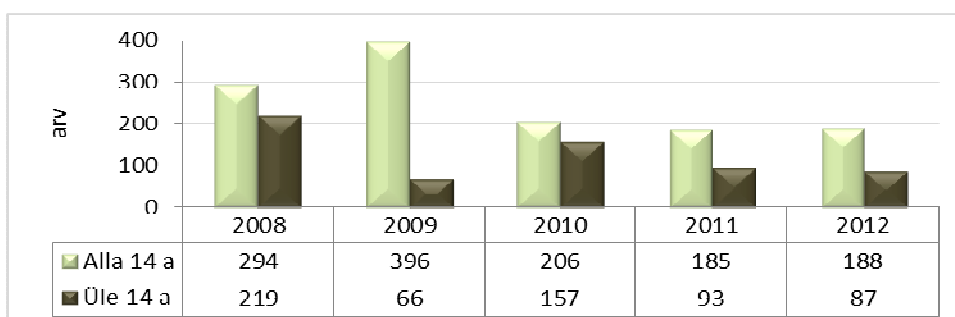
Joonis 83. Alaealiste komisjonis arutatud juhtude arv sugude lõikes. Allikas: Tartu MV

65% juhtudel on alaealiste komisjonide ette jõudnud poisid. Korduvjuhtudest on 61% korda saadetud poiste ja 39% tüdrukute poolt (joon. 83).

Joonis 84. Juhtumid Tartu maakonna alaealiste komisjonis õigusrikkumiste lõikes. Allikas: Tartu MV

Sagedasemateks õigusrikkumisteks on väärteod (joon. 84). Alaealise puhul ei pruugi kuriteokoosseisule vastav tegu olla iseenesest „kuritegelikum“, kui väärtegu. Näiteks omavahelised füüsilise kontaktini arenenud tülid (kuritegu) võivad olla episoodilised (lapsed on kohe ära leppinud jne). Järjepidevalt alkoholi tarvitamisel (väärtegu) on kindlasti kõrgem riskikäitumise tase.

Joonis 85. Juhtumid Tartu maakonna alaealiste komisjonis laste vanuste järgi. Allikas: Tartu MV

Tartu maakonna alaealiste komisjonides arutlusel olnud õigusrikkumiste toimepanijatest olid 67% nooremad kui 14 aastat (joon. 85).

3.5 Huvitegevuse ja vaba aja veetmise võimalused

3.5.1 Huvikoolid, noorteklubid ja -ühendused

Tartumaa 21 omavalitsuses (v.a. Piirissaare vald) töötavad noorsootöö spetsialistid, noortekeskuste juhatajad, noorsootöötajad, huvikoolide õpetajad, haridus-, noorsoo- ja kultuuri- või sotsiaalnõunikud jne. Tartu LV kultuuriosakonna koosseisu kuulub noorsooteenistus.

Kõikides Tartu maakonna koolides tegutsevad õpilaste kaasamiseks õpilasesindused (väiksemates koolides on nimetuseks õpilasaktiiv). Huvitegevust korraldab koolides huvijuht, väiksemates koolides on huvitegevus jaotatud õpetajate vahel. Huvijuhtidel on omad katusorganisatsioonid - MTÜ Tartu linna huvijuhid ja Tartu maakonna huvijuhtide ainesektsioon.

Tartumaal on 62 huvikooli, millele lisanduvad noorteklubid jm vaba aja veetmise võimalused.

Huviharidust ja vaba aja veetmise võimalusi Tartumaa lastele ja noortele pakuvad nt:

- Muusika- ja kunstikoolid: Nõo Muusikakool, Nõo Puhkpillistuudio, Vanemuise Tantsu- ja Balletikool, Eramuusikakool Ardente, Tartu I Muusikakool, Tartu II Muusikakool, Elva Muusikakool, Ilmatsalu Muusikakool, Tartu Valla Muusikakool, Ülenurme Muusikakool, Tartu Lastekunstikool, Alatskivi Kunstide Kool, Jakobi Mäe Kunstikoda, Tosca Huvikool.
- Teised huvikoolid: HuviTERA, Ida Tantsukool, Tartu Loodusmaja, Elva Huviala- ja Kultuurikeskus „Sinilind“, Mehikoorma Huvikool, Alatskivi Kunstide Kool jne.
- Tartumaa noorteklubid ja -ühingud:
Tartumaa Noortekogu, TORE liikumine, Tartumaa 4H, Tartu Noortevolikogu, Tartu Valla Noortevolikogu, Elva Noortevolikogu, Haaslava Noortevolikogu, Rõngu Noortevolikogu, Rannu Noortevolikogu, Tartu Üliõpilaste Väitlusklubi, Vanemuise Kollased Kassid, Noored Kotkad, Kodutütred, Tartu Skautide ja Gaidide Malev, Leo klubi jne.

2006. aastal moodustatud Tartumaa Noortekogu on maavalitsuse juures tegutsev noorte ühendus, mille eesmärgiks on võimaldada noortel osaleda otsustamisprotsessis ja kaitsta oma huvisid neid puudutavates valdkondades maakondlikul tasandil. Noortekogu on lüli noorte, maavalitsuse ja omavalitsuse vahel. Tänapäevaks on noortekogu registreeritud mittetulundusühinguna. Kohaliku tasandi noortevolikogud tegutsevad Elva ja Tartu linnas ning Haaslava, Rannu, Rõngu ja Tartu vallas.

Eesti Õpilasesinduste Liitu kuuluvad ka Tartu linna ja maakonna õpilasesinduste noored.

3.5.2 Avatud noortekeskused

Avatud noortekeskuste süsteemi arendamist arutati Eestis esmakordselt 1999. aastal valdade ja linnade esindajate koostööseminaril. Aastal 2002 eraldas Haridus- ja Teadusministeerium esmakordselt riiklikku toetust noortekeskuste loomiseks ja arendamiseks omavalitsustes. Raha maakondadesse eraldati vastavalt noorte arvule ja 2003. aastast alates käivitused ka maakondades ANK- projektikonkursid, paljudesse valdadesse loodi noortekeskused.

Tartumaal tegutseb 21 noortekeskust, neist 4 Tartu linnas ja 17 mujal maakonnas.

Tabel 5. Noortekeskused omavalitsuste ja juriidilise vormi järgi.

Nr	ANK nimi	Juriidiline vorm	Kohalik omavalitsus*
1	Anne Noortekeskus	KOV	Tartu linn
2	Lille Maja	KOV	Tartu linn
3	Tartu Skatehall/ Spordiklubi AK Rahinge	MTÜ	Tartu linn
4	Tähe Noortekeskus/Tähe Noorteklubi	MTÜ	Tartu linn
5	Alatskivi Noortekeskus	MTÜ	Alatskivi vald
6	Puhja Noortekeskus	KOV	Puhja vald
7	Elva Noortekeskus	KOV	Elva linn
8	Kambja Noortekeskus	MTÜ	Kambja vald
9	Kavastu Noortekeskus	KOV	Luunja vald
10	Luunja Noortekeskus	KOV	Luunja vald
11	Vara Noortekeskus	KOV	Vara vald
12	Koosa Noortekeskus	MTÜ	Vara vald
13	Nõo Noortekeskus	MTÜ	Nõo vald
14	Meeksi Valla Seltsikeskus	KOV	Meeksi vald
15	Roiu Päevakeskus	KOV	Haaslava vald
16	Ülenurme Pere- ja Noortekeskus	MTÜ	Ülenurme vald
17	Kallaste Noortekeskus	MTÜ	Kallaste linn
18	Ilmatsalu Noortekeskus	KOV	Tähtvere vald
19	Melliste Noortekeskus	KOV	Mäksa vald
20	Laeva Noortekeskus	KOV	Laeva vald
21	Rannu Noortekeskus	MTÜ	Rannu vald

**Tervist edendavad tegevused Tartumaa noortekeskustes:
„Terve ja turvaline Tartumaa“**

Avatud noortekeskuste projektikonkursi korraldamise eesmärgiks on aktiveerida noorsootööd kohaliku omavalitsuse tasandil avatud noortekeskuste projektide toetamise kaudu. Noortekeskuste projektikonkurss toimub kõigis viieteistkümnes maakonnas.

Tartumaa Avatud Noortekeskuste (ANK) projektikomisjon on viimasel neljal aastal erilist tähelepanu pööranud terviseedendusele. Noortekeskustes on juba aastaid olnud üheks eelistatud tegevussuunaks terviseedendus, kuid viimasel neljal aastal on Tartumaa ANK projektikomisjon selle välja toonud eraldi eelistatud tegevussuunana.

Nelja aasta jooksul on projektikonkursi raames rahastatud 49 tervisega seotud projekti:
2010. aastal 13 projekti,
2011. aastal 9 projekti,
2012. aastal 12 projekti,
2013. aastal 15 projekti.

2010. aastal osales projektides, kus terviseedendus oli üheks eelistatud tegevussuunaks, 3835 noort,
2011. aastal osales projektides 3083 noort,
2012. aastal osales projektides 9530 noort.
2013. aastal osales projektides u 12 100 noort.

Alljärgnevalt lühikokkuvõte projektidest aastate lõikes:

Tartumaa avatud noortekeskuste projektikonkurss 2010-2013

Projektikonkursi üheks eelistatud suunaks oli terviseedendus tunnuslause all „Terve ja turvaline Tartumaa“.

Terviseedendus on ka üleriigiline prioriteet noorsootöös.

Tervist edendavatest tegevustest Tartumaa noortekeskustes 2010

1. „Noortega suvest sügisesse“ MTÜ Önnemaa

Sündmuse kandvaks teljeks oli tervise edendamisele suunatud etteasted kõigilt osalevatelt noortekeskustelt. Seekordseks etteastete teemaks oli „Mina ja tervis“.

Projekti eesmärkidesse oli sisse kirjutatud:

- 1)Tervise edendamisele suunatud tegevuste kaudu tervise väärtustamine
- 2)Heade harjumuste kujundamine – elan tervislikult, mõtlen positiivselt, arendan ennast ja teen koostööd.

Osalejate arv: 528.

2. „Üheskoos on parem“ Roiu Päevakeskus

Projekti raames oli põhitähelepanu suunatud uute oskuste omandamisele, liikumisele, tervisespordile ja sotsiaalsete oskuste arendamisele.

Läbi huvitegevuste ja üksteisega aktiivselt suheldes, omandasid noored uusi oskusi ja kogemusi. Osalejate arv: 270-286

3. Koolitussari „Tervislik armastus“ Tähe Noorteklubi

Projekti käigus korraldatati noortele rannaaeroobika päev ja erinevad koolituspäevad, kus noored said juurde teadmisi armastuse erinevatest tahkudest ning löid ühiselt loomingulise etteaste. Loomingulise etteaste käigus räägiti lugu noortest ja armastusest ning kõike seda läbi tantsu, laulu, näitlemise ja muusika.

Viis koolituspäeva Tähe Noorteklubis Tartu linna ja maakonna noortele.

Osalejad mõtlesid enda jaoks selgeks tervisliku armastuse erinevad tahud ja kuidas neid näidata rahvale läbi erinevate loominguliste väljundite. Osalejate arv: 552.

4. Alatskivi Noortekeskuse ja Koosa Noorteklubi jalgsimatk Varnjast Kodaverre

Lisaks matkale omandati igas punktis ka palju huvitavaid ja vajalikke teadmisi tervisest.

Osalejate arv: 338.

5. „Terves kehas terve vaim“ Luunja Noortekeskus

Projekti raames käidi Otepää Seikluspargis, osaleti lauajalgpalli ja õhuhoki turniiridel ning lauamängude õhtutel, saadi vajalikke teadmisi esmaabi andmisest. Osaleti Ülenurme Pere- ja noortekeskuse poolt korraldatud tervise teemalisel üritusel „Meie tervis“, kus noored esitasid tervise teemalise etteaste. Osalejate arv: 215.

- 6. „Peipsi Rockkonverents 2010“ Kallaste Noortekeskus**
Üheks peamiseks eesmärgiks oli ennetada noorte alkoholi ja narkosõltuvust ning pakkuda alternatiivseid võimalusi. Keskkonnateadlikkus, lõimumine, suhtlemine eakaaslastega ning läbi selle uute positiivsete kogemuste saamine. Osalejate arv: 726.
- 7. „Tartumaa noorte ühine (suve)seiklus“ Kambja Noortekeskus**
Projekti peamised tegevused olid retk viikingite külla ja ellujäämiskursus. Osalejate arv: 65.
- 8. „Nõo valla noorsootöö jätkusuutlikkuse suurendamine“ Nõo Noortekeskus**
Korraldati fotokonkurss „Subkultuurne Nõo“ ja seikluste- ja matkanädal ning kepikõnnimatk. Osalejate arv: 129.
- 9. „Maailma avastamine läbi majapidamisoskuste“ MTÜ Tartu Koidu Keskus**
Üheks projekti osaks oli koolituspäev noorsootöötajatele, mille teemaks oli „Vaba aeg veehuta“. Auditoorne töö lõppes praktilise õppusega basseinis, kus õpetati päästmise võtteid ja tutvustati erinevaid päästevahendeid. Koolituse peamiseks sõnumiks oli aga see, et olulisim on ohtude ja õnnetuste ennetamine vee ääres kui päästma tormamine. Osalejate arv: 97.
- 10. Subkultuuride seminar „Omadele võõras, võõrastele oma“ ja kontsert-etendus KOKKU TULEK Lille Maja**
Seminaril osalejaid ja teemasid oli päris mitu, sh ka nt „Noore inimese enese- ja siseotsingud“. Osalejate arv: 620.
- 11. „Noorte TV koolitus II Tartu maakonna ANKidele“ Anne Noortekeskus**
Kaitseliidu juhendajate kogemused aitasid talvises metsas ööbimisel ja laagrite püstitamisel. Osalejate arv: 102.
- 12. „Koolialguse avalöök 2010“ Elva Noortekeskus**
Läbi sportlike tegevuste ja läbi erinevate mängude said noored olla avatud suhtlemisele, uutele tutvustele, sõbralikkusele ja sallivusele. Osalejate arv: 49.
- 13. „Maalinn 7“ Anne Noortekeskus**
Üldeesmärk oli luua koostöö linna ja maakonna noortekeskuste ja nende noorte vahel. Noored omandasid uusi oskuseid, neid kaasati veetma vaba aega looduses. Noored õppisid loodussäästlikult käituma. Osalejate arv: 128.

Tervist edendavatest tegevustest Tartumaa noortekeskustes 2011

- 1. Lille Maja „Subkultuuride seminar ja skulptuuride töötuba Subskulptuurid“**
Seminari eesmärgiks oli edendada subkultuursete noorte ja vähemate võimalustega noorte sotsiaalset kaasatust noorte heaolu ja sallivust puudutavates teemades. Stencilgraffiti õpitoas kasutati inim- ja keskkonnasõbralikke värve. Seminaril käsitleti sallivuse ja tolerantsuse teemat ning otsiti vastust küsimusele, kui hea ja turvaline linnaruum on Tartu elukeskkonnana just noortele tartlastele ning mida saavad/saaksid noored ise ära teha, et linnaruum saaks inim- ja noortesõbralikumaks. Osalejate arv: 150.
- 2. Anne Noortekeskus „Maalinn 8“**
Üldeesmärk oli luua koostöö linna ja maakonna noortekeskuste ja nende noorte vahel. Noored omandasid uusi oskuseid, neid kaasati veetma vaba aega looduses. Noored õppisid loodussäästlikult käituma. Osalejate arv: 33.

3. Anne Noortekeskus „Seikluspäev 2011“

Toimus suur ühepäevane koolidevaheline võistlus, kus tuli läbida neljaliikmelise meeskonnaga seikluselementidest koosnev rada. Osalejate arv: 82.

4. Ülenurme Pere- ja Noortekeskus „Koostöös peitub jõud“

Üldeesmärk oli noortele arendava tegevuse pakkumine noortekeskuses, noortekeskuse populariseerimine, sõpruse, loovuse ja vastutustunde ning koostööskuste ja eneseväljendusoskuste arendamine. Ühe teemana rõhutati tervist ja tervislikke eluviise, näidati ja räägiti, mida teevad erinevad noortekeskused. Osalejate arv: 933.

5. Kambja noortekeskus MTÜ ZZ Noortekas „Kas minu harjumused räägivad enda või minu eest?“

Projekti eesmärgiks oli muuta noori teadlikumaks nende toitumis-, liikumis- ja sotsiaalsetest harjumustest. Läbi aktiivse tegevuse ja harivate koolituste said noored oma harjumusi pildistada, filmida ja arutleda nende üle. Projekti üldeesmärgiks oli noorte harjumustele mõtlema suunamine läbi aktiivsete tegevuste. Õpiti erinevate meetodite läbi vaatlema enda ja kaaslaste halbu harjumusi, saadi infot tervist mõjutavate tegurite kohta ja otsiti võimalusi iseloomu kasvatamiseks halbade harjumustest vabanemiseks. Osalejate arv: 163.

6. Elva Huviala- ja Kultuurikeskus Sinilind, Elva ANK Sinilind „Lastekaitsepäev – hoiame üksteist!“

Läbi sportlike tegevuste ja läbi erinevate mängude said noored olla avatud suhtlemisele, uutele tutvustele, sõbralikkusele ja sallivusele. Sinilinnu parklas sõitsid mudelautod, sõideti Vigursõitu, jagati liiklemisalast teavet ning infovaldikuid. Osalejate arv: u 500.

7. Haaslava vallavalitsus, Roiu päevakeskus „Üheskoos on parem“

Augustikuust kuni detsembrikuuni 2011 toimusid õpetlikud õpitoad: „Hoi a ennast ja aita sõpra“, „Kokata on lahe!“ ja „Liikumises peitub ilu ja võlu!“ Noori kaasati projektitegevuste raames erinevatesse tegevustesse, kujundati positiivseid väärtushinnanguid, õpetati sotsiaalseid ja kommunikatiivseid oskusi, teiste laste, noorte ja täiskasvanutega suhtlemist ning tahet selleks.

Projektitegevused olid rajatud laste ja noorte aktiivsuse, omaalgatuse, tervislike eluviiside ja abistava hoiaku kujunemisele. Osalejate arv: 350.

8. MTÜ Kallaste Noortekeskus „Peipsi Rockkonverents 2011“

Peipsi Rockkonverentsi eesmärgid olid:

1. ennetada noorte alkoholi ja narkosõltuvust ning pakkuda alternatiivseid võimalusi-keskkonna teadlikkus, lõimumine, suhtlemine eakaaslastega ning läbi selle uute positiivsete kogemuste saamine ja integreerimine teiste Tartumaa noortega.
2. abistada noori eneseteostamisel ja arengus Osalejate arv: 842.

9. Alatskivi Noortekeskus „Alatskivi Noortekeskuse ja Koosa Noorteklubi jalgsimatk pärandkultuuri radadel“

Peamised tegevused: matkates kohaliku pärandkultuuri objektidega tutvumine, nende pildistamine ja fotonäituse korraldamine.

Üldeesmärk: tervisliku eluviisi propageerimine, noorte vaba aja sisustamine kasulikult ja arendavalt, keskkonnateadlikkuse edendamine, matkatõdede õppimine.

Matk kestis neli ööpäeva. Kaasatud oli Lõuna Prefektuur vägivalda ennetava loenguga.

Osalejate arv: 33.

Tervist edendavatest tegevustest Tartumaa noortekeskustes 2012

1. Kambja Noortekeskus „Kambja, Kambja - ärka ellu!“

Projekti raames osaleti Elva noortekeskuse paadirallil ning Kambja Noortekeskuses viidi läbi Mahepõllunduse päev, mille raames valiti maitsevaim köögivili ja räägiti miks on mahepõllundus mahe. Mahepõllunduspäeva järel on kokandusringi raames sisseviidud kord kuus toimuvad toitumisalased teemapäevad. Arutletud on teemadel toidu säilitamine, säilitusained toidus, liha vs. vorst jne. Läbi on viidud erinevate toitude maitsmisi.

Osalejate arv: 224.

2. Alatskivi Noortekeskus „Sukeldumiskoolitus ja jalgsimatk“

20 noorele korraldati sukeldumiskoolitus ja jalgsimatk, mille eesmärkideks oli tervislike eluviiside propageerimine, füüsilise võimekuse arendamine, vaba aja kasulik ja arendav sisustamine, eduelamuse kogemuse saavutamine, keskkonnateadlikkuse arendamine, ohutu ning turvalise matkaoskuste õppimine, samuti veealuse maailma ohutu tundma õppimine.

Osalejate arv: 20.

3. MTÜ Kallaste Noortekeskus „Peipsi Rock konverents 2012“

Projekti eesmärgiks oli noortele arendavaks tegevuseks tingimuste loomine läbi rokk muusika, mis võimaldaks neil oma vaba tahte alusel tegutseda väljaspool perekonda, tasemeõpet ja tööd ning ennetada noorte alkoholi ja narkosõltuvust ja pakkuda alternatiivseid võimalusi- keskkonna teadlikkus, lõimumine, suhtlemine eakaaslastega ning läbi selle uute positiivsete kogemuste saamine ja integreerimine teiste Tartumaa noortega.

Osalejate arv: 870.

4. Ülenurme Pere- ja Noortekeskus „Noortekas tegusaks“

Üldeesmärk oli noortele arendava tegevuse pakkumine noortekeskuses, noortekeskuse populariseerimine, sõpruse, loovuse ja vastutustunde ning koostööoskuste ja eneseväljendusoskuste arendamine. Olulise teemana rõhutati tervist ja tervislikke eluviise, näidati ja räägiti, mida teevad erinevad noortekeskused. Osalejate arv: 910.

5. Luunja Noortekeskus „Luunja DJ kool“

Projekti raames käivitus DJ kool. Kuna DJ kool toimus avatud meetodina, siis oli nende tegevustesse kaasatud ka kuulajad-vaatajad, mis suurendas erinevates vanuseastmetes olevate inimeste läbikäimist ja tolerantsust. Osalejate arv: 269.

6. Roiu Päevakeskus Avatud Noortekeskus „Üheskoos on parem“

Projekti raames toimusid mitmed huvitegevused: kokandusring „Kokata on lahe!“, sportlike meeskonnamängudega sisustatud nädal „Terves kehas terve vaim!“, teatritunnis „Tants läbi aegade“ sai nautida kauneid tantse, mis pärit erinevatest ajaloetappidest ning toimus ka pereõhtu „Disko läbi aegade“ koos sõpradega Tähe ja Halley Noorteklubist. Projekti huvitegevuste elavdamise ja mitmekesistamisega toodi lapsed välja tubasest arvutite/televisoorite või tegevusetuse keskkonnast ning kujundati tervislikke eluviise ja hoiakuid. Eriti saab esile tõsta järjepidevat spordiringi positiivset tulemust ja mõju laste üldfüüsilisele tervisele ning enesehinnangule. Osalejate arv: 260.

7. Anne Noortekeskus „Maalinn 2012“

Projekti raames toimus 4-päevane laager Anne Noortekeskuses, mille raames külastati seiklusparki, toimus foorumteatri töötuba Lille Maja noorsootöötaja eestvedamisel, fotojaht Tartu kesklinnas ning projektikirjutamise töötuba Õpilasmavalitsuste Liidu liikme eestvedamisel. Oktoobris toimus kahepäevane matk Elva matkaradadel ning augustikuu lõpus toimus 3-päevane matk Lahemaa Rahvusparki. Osalejate arv: 70.

8. Anne Noortekeskus „Suvetelk 2012“

Projekti eesmärk oli pakkuda noortele arendavaid vabaaja tegevusi Suvetelgis ja samaaegselt suvetelgiga toimuvates töötubades Tartu linnas, näiteks erinevad teemapäevad (loovus-, spordi-, seiklus-, teadmiste- ja võistluspäev) sisaldasid erinevaid töötubasid, erinevad koostööpartnereid, mille idee oli noortele anda teadmisi võimalikult paljudest erinevatest valdkondadest. Osalejate arv: 5030.

9. Tähe Noorteklubi „Noorelt tööturule“

Projekti käigus viidi läbi koolitus meelelahutuse juhtideks soovijatele. Pärast koolitust võtsid osalejad mitme kuu jooksul erinevatest üritustest osa hankides seeläbi kogemusi. Projekti tegevus oli suunatud noorte ettevõtlikkuse arendamisele, töökasvatustlike meetodite rakendamisele ning tolerantsuse suurendamisele. Osalejate arv: 95.

10. Lille Maja „Subkultuuride seminar ja töötoad ISE TEGIJA“

Subkultuuride seminar ISE TEGIJA toimus sel aastal klubis KINK KONK, lisaks seminarile toimusid veel DIY (Do It Yourself) töötoad Tartu Kõrgema Kunstikooli tudengite juhendamisel ning retseptivõistlus NÄLG JA JANU. Retseptivõistlus õpetas noori tervislikumalt toituma, ise toitu valmistama ning eksperimenteerima lihtsate käepäraste vahenditega. Osalejate arv: 245.

11. Elva ANK Sinilind „Lastekaitsepäev ja inimkett HOIAME ÜKSTEIST! Vol 3“

Lastekaitsepäeva tähistamise raames viis Elva Noortevolikogu Sinilinnu parklas läbi Vigursõidu võistluse, korraldas erinevaid meeskonna- ja võistlusmänge, kutsus külla teisi Tartumaa noortekeskusi. (Puhja, Kambja, Ülenurme). Keskuste vahel toimus Arbi järvel ka paadiralli, mida turvas Saadjärve Vabatahtlike Järvepääste. Koostööd tehti Maanteeameti Lõuna Regiooni, Politsei- ja Piirivalveametiga. Välitelgis tehti liiklus- ja ohutusosalast teavitustööd. Osalejate arv: 1500.

12. Nõo Noortekeskus „Noored teevad oma suve paremaks“

Projekti raames külastati Otepää seiklusparki ning korraldati rattamatk Anne, Melliste ja Nõo noortekeskuse noortele, millega noored olid hõivatud aktiivsete, tervistavate ja arendavate tegevustega. Osalejate arv: 41.

Tervist edendavatest tegevustest Tartumaa noortekeskustes 2013**1. Alatskivi Noortekeskus „Fotoring“**

Projekti raames toimus ööbimisega fotolaager Peipsi ääres, mis koos teiste projekti tegevustega parandasid nii vaimset kui ka füüsilist tervist. Osalejate arv: 205.

2. Ülenurme Pere- ja Noortekeskus „Noored 2013“

Projekti eesmärgiks oli suurendada Tartumaa 6–30-aastase noore teadlikkust tervislikest eluviisidest, noorteinfost ja pärandikultuurist noortepäeva ning sellega seotud sündmuste abil. Projekt arendas teadmisi, oskusi, väärtusi, sõprust, loovust, vastutustunnet ning propageeris tervislikku eluviisi. Augustikuu viimasel reedel toimus Ülenurmes päev täis tervisega seotud töötubasid. Osalejate arv: 345.

3. Lille Maja „Lastekaitsepäev 2013 „Üle läve““

Lastekaitsepäeval toimusid erinevad õpitoad, enda vaimu sai ergutada teatritelgis, oskusi sai proovile panna tantsupõrandal ning infotelk jagas terve päeva jooksul tervisega seotud ja muud noore jaoks vajalikku informatsiooni. Osalejate arv: u 5000.

4. MTÜ Tähe Noorteklubi „Õhtusöök viiele“

Projekti põhieesmärgiks oli tervisliku toitumise propageerimine. Projekti raames kohtuti viies noortekeskuses, kus noored said etteantud eelarvega teha toitu kõigile osalejatele. Osalejate arv: 146.

5. Luunja Kultuuri- ja Vabaajakeskus „Noored koduseinte vahelt õue!“

Projekt pakkus noortele erinevaid liikumisega seotud tegevusi ja suurendas sotsiaalseid oskusi. Noorte jaoks olid kõige meeldivamad augustikuus toimunud kalapüügivõistlus, oktoobrikuus läbiviidud matkamäng ning sügismatk. Toimus ka AIDSi-teemaline infopäev. Projekt suurendas huvi ka skautluse ja noorkotkaste tegevuste vastu. Osalejate arv: 110.

6. Anne Noortekeskus „Maalinn 2013“

Projekti raames toimus 4- päevane koostööseminar, kus igal päeval oli oma teema: tervislik eluviis ning sportlikud ja seikluslikud tegevused; uimastid, rollimängud, lühifilmide vaatamised; seksuaalkasvatus; situatsioonide lahendamised, rollimängud. Osalejate arv: 40.

7. Kambja Avatud Noortekeskus „Mälestusi täis on atmosfäär“

Projekti raames koostati Kambja mälestuste raamat, mis suurendas ka põlvkondadevahelist sidet, korrastati Köstrimägi ning korraldati tantsuõhtu. Kõik tegevused toetasid vaimse ja füüsilise tervise parendamist. Osalejate arv: 168.

8. MTÜ Rõngu Noortekeskus „Nõukogude Noor“

Projekti eesmärgiks oli korraldada sündmus, mis tutvustaks nõukogude aega. Selle päeva raames viidi läbi ka erinevaid sportlikke võistlusi, sh nt traktori vedu, lehma lüpsmine jne. Osalejate arv: u 500.

9. Lille Maja „Noorte Subkultuuride 10. seminar: Subkultuursed pärandmaastikud (sh tuleskulptuuride õpituba, cd-plaat, subkultuurne recycle laad: Nahavahetus? Rahavahetus?)

Subkultuuride seminar ISE TEGIJA toimus 2013. aastal Tartu Uues Teatris, lisaks seminarile toimusid veel DIY (Do It Yourself) tuleskulptuuri töötuba. Osalejate arv: u 500.

10. MTÜ Öökull „Öökoss Sügis 2013“

Projekti eesmärgiks oli võistelda korvpallis. Kokku osales 12 võistkonda ning lisaks võistkondadele olid projektiga seotud ka tantsutüdrukud, kohtunikud jt. Projekt suurendas noorte füüsilise tegevuse osakaalu. Osalejate arv: 140,

11. MTÜ Kallaste Noortekeskus „Neptunuse päev Kallastel“

Projekti raames toimus veeohutuse loeng, suurt tähelepanu pöörati alkoholi ja mõnuainete tarvitamise ohtlikkuse teadvustamisele ning tegevused kulmineerusid Neptunuse päeva teemalise etendusega. Osalejate arv: u 1450.

12. Lille Maja „Tartu labürint-entsüklopeedia“

Tarkusepäeva raames toimusid erinevad töötoad, tutvustati lastele ja noortele huvitegevuse, sportimise ja vaba aja veetmise võimalusi Tartus ning ühendati kogu tegevus labürint-entsüklopeedia valmistamise ja avamisega. Osalejate arv: u 1000 + 10000 näituse külastajat.

13. Nõo Noortekeskus „Perepäevad Nõo vallas“

Nõo vallas toimus neli perepäeva, mille raames toimusid erinevad töötoad, orienteerumised, organisatsioonide ja huviringide tutvustused, esinemised jpm. Teise perepäeva teema oli „Terves kehas ergas vaim“ ning selle raames matkati Vapramäele ning toimus loodusprogramm. Osalejate arv: 176.

14. Lille Maja „Suvetelk 2013: Kangelassuvi“

Projekti eesmärgiks oli noortele selgitada mitteformaalse õppimise abil põhitõde, et kellegi elu ei päästeta oma elu hinnaga. Näiteks õppisid noored elustamist, ümber katuse keeratud autost väljaronimist. Lisaks õpiti maailma tunnetama „tugevas joobes“ jpm.

Osalejate arv: u 2450.

15. MTÜ Tähe Noorteklubi „Õpilasesindused profiks“

Projekti eesmärgiks oli vähemalt kümne Tartu linna ja maakonna koolide õpilasesinduste vahelise pideva ja tulemusliku koostöö loomine. Eesmärgi saavutamiseks korraldati neli koolitust (meeskonnatöö, ürituste korraldamine, sponsorite leidmine, meediaga suhtlus) ja üks ööbimisega projektide kirjutamise sündmus. Seega toimus noorte vaimne tervise harimine.

Osalejate arv: 98.

3.5.3 Organiseerimata noorte kogunemised

Organiseerimata noorte kogunemisi võib märgata vanemata noorte hulgas suuremates parkimisplatsides või muudel suurematel platsidel, kuhu saab siseneda autodega. Nooremate laste ja alaealiste kogunemisi on tihti märgata koolimaja ümbruste ja poodide ümbruses, samuti ka bussijaamades või muudes sarnastes varjualustes.

3.6 Maakonna poolne initsiatiiv ja toetused lastele ja noortele

Kogu Eestis nii ka Tartumaal toetab Haridus- ja Teadusministeerium läbi riigieelarve kohalikke omavalitsusi sihtotstarbeliste hariduskulude katmisel.

Koostöös Tartumaa Omavalitsuste Liidu ja Tartu Maavalitsuse haridus- ja sotsiaalosakonnaga koordineeritakse ning viiakse läbi ülemaakondlikke aineolümpiaade, õpilasvõistlusi ja muid õpilasüritusi. Lisaks toetatakse maakonna õpetajate ainealase tegevuse arendamist läbi ainesektsioonidele korraldatavate koolituste, õppepäevade, seminaride jms. Nimetatud tegevusi finantseeritakse vastavalt esitatud eelarvele samast rahastusallikast

Noorsootööl eraldatud toetust rakendatakse läbi Tartumaa Avatud Noortekeskuse (ANK) projektikonkursi. Traditsiooniliselt on projektikonkursi eelistatud tegevussuunaks noortekeskuste vaheline koostöö ning tervise edendus ja terve noor. Koostööprojektide kaudu kaasatakse tegevustesse kõikide Tartu linna ja maakonna noortekeskuste noori.

Traditsioonilised üritused ja sündmused, mis on kujunenud Tartu maakonna üheks visiitkaardiks huvihariduse ja noorsootöö valdkondades:

- Maakondlik noortepäev;
- KEAT ohutusala terviselaager (Kaitse End ja Aita Teist);
- Tartumaa noorte Osaluskohvik;
- Tartumaa kodutütarde ja noorte kotkaste ühisseminar ja suvelaager;
- Üleriigiline matkamäng – *Tunne metsas varitsevaid ohte*;
- Tartumaa keskastme õpilasaktiivi laager;
- Maakondlikud kõnevõistlused gümnaasiumi- ja põhikooliõpilastele;
- *Koidulauliku* luulepäevade maakonnavorud;
- Tartumaa maanoorte 4H klubide laagrid;
- Tartumaa õpilaste tervisepäevad üleriigilisel Südamenädalal;
- Noorte osalemised õpilaskonverentsidel ja kodu-uurimiskonverentsidel;
- "Eesti parim õpilasfirma" maakonnavoru, osalemine vabariiklikus voorus;
- 1.-3. klassi õpilasvõistlus "Seinast seinast";

- 3.- 4. klasside õpilaste jutuvõistlus;
- Ajalooviktoriin - võistlusmäng 5. klassidele;
- Üleriigilise etluskonkursi maakonnavaor põhikooli- ja gümnaasiumiõpilastele;
- Kolme maakonna matemaatikavõistlus "Nutikad matemaatikud";
- Koolidevahelised võistlussarjad spordis;
- Koolitantsu maakonnavaor;
- Kooliteatrite festival põhikooli ja gümnaasiumiõpilastele, osalemine vabariiklikul festivalil;
- Esitluste esitamise konkurss;
- Laste maakondlik liikumispäev;
- Laulukaruselli maakonnavaor;
- Loodusmäng 4. klassi õpilastele;
- Luuletuste lugemise konkurss 1.- 4.klassi õpilastele;
- Juhan ja Jakob Liivi luulepäev Alatskivil;
- Maakondlik koolidiskorite võistlus Luunjas;
- Miniatuuride esitamise konkurss;
- Muinasjutuvestjate konkurss 1.-4. klassi õpilastele;
- Mälumäng "Eesti Vabariik" põhikooliõpilastele;
- Noorte interpretide võistlused;
- Noorteansamblite laulupäev;
- Suur Riskimäng;
- Tarkade ja osavate võistlusmäng 2. klassi õpilastele;
- Tähetarga päev 1.-4. klassi õpilastele
- Võistlulugemine "Hansenist Tammsaareni";
- Sõbrapäeva lilleseadekonkurss;
- 3. klassi võistlusmäng (algklassiõpilastele);
- Emakeelepäeva tähistamine;
- Noorteorganisatsioonide matkamäng Kavildas;
- Tartumaa Kodutütarde sügisseminar;
- Tartumaa noortekogu ja õpilasaktiivi terviselaager;
- Tartumaa noorteühenduste ja noortevolikogude koostööseminarid;
- Tartumaa noorsootöötajate õppereisid ja koostööseminarid;
- Õppereisid noortele ettevõtetesse, noortekeskustesse ja teistesse noorsootöösutustesse;
- Tartumaa õpilaste pärimuskultuuri päevad;
- Õpilaskonkurss "Tartumaa tähed";
- Tartumaa Lasteraamatupäev;
- Tartumaa algklassiõpilaste tantsupäev Ülenurmel;
- Koolide õpilasesinduste koostööseminarid.

Kõik me vajame tunnustust. Traditsiooniks on kujunenud Tartu maavanema iga-aastased vastuvõetud Tartumaa parimatele noorsootöötajatele, huvijuhtidele, headele koostööpartneritele ja noortekogu noortele.

Eesti Noorsootöö Keskuse (ENTK) ja Tartu Maavalitsuse vahel sõlmitakse igal aastal koostööleping, millest lähtuvalt ühe alapunktina eraldatakse ENTK poolt Tartu Maavalitsusele riigieelarveline eraldis noorteinfo alaste teenuste korraldamiseks Tartu maakonnas. Tartu maakonna noorte teavitamise teenuste tagamiseks sõlmib Tartu Maavalitsus lepingud Tartumaa Arendusseltsi ja Anne Noortekeskusega.

Tartumaa Arendusseltsi ja Tartumaa Noortekogu koostöös loodud „Tartumaa Noortefond“ jagab noortele projektide elluviimiseks toetuseid. Projektides on rõhku pandud ka noorte füüsilisele ja vaimsele tervisele.

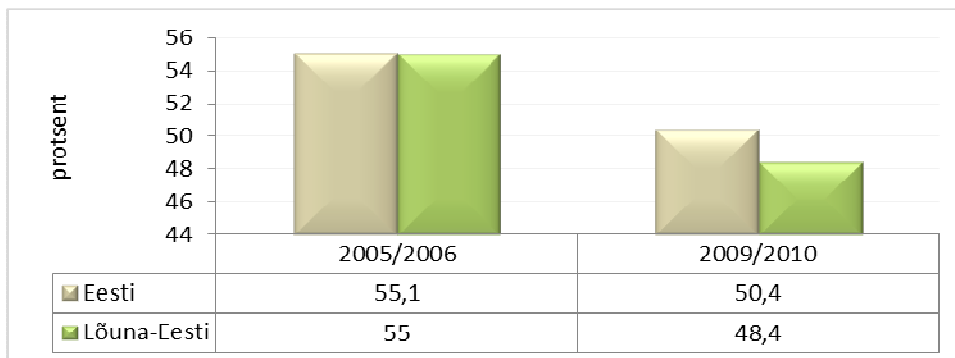

3.7 Sõltuvusainete tarbimine ja levimus

Alates 1995. aastast iga nelja aasta järel läbiviidav uuring annab ülevaate Euroopa riikide kooliõpilaste alkoholi, tubaka ja illegaalsete uimasite tarvitamisest. Uuringud on näidanud, et mida varem proovib laps esimest korda suitsu tõmmata, seda suurem on tõenäosus, et temast saab 15-aastasena regulaarne suitsetaja.

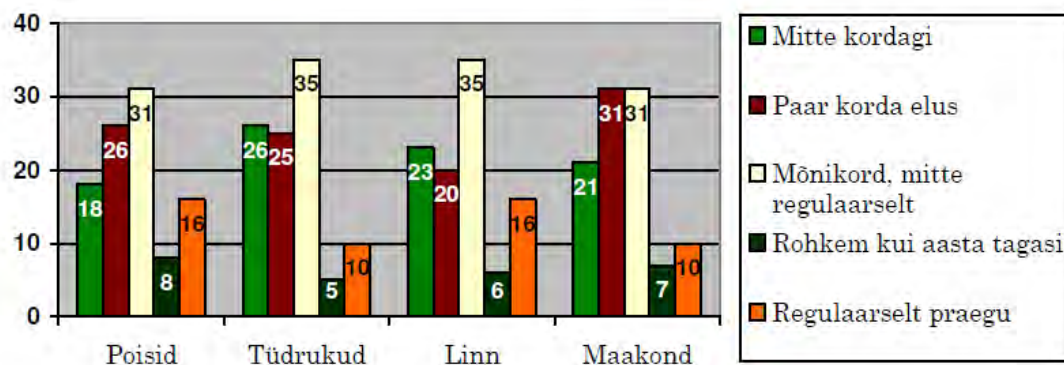
3.7.1 Suitsetamine

Suitsetamist proovinud 11-, 13- ja 15-aastased noorte osakaal on vähenenud. Lõuna-Eesti noored on suitsetamist proovinud Eesti keskmisest vähem (joon. 86).

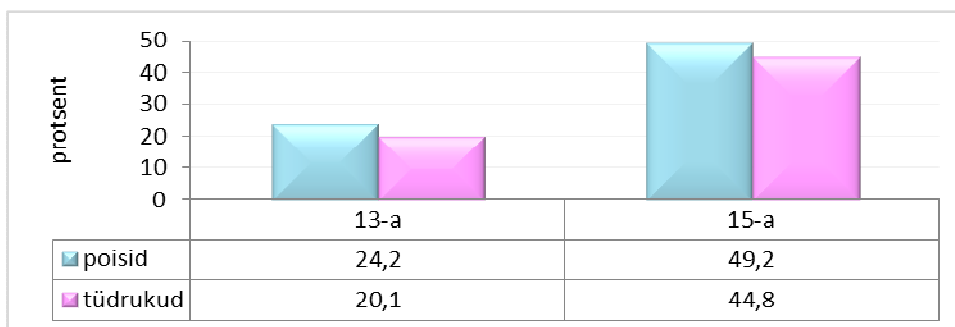
Joonis 86. Suitsetamist proovinud kooliõpilased. Allikas: TAI

Tartu maakonnas läbi viidud uuringu „Meie arvamused ja kogemused elus” (Silmere, 2008) järgi suitsetab mõnikord 35% koolinoortest (joon. 87). Samas on uuringu põhjal lootustandev tulemus, et kõigist eelmisel aastal suitsetanud õpilastest on kaks kolmandikku enda väitel üritanud sellest harjumusest loobuda.

Joonis 87. Suitsetamise kogemus soolises ja piirkondlikus lõikes (%). Allikas: Silmere

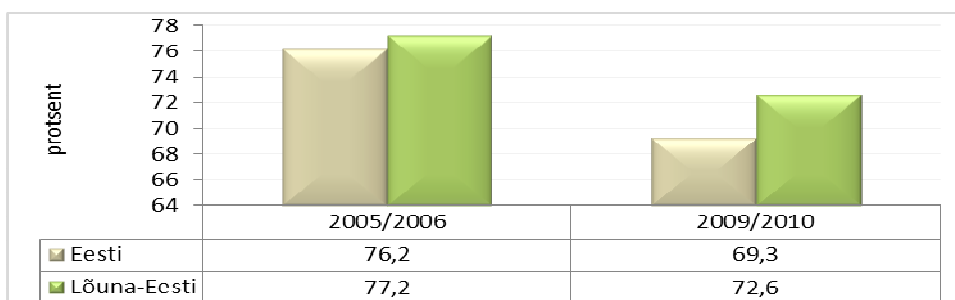
Vesipiibu suitsetamise populaarsus noorukite hulgas on viimastel aastatel kasvanud. On levinud arvamus, et vesipiip ei kahjusta tervist, mistõttu vanemad suhtuvad sellesse leebemalt või isegi soosivalt. Uuringud on aga näidanud, et vesipiipu suitsetades satub organismi ja ümbritsevasse keskkonda tunduvalt rohkem vingugaasi (CO) kui sigaretti suitsetades ning vesipiip suurendab südameinfarkti riski sarnaselt sigarettide suitsetamisega. Joonisel 88 on toodud vesipiipu suitsetavate õpilaste jaotus. Peaaegu pooled vesipiipu suitsetavad õpilased on 15-aastased.

Joonis 88. Vesipiipu suitsetavad Lõuna-Eesti õpilased vanuse ja sugude lõikes. Allikas: TAI

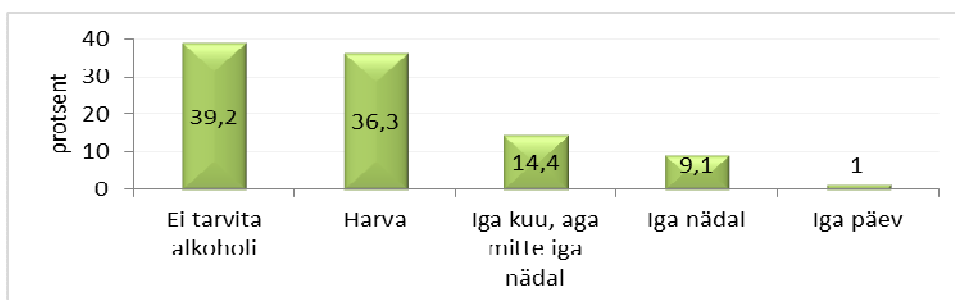
3.7.2 Alkoholi tarbimine

Eesti riigi alkoholipoliitika on olnud aastaid suhteliselt liberaalne. See on üks põhjusi, miks noorukite hulgas on laialt levinud alkoholi tarvitamine. Noorte alkoholi tarvitamist seostatakse vigastuste, liiklusõnnetuste, enesetappude, depressiooni, õppimisvõime languse, vägivalda, vägistamise ja kaitsmata vahekordadega, millest viimased suurendavad omakorda riski nakatuda HIV-i ja teistesse sugulisel teel levivatesse haigustesse. Kooliõpilaste Tervisekäitumise Uuringu¹¹ järgi on Lõuna-Eesti noored proovinud alkoholi Eesti keskmisest rohkem. Samas on 2009. aastal alkoholi proovinud noorte osakaal langenud (joon. 89).

Joonis 89. Alkoholi proovimise kogemus. Allikas: TAI

Iga kuu või tihedamini tarvitab alkoholi 24,5% noortest (joon. 90).

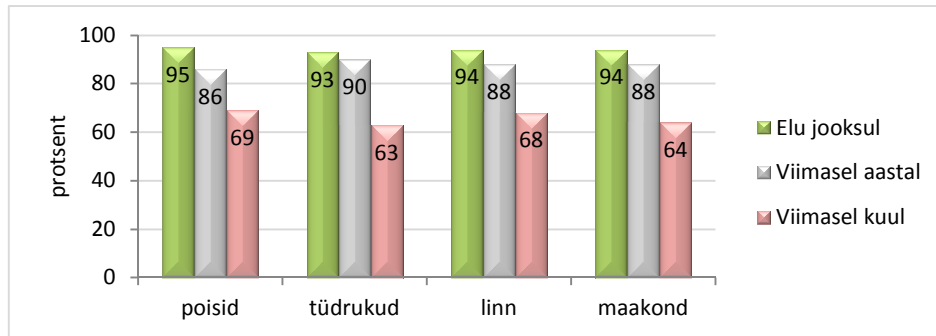

Joonis 90. Lõuna-Eesti noorte alkoholi tarvitamise sagedus 2009/2010. aastal. Allikas: TAI

Noored tarbivad peamiselt kergeid alkohoolseid jooke. Kõige enam juuakse gini, siidrit ja õlut. Kõige sagedamini aitavad noortel alkoholi hankida tuttavad. Eesti alkoholipoliitika on liberaalne. See on üks põhjus, miks alkoholi tarbimine noorte seas on sage. Üle poole noortest küsitletutest leiavad, et on igäihe enda asi palju inimene joob ja jutud alkoholi kahjulikkusest on üle paisutatud.

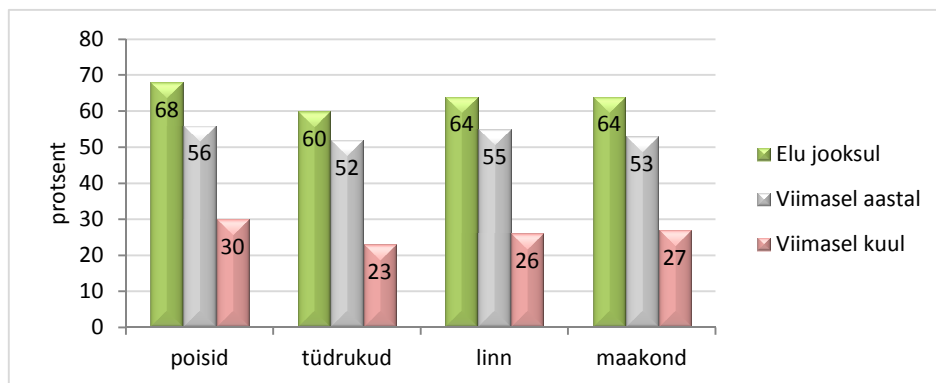
¹¹ Kooliõpilaste Tervisekäitumise Uuringu (HBSC) järgi on Eesti jaotatud piirkondadeks. Tartua maakond kuulud ühte gruppi Jõgeva-, Tartu-, Valga- ja Võrumaaga. Õpilaste vanused: 11-, 13- ja 15-aastaste vanuserühmad

Silmere (2008) järgi on 94% noortest tarbinud alkoholi ning 64% vastanutest teinud seda viimase kuu aja jooksul. Erinevus tüdrukute ja poiste seas on väga väike (joon. 91).

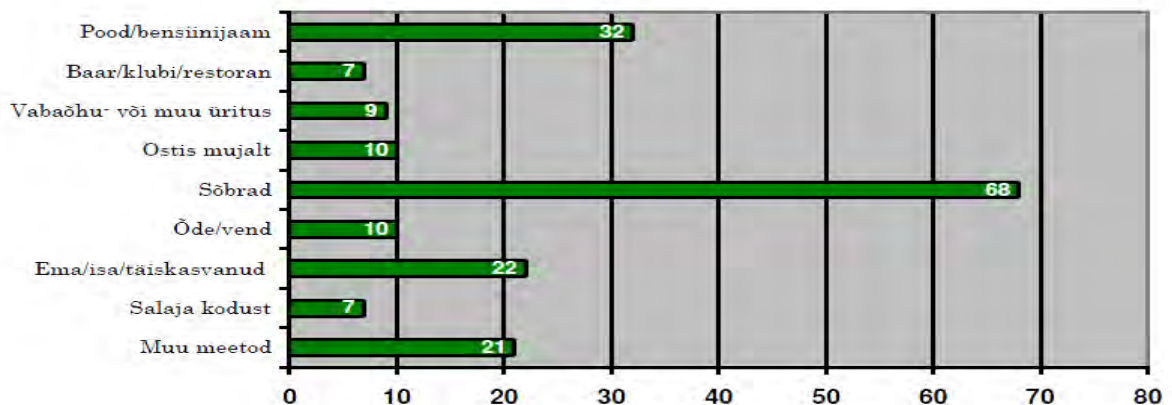
Joonis 91. Alkoholi tarbimise kogemus soolises ja piirkondlikus lõikes. Allikas: Silmere

Probleemsem ja rohkem muret tekitav näitaja noorte seas on purju joomise kogemus, mis sama uuringu põhjal on lausa 64% vastanud noortest (joon. 92).

Joonis 92. Purju joomise kogemus soolises ja piirkondlikus lõikes. Allikas: Silmere

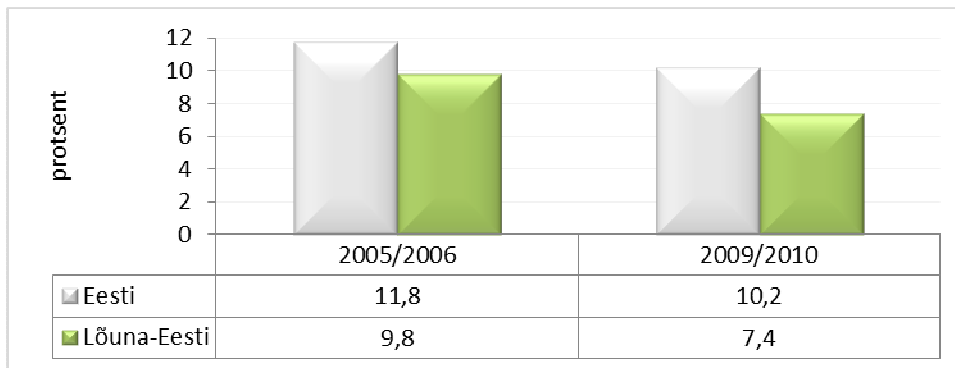
Alkoholi kättesaadavus noorte jaoks on lihtne, kõige levinum on alkoholi hankimine sõbralt ning samuti ka tavalisest poest. ESPAD uuringu põhjal peab üle 80% Eesti noortest lahja alkoholi kättesaadavust väga lihtsaks. Kange alkohol on lihtsalt kättesaadav 70%-le (joon. 93).

Joonis 93. Eelmisel kuul kasutatud alkoholi hankimise meetodid. Allikas: Silmere

3.7.3 Muud sõltuvusained

Rahvusvahelise rapordi ESPAD 2011 põhjal on levinuim narkootikum **kanep**. Vahendajate kaudu on kanep õpilastele küllalt kergesti kättesaadav. Kanepi katsetajate keskmine protsent Eestis võrreldes 2005/2006. aastaga on natuke langenud. Kanepi tarvitamine Lõuna-Eesti noorte seas on Eesti keskmisest madalam (joon. 94).

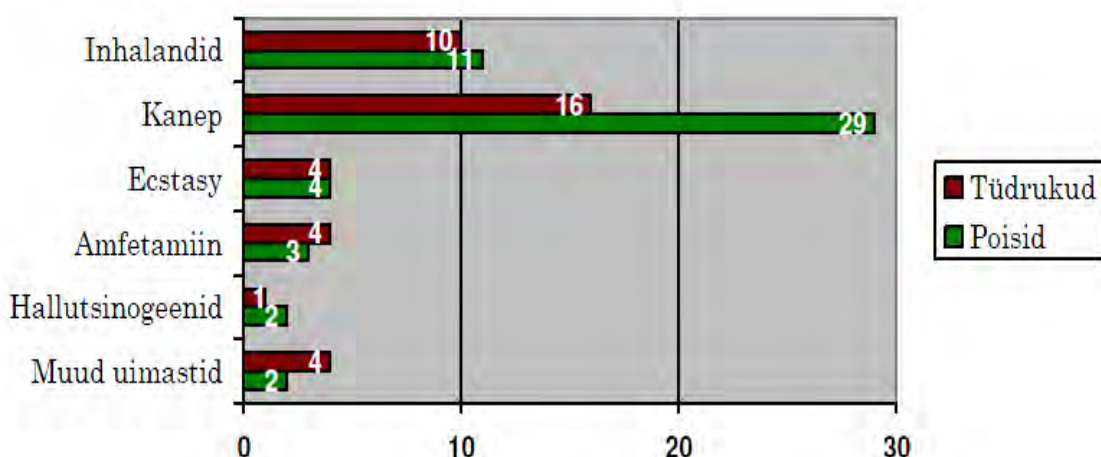

Joonis 94. Kanepi elu jooksul tarvitanud kooliõpilaste osakaal. Allikas: TAI

Kanepi kasutamine tekitab ärevus- ja paanikahooge, pikaajalisel tarvitamisel kujuneb sõltuvus, mõnel juhul on seda seostatud skisofreenia avaldumisega. Kanepist põhjustatud terviserisk võib sõltuda droogi kvaliteedist.

Eesti õpilastest 8% on tarvitanud mingit muud illegaalset uimastit kui kanep. Raportist võib uue trendina välja tuua *inhalantide* (sissehingatavad lahustid, lakid, bensiin, liimid, gaasid) katsetajate kasvu. Kui kõikides varasemates uurimustes olid poisid tarvitanud inhalante tüdrukutest rohkem, siis viimases uurimuses soolisi erinevusi ei olnud.

Kanepi populaarsust kinnitab ka Silmere (2008) uuring, mille järgi on 29% poistest kord elus proovinud kanepit, mille kättesaadavus on väga kerge. Tugevamate uimastite tarbimine jääb alla 5% (joon. 95).

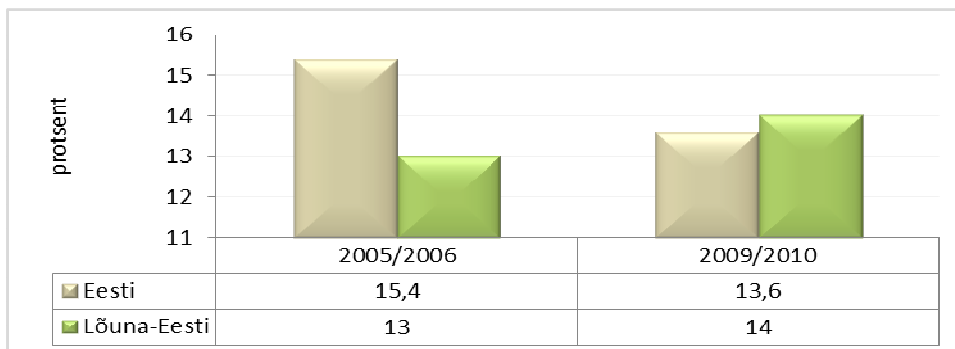

Joonis 95. Uimastite tarbimise kogemus elu jooksul soolises lõikes (%). Allikas: Silmere

ESPAD 2011 uuringu põhjal peab 34-47% noortest väga kergesti kättesaadavaks nõrgemaid sõltuvusaineid (inhalandid, kanep) ning 26% vastanutest peab ka näiteks ecstasy väga kergesti kättesaadavaks.

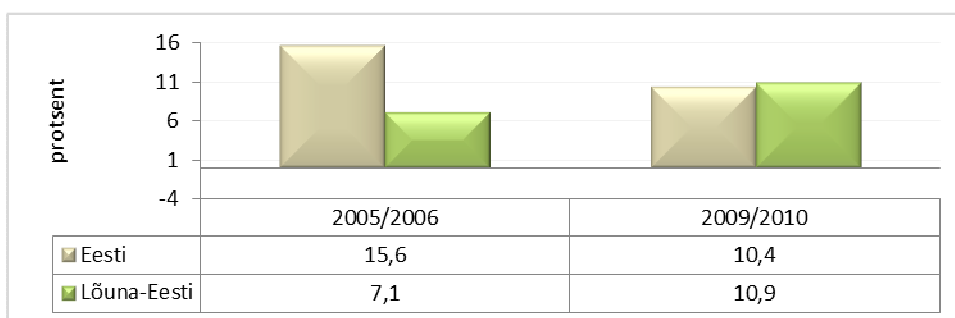
3.8 Seksuaalkäitumine

Seksuaalsel küpsemisel on teismelise arengus tähtis roll. Selles eas kinnistub sooidentiteet ja kujunevad soorollid, pannakse alus lähisuhete loomise ja hoidmise oskusele. Samas on paljud uuringud näidanud, et varajane seksuaalsuhe seostub riskeeriva käitumisega ja depressiivse seisundiga.

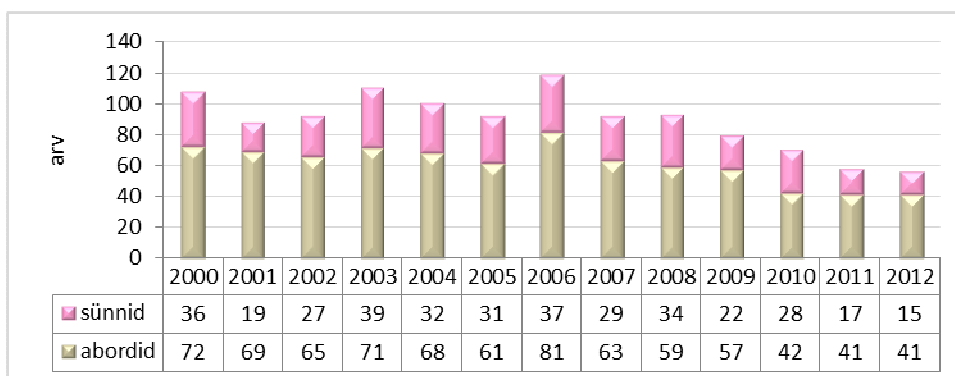
Joonis 96. Seksuaalvahekorra kogemus kuni 15-aastastel noortel. Allikas: TAI

Lõuna-Eesti kuni 15-aastastel noortel on Eesti keskmisest enam seksuaalvahekordi (joon. 96). Rahvatervise seisukohalt on oluline anda teismelistele küllaldaselt teadmisi, et nad oskaksid end hoida sugulisel teel edasikanduvate haiguste ja soovimatu raseduse eest.

Joonis 97. Kondoomi kasutamine noorte poolt. Allikas: TAI

Kondoomi kasutamine on aastate jooksul oluliselt küll Lõuna-Eesti noorte seas paranenud, kuid jääb siiski ebapiisavaks (joon. 97). 10-17-aastastel Tartumaa tütarlastel on rasedusi (abordid ja sünnitused kokku) olnud igal aastal. Enim oli rasedusi 2006. aastal (118), vähim 2012. aastal (joon. 98).

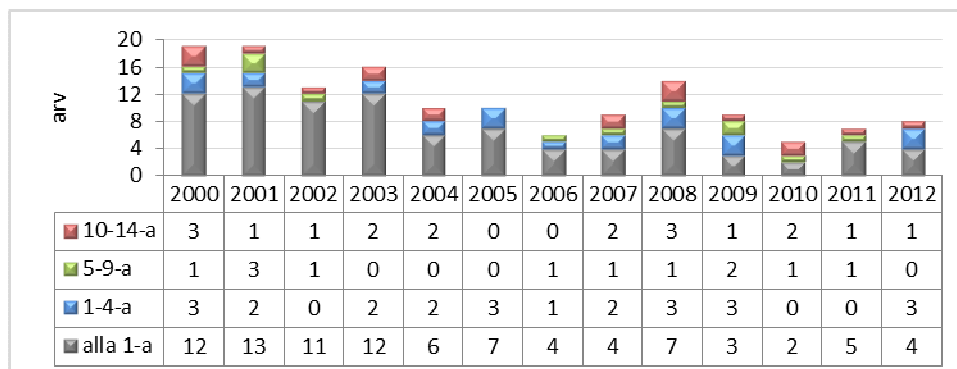
Joonis 98. Teismeliste rasedused Tartumaal aastatel 2000-2012. Allikas: TAI

Teismeliste rasedus kui ka teismeliste abortide arv on viimaste aastatega langemas. Siiski on

abortide kui ka teismeliste sünnitajate arv üpriski suur, ning edasine ennetustöö vajalik. Kuigi enamik noortest teab, et kondoom kaitseb HIV ja seksuaalsel teel levivate infektsioonide eest, kasutatakse juhuvahekorras kondoomi vaid 50% juhtudest.

3.9 Laste surmad

Aastatel 2000-2012 0-14-aastaste laste surmadest moodustasid imikute surmad 62%. Imikute suremus oli suurem aastatel 2000-2003 (joon. 99).

Joonis 99. 0-14-aastaste laste surmad. Allikas: ESA

Parendusvaldkonnad:

- Laste ja noorte tervisealaste uuringute läbiviimine, analüüs, meetme rakendamine; enesehinnangute kaardistamine, analüüs;
- Koostöö alaealiste asjade komisjoni, haridustöötajate võrgustiku, terviseõukogu ja politsei preventsiionalitusega;
- Vabaajategevuste kaardistamine, andmebaasi väljatöötamine;
- Rahvatervise valdkonna tegevuste koostöö ja integreeritus huvi- ja vabaajategevusvaldkondades;
- Noorte kaasatus terviseprogrammide väljatöötamisel.

Tegevused 2014 –2020

- Haridusasutustele suunatud rahvatervise programmide täiustamine, laste ja perede aktiivsem kaasamine terviseteadlikkuse tõstmisele ning haridusasutuste järjepidev suunamine terviseteematika integreerimisel igapäevaellu;
- Laste – ja noorte kaasamine tervisedendusse (terviselaagrid, konkursid, motiveerimine :preemiareisid, tunnustamine, avalikustamine. Noorte ootuste kaardistamine);
- Maakondlike noorsootööprojektide rahastamine ja elluviimine;
- Tervist edendavate noortekeskuste võrgustiku arendamine;
- Noortele suunatud meediakajastuste suurendamine (noorte osalus hea praktika näidete kajastamisel paikkonna meedias);
- Kogemuste vahetamine teiste maakondade ja rahvusvaheliste koostööpartneritega riskirühma kuuluvate noorte kaasamiseks;
- Ühtse juhtumite analüüsi süsteemi rakendamine, mis võimaldaks registreerida andmeid ning teha analüüsi laste ja noorte õigusrikkumiste kohta, et efektiivsemalt planeerida preventiivseid sekkumisi;
- Riskgrupi noortele suunatud preventiivsete koostööprojektide elluviimine;
- Lähtudes 2007. aasta maakonna 15-17-aastaste koolinoorte hulgas läbiviidud uuringust “Minu arvamused ja kogemused elus” on noorte riskikäitumine (alkoholitarbimine, kanep) muutunud iseenesestmõistetavaks (nt. 54% maakonna õpilastest on istunud autosse, mille juht on tarvitanud alkoholi). Kordusuuringu läbiviimine maakondlikul tasandil;
- Terviseprofiili täiendamine.

Valdkondlikud tegevused

Tubakaennetus

- Tubakavastase teavituse ja kampaaniate jätkusuutlikkuse tagamine;
- Kampaaniate korraldamine noorte osalusel (noored ise toimekonnas);
- Maakondliku noortekogu ja noorsootöö organisatsioonide kaasamine tubakaennetusele;
- Koolide õpilasmavalitsuste aktiivsem kaasamine;
- Maakonna ja linna koolide koostööd (positiivne konkurents);
- Suitsuprii klassi populaarsuse tõstmine, jätkusuutlikkuse tagamine;
- Suitsuprii klassi kampaanias osalejate motiveerimine (hüppeliselt kasvas kampaaniasse registreerunud klasside arv 2007, kuid viimasel aastal on suurenenud ka katkestajate arv).

Seksuaalkasvatuse

- Seksuaalhariduse parendamine, teabelevi intensiivistamine, noorte teadlikkuse tõstmine seksuaalkasvatusest ja sugulisel teel levivatest nakkushaigustest. Oluline probleem on õppekavade täiendamine seksuaalõppe arendamiseks põhikoolides ja gümnaasiumides.
- Seksuaalkasvatuse koolitused, infopäevad, seminarid noorsootöötajatele, õpetajatele ning noortejuhtidele noorteni jõudmiseks koolides, noortekeskustes ja huvialakoolides.
- Koostöö parendamine Tartu linna tervisedenduse valdkonnaga soodustamiseks maakonna noorte aktiivsemat noortele suunatud nõustamisteenuste kasutamist Tartu linnas.
- Seksuaalkasvatuse ja terviseteadlikkuse uuringud maakonna tasandil (kaasates linna noori).
- Koostöö meediaga, avalikkuse kaasamine seksuaalkäitumise teadlikkuse tõstmisele elanikkonna seas.
- Professionaalide kaasatuse suurendamine ennetustegevusse (avaliku elu tegelased, arvamussliidrid jne).

4. TERVISLIK ELU-, ÕPI- JA TÖÖKESKKOND

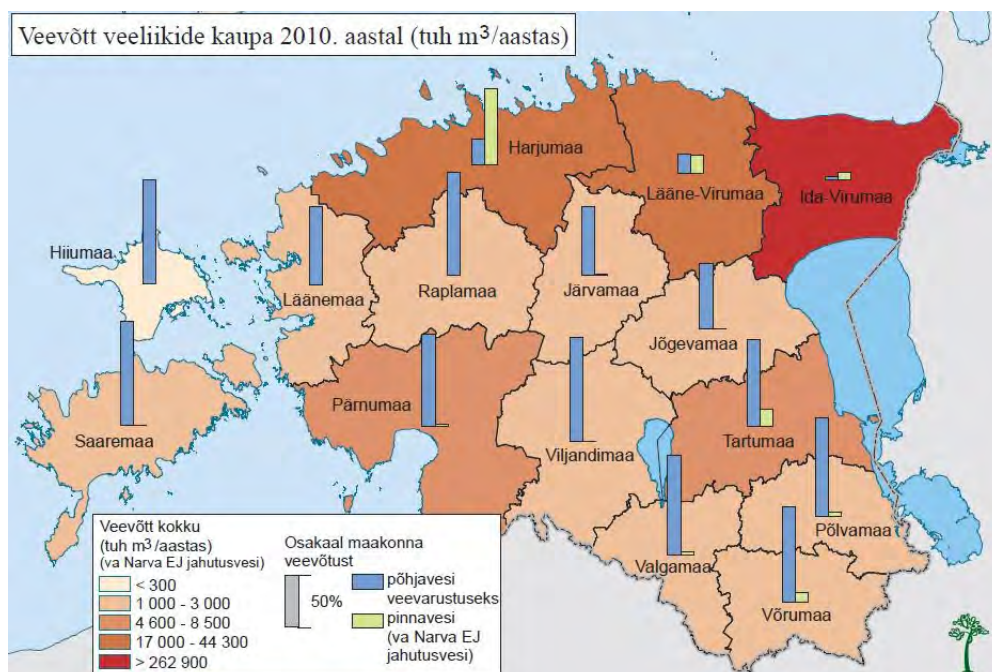
Inimese igapäevase töö-, õpi- ja elukeskkonna korraldus määrab suuresti tema psühhosotsiaalse heaolu ja tervisliku seisundi. Kvaliteetne joogivesi, puhas õhk, ohutu ja täisväärtuslik toit ning head elu- ja töötingimused kindlustavad hea tervise ja tööjõudluse.

4.1 Keskkonna mõjurid

Riiklik keskkonnaseire tagab ülevaate riigi keskkonnaseisundist erinevates valdkondades (välisõhk, vesi, jäätmed jne).

Välisõhk on üks keskkonna elutähtsatest komponentidest. Elame suurema osa oma elust välisõhku hingates. Välisõhust oleneb ka see, missugust õhku me hingame kodus. Välisõhku mõjutavad mitmesugused keemilised ühendid (nt. süsihappegaas), müra, tolm, valgusreostus, lõhnareostus jne. Lõuna-Eestis peetakse peamiseks välisõhu saastajateks transporti ning olmekütmist. Transpordi osas on mõeldud Lõuna-Eestis suurt kruusakattega sõiduteede võrgustikku, mis võib teatud ilmastikutingimustel (soe, kuiv) mingil kindlal perioodil põhjustada ebameeldivusi läheduses elavatele inimestele. Õhku paisatavate saasteainete kogused on viimastel aastatel vähenenud. Kõige enam saastet tuleb õhku turbatootmise, mööblitootmise ning elektrienergia-, gaasi-, auru- ja kuumaveevarustuse ettevõtelt.

Puhas *magevesi* on eluks hädavajalik. Eestis on mageveevaru piisav, kasutatakse nii põhjaku kui ka pinnavett. Enamike Eesti asulate ja ettevõtete veevajaduse katab põhjavesi (joon. 100).

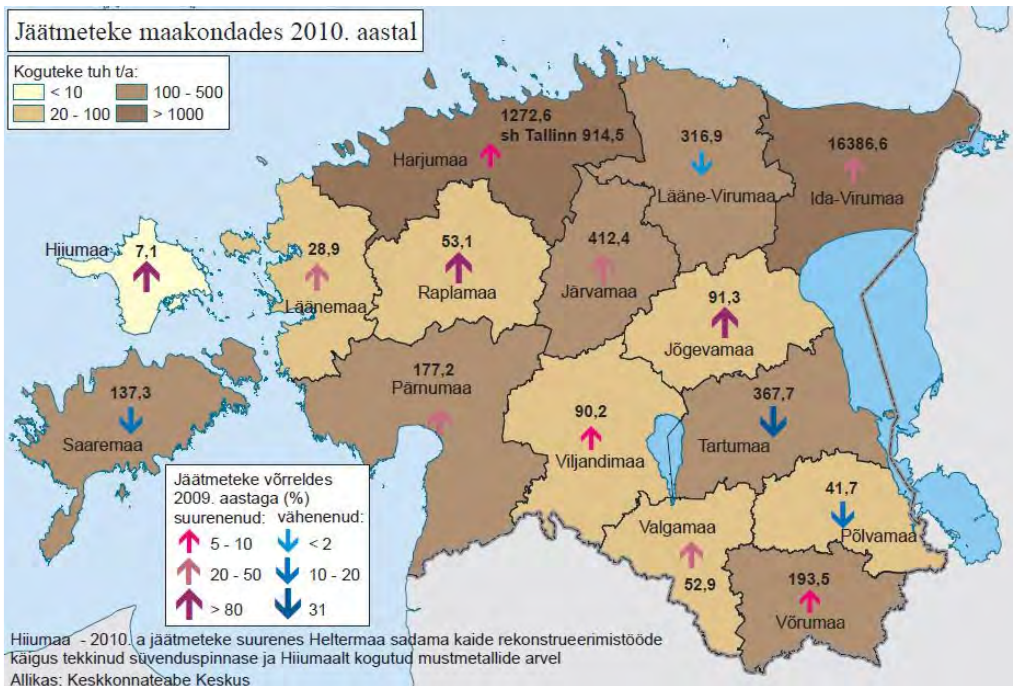
Joonis 100. Veevõtt veeliikide kaupa 2010. aastal. Allikas: Keskkonnaseire

Tartumaa piirkonnas kasutatakse elanikkonna veega varustamiseks põhjavett, mis saadakse valdavalt Pärnu veekihist. Pärnu veekiht on Lõuna-Eestis üks veerikkamaid ja omab kinnitatud varudega suuremaid tsentraalseid veehaardeid Põlvas, Elvas ja Tartus. Looduslik Pärnu veekihi vesi on väikese mineraalsusega, mineraalsus suureneb Lõuna-Kagu suunas (Värskas mineraalveena). Põhjavee kvantitatiivne seisund on hea. Praegune veevõtt põhjavee

kvantitatiivset ega keemilist seisundit ei mõjuta. Muutusi põhjavee kvaliteedis johtuvalt veevõtust pole täheldatud.

Igasugune tarbimine eeldab ka rohkemal või vähemal määral *prügi* teket (joon. 101). Selleks, et hoida meie elukeskkonda inimväärseks ja säästa loodusressursse, tuleb jäätmete tekkimist nii palju kui võimalik vältida ning tekkinud jäätmed keskkonnasõbralikult koguma ja käitlema. Alates 2009. aasta juulikuust suleti kõik maakondade väikeprügilad ja lähimaks prügilaks jäi Torma prügilad.

Joonis 101. Jäätmete kogude maakondades 2010. aastal. Allikas: Keskkonnaseire

Jäätmeseadusest tulenevalt peab igal kohalikul omavalitsusel olema oma piirkonna kohta jäätmehoolduseeskiri. Tartu maakonna 22 omavalitsusest on jäätmehoolduseeskiri olemas 21. Jäätmehoolduseeskiri puudu Peipsiääre vallal.

4.2 Transport ja teedevõrk

Seisuga 01.01.2013 oli Tartumaal 1243 km riigimaanteed, millest põhimaanteed 149,7 km (12%), tugimaanteed 173 km (14%) ja kõrvalmaanteed 919,7 km (74%). Kõvakattega teid oli 760,6 km (61,1%). Kohalikke teid on Tartu maakonnas 2756 km.

AS GoBus teenindab aastast 2006 nii Tartu linna kui ülejäänud maakonna bussiliine. Tartus asub Eesti suurim busside väljumiskoht - siit väljub päevas keskmiselt 300 reisi nii Tartu maakonda kui ka mujale Eestisse.

Tartust sõidavad reisirongid Tallinna ja Valga suunal. Ülenurme lennuväljal on üks asfalt-betoonkattega rada pikkusega 1799 m ja laiusega 31 m, mis sobib kuni 75-tonniste lennukite vastuvõtuks. Lennujaama omanik on AS Tallinna Lennujaam. Ülenurme lennuväljalt toimub regulaarne lennuliiklus Helsingiga.

Uusi võimalusi pakub ka laevaliiklus Peipsil – nii kaubaveod kui turismireisid. Navigatsioonihooajal on käigus regulaarne laevaliin Laaksaare-Piirissaare, kaugemas tulevikus pole võimatu ka Tartust Narva lüüsi kaudu veeteed pidi merele pääsemine.

Elanike rahulolu uuringus (2009) "Tartumaa Kõigile 2" osalejatest oli 22% kasutanud ühistransporti kas küsitluse toimumise päeval või sellele eelnenud nädala jooksul, 19% küsitlusele eelnenud kuu jooksul ning 14% küsitlusele eelnenud aasta jooksul. Vastajaist 45% ei mäletanud viimast korda või ütles, et nad ühistransporti ei kasuta. Võrreldes meestega on ühistarnspordi kasutajaid arvukamalt naiste seas. Vanuserühmade võrdluses on ühistranspordi kasutajaid kõige arvukamalt 15-19-aastaste ja 60-74-aastaste seas. Ühistranspordi kasutajaid on enam madalama haridusega ja madalama sissetulekuga inimeste seas. Maakonnasisese bussitranspordiga oli rahul 45% tartumaalastest, 19% rahulolematu ning 36% ei oska hinnangut anda. Rahulolu maakonnasisese ühistranspordiga on kõrgeim ühistranspordi sagedaste kasutajate seas. Maakonnasisese ühistranspordi suurimateks probleemideks peeti ebasobivat bussigraafikut ja kalleid pileteid.

4.3 Elamistingimused

Elanike rahulolu uuringu (2009) "Tartumaa Kõigile 2" põhjal elavad enam kui pooled (53%) tartumaalastest ühepereelamutes, 41% kortermajades ning 4% paarismajades või idaelamutes. Kui linnades ning alevikes domineerivad elamutüübilt kortermajad, siis küldes on levinuimad ühepereelamud. Tartumaalastest 21% elab enam kui 70 aastat tagasi valminud elamus, neljandik 41-70 aastat tagasi valminud elamus, kolmandik 21-40 aastat tagasi valminud elamus ning 13% uuemas elamus. Vanemates elamutes elavad sagedamini eakamad inimesed. Uuemates elamutes elavaid inimesi on keskmisest arvukamalt kõrgharidusega, alla 18-aastaste lastega või kõrgema sissetulekuga inimeste seas ning Tartu lähiümbruse valdades.

Häirivateks faktoriteks elukohas ja selle lähiümbruses peeti kõige sagedamini tolmu ja heitgaase, suuri eluasemekulusid, halba ühendusteel eluasemega ning halba veevarustust. Suured eluasemekulud valmistasid muret sagedamini 60-74-aastastele, naisterahvastele, mitte-eestlastele ning madalaimasse sissetulekurühma (sissetulek leibkonna liikme kohta alla 191,73 eurot) kuuluvatele vastajatele. Oma elamistingimustega oli täiesti rahul 42% tartumaalastest, pigem rahul 51%, pigem mitte rahul 6% ning üldse mitte rahul 1%. Võrreldes kortermajades elavate inimestega oli oma elamistingimustega täiesti rahul olevaid inimesi arvukamalt ühepereelamutes ning paarismajades või ridaelamutes. Hinnangud rahulolule elamistingimustega olid seotud elamu vanusega – mida vanema elamuga oli tegemist, seda madalam oli keskmiselt rahulolu elamistingimustega.

4.4 Tervist edendavad töökohad

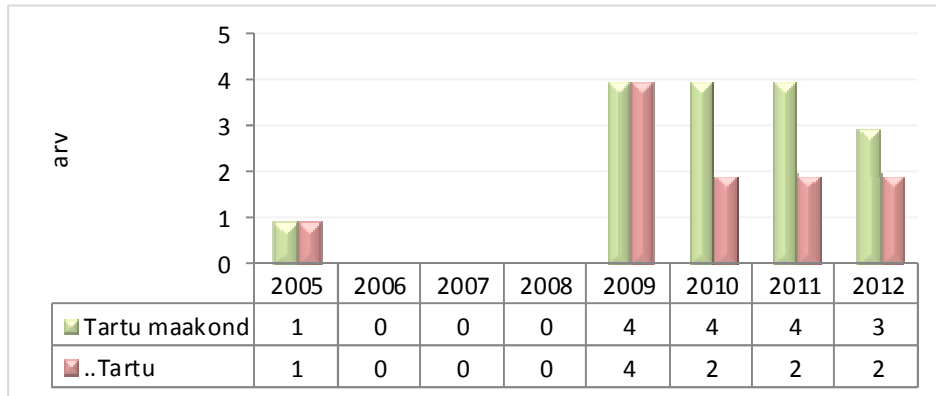
Tervist edendavate töökohtade ideoloogia sai alguse 1984. aastal Ameerika Ühendriikidest. 1996. aastast on moodustatud Euroopa tervist edendavate töökohtade võrgustik (European Network for Workplace Health Promotion – ENWHP). 2005. aastal moodustati ka Eestis tervist edendavate töökohtade võrgustik, mida juhtis Tervishoiuamet koostöös Tervise Arengu Instituudiga. 2006. aastast koordineerib võrgustikku Tervise Arengu Instituut.

Tervist edendavate töökohtade põhimõte seisneb töökeskkondades terviseohtude vältimises ja töötaja tervise kaitses, töötingimuste kohandamises töötaja võimetele, tervise edendamises ja esmatasandi tervishoius. Arvestada tuleb iga töökoha planeerimisel inimese elukvaliteedi aspektidega, mis tähendab füüsilist, psüühilist ja sotsiaalset heaolu töökeskkonnas, mida ei saa mõõta ainult tööõnnetuste ja kutsehaiguste esinemise põhjal.

Tervist edendava töökoha üheks eesmärgiks on vähendada kutsehaiguste ja tööst põhjustatud haiguste osakaalu suurenemist Eestis. Seoses sellega tõsta töötajate terviseteadlikkust, tõstes seeläbi tõsta töötajate elukvaliteeti ja töövõimet. Hea töökeskkonna kujundamine eeldab kõigi

tööturu osapoolte teadlikkust riskidest. See kõik eeldab koolitamist, teadlikkuse tõstmist ning reaalseid samme edendamistegevuse planeerimisel ning läbiviimisel töökohal ja kogemuste vahetamisel teiste ettevõtetega.

Tartu maakonnas on 2012. aasta seisuga TET võrgustikuga liitunud ettevõtteid 16 (s.h. Tartu linnas 11) (joon. 102). Riiklikest TET võrgustikku kuuluvatest ettevõtetest tegutsevad Tartu maakonnas Lõuna-Eesti Politseiprefektuur, Eesti Post AS, Jaotusvõrk OÜ, Hoolekandeteenused AS, Tööinspeksioon, Terviseameti Lõuna talitus. Võrgustikuga on liitunud veel Ülenurme Vallavalitsus, Võnnu Vallavalitsus, Tartu Linnavalitsus, Tartu Puuetega Inimeste Koda, Tartu Tervishoiu Kõrgkool ja Tartu Vaimse Tervise Hooldekeskus SA jne.

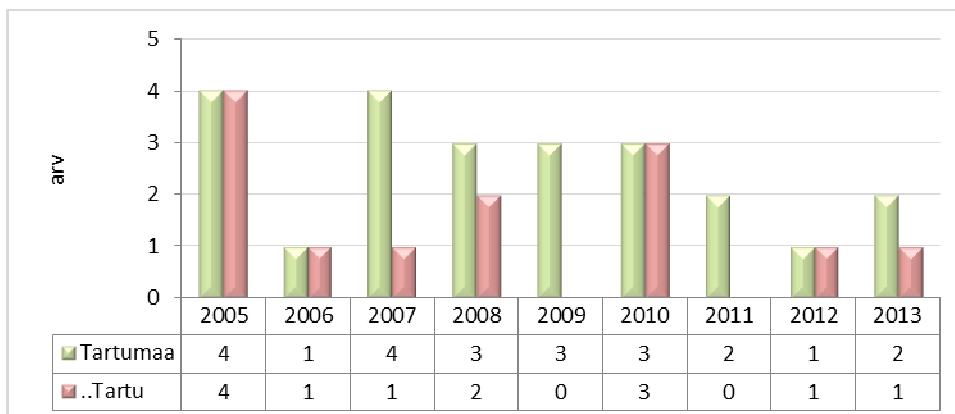

Joonis 102. Tervist Edendavate Töökohtade võrgustikuga liitunud ettevõtted. Allikas: TAI

4.5 Tervist edendavad lasteaiad

Tervist Edendavate Lasteaedade võrgustik hakkas Eestis arenema "Laste ja noorukite riikliku terviseprogrammi aastani 2005" toetusel 2000. aastal. Võrgustik koosneb vabatahtlikkuse alusel ühendunud lasteaedade, kes lähtuvad oma töös tervist edendava lasteaia põhimõtetest, on nõus ellu viima Tervist Edendavate Lasteaedade missiooni ning täitma võrgustikuga liitunud asutuste kohustusi.

Tervist edendavate lasteaedade missioon on liita koolieelses eas olevate lastega tegelevate või nende heaolu eest vastutavate täiskasvanute huvid ja eesmärgid lapse arengut ja tervist positiivselt mõjustavatele tegevustele ja nende tegevuste kaudu tagada lastele ning kogu töökollektiivile parem vaimne, füüsiline ja sotsiaalne tervis.

Joonis 103. Tervist Edendavate Lasteaedade arv. Allikas: TAI

Tartu maakonnas on kokku 26 Tervist Edendavate Lasteaeda (joon. 103). Võrgustikuga on liitunud: Kambja Lasteaed Mesimumm (2007), Nõo Lasteaed Kröll (2007), Rõngu Lasteaed

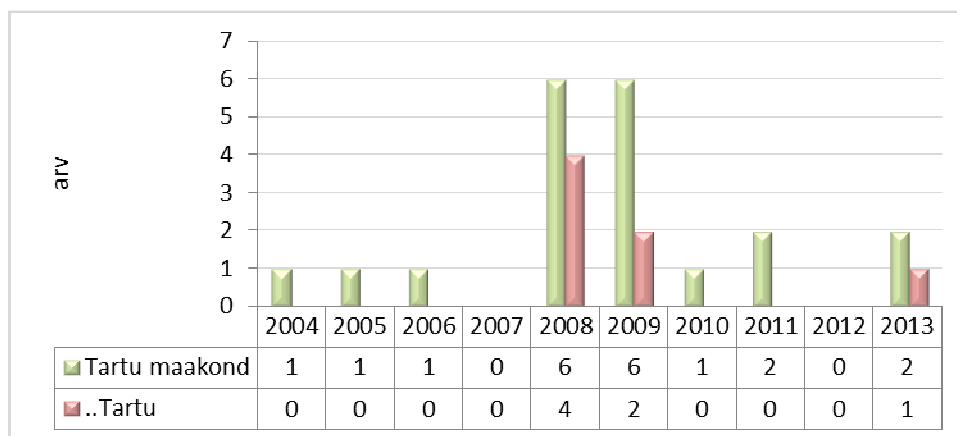
Pihlakobar (2007), Elva Lasteaed Murumuna (2008), Elva Lasteaed Õnneseen (2009), Ilmatsalu Lasteaed Lepatriinu (2009), Koosa Lasteaed (2011), Puhja Lasteaed Pääsusilm (2009), Rõngu Lasteaed Pihlakobar (2007), Tõravere Lasteaed Tõruke (2011), Võnnu Lasteaed Värvuke (2013), Vara Lasteaed Õnnetriinu (2014) ja Luunja Lasteaed Midrimaa (2014) ja Soinaste Lasteaed Laululind (2014).

Tartu linnas on võrgustikuga liitunud Lasteaed Krõll (2005), Lasteaed Meelespea (2005), Lasteaed Poku (2005), Lasteaed Sass (2005), Lasteaed Tähtvere (2006), Tartu Lasteaed Karoliine (2010), Tartu Lasteaed Kelluke (2008), Tartu Lasteaed Klaabu (2010), Tartu Lasteaed Mõmmik (2007), Tartu Lasteaed Ploomike (2008), Tartu Lasteaed Pääsupesa (2013), Tartu Lasteaed Sipsik (2010), Tartu Lasteaed Tõruke (2012).

4.6 Tervist edendavad koolid

Tervist Edendavate Koolide liikumine (ENHPS) sai alguse 1992. aastal Maailma Terviseorganisatsiooni, Euroopa Nõukogu ja Euroopa Komisjoni algatusel. Tervist Edendavate Koolide võrgustik loodi Eestis 1993. aastal Sotsiaalministeeriumi rahvatervise osakonna initsiatiivil ja toetusel. Liikumise eesmärgiks on edendada koolides ja ka paikkonnas tervislikku elulaadi ning kujundada turvalist sotsiaalset ja füüsilist keskkonda.

Tervist Edendavate Koolide liikumise ideoloogia toetab terviseteadlikkuse tõusu ning tervisliku eluviisi kujunemist. Tervist edendavate koolide tegevus toetub koostöö ja – tegemise printsiibil füüsilise, sotsiaalse ja vaimse tervise tugevdamise eesmärgil. Tervist edendavate koolide ülesanne on oma tegevuste kaudu järjepidevalt toetada ja kujundada kooli sisemisi kvalitatiiivseid muutusi vastavalt väliskeskkonnast tulenevatele mõjutustele, et rajada selline elu- ja töökeskkond, mis arendab ja tugevdab tervist.

Joonis 104. Tervist Edendavate Koolide võrgustikuga liitunud asutuste arv. Allikas: TAI

Tartu maakonna Tervist Edendavate Koolide võrgustikuga liitunud 23 kooli. Maakonnas Elva Gümnaasium, Kammeri Kool, Konguta Kool, Kuuste Kool, Luunja Keskkool, Melliste Algkool-Lasteaed, Nõo Põhikool, Puhja Gümnaasium, Rannu Keskkool, Valguta Lasteaed-Algkool, Vara Põhikool, Võnnu Keskkool, Ülenurme Gümnaasium.

Tartu linnas Herbert Masingu Kool, Tartu Descartes'i Lütseum, Tartu Kivilinna Gümnaasium, Tartu Kommertsgümnaasium, Tartu Kroonuaija Kool, Tartu Raatuse Kool, Tartu Rahvusvaheline Kool, Tartu Tamme Gümnaasium, Tartu Veeriku Kool, Tartu Vene Lütseum.

4.7 Üldkasutatavad spordirajatised ja terviserajad

Maakonnas olevate spordirajatiste ja terviseradade arv näitab teenuse kättesaadavust. Kõige populaarsemad spordialad Tartumaal on jalgpall, kergejõustik, korv- ja võrkpall ning iluvõimlemine. Noorte hulgas on väga populaarne ka džuudo. Tartumaal elab enamus selliste vähelevinud spordialade harrastajaid Eestis nagu wing tsun, noolemäng, puupall, mälumäng ja jääpurjetamine.

Kui 1995. aastal treenis Tartumaa spordiklubides 3190 inimest, siis 2007. aastal juba 17 111 inimest enam kui 70 erineval spordialal. Neid treenis 490 treenerit, kellest 164 olid eriharidusega. 59% sportijatest on noored.

Tartumaa spordiklubide tegevust koordineerivad Tartu Spordiliit ja Tartumaa Spordiliit. Maakonna tähtsaimad spordiüritused on Tartu nelikürituse osaüritused, sh Tartu maraton, Gustav Sule mälestusvõistlused kergejõustikus, Miss Valentine iluvõimlemises, iga-aastane ralli ja Sempel-session.

Tabel 6. Sportimis- ja liikumisvõimalused Tartu maakonnas. *Allikas: KOV kodulehed, arengukavad*

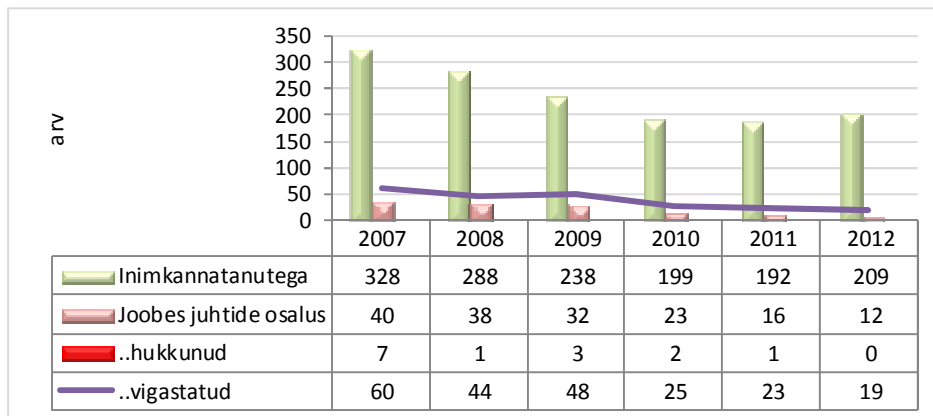
Omavalitsuse nimi	Liikumis- ja sportimisvõimalused
Alatskivi vald	Alatskivi Keskkooli staadion, Alatskivi Keskkooli välisväljakud, Alatskivi Keskkooli võimla
Elva linn	Algkooli võimla (korvpall, võrkpall, jalgpall), Arbimäe Miniarena (jalgpall), Gümnaasiumi jõusaal (raskejõustik), Gümnaasiumi judosaal/lasketiir (judo, laskmine), Gümnaasiumi kunstmuruväljak (jalgpall), Gümnaasiumi võimla (korvpall, võrkpall, jalgpall, iluvõimlemine), väliskorvpalli väljak (korvpall), spordipark (jooksmine, kepikõnd), staadion (jalgpall, kergejõustik), suusahüppemägi (suusahüpped), tennisevälja (tennis), Elva-Peedu kergliiklustee (jooksmine, kepikõnd, rulluisutamine).
Haaslava vald	Sillaotsa spordihoone, Sillaotsa tenniseväljak Vooremäe tervisekeskus
Kallaste linn	Kallaste jalgpallistaadion, kooli jõusaal ja spordisaal (ainult õpilastele)
Kambja vald	Spordihoone, jõusaal, staadion; Pikksaare, Kammeri ja Sipe rannavõrkpalliplatsid; suusarajad/terviserajad, Kuuste spordiväljak, Unipiha spordiväljak
Konguta vald	Spordihall (korvpall, võrkpall, saalihoki, sulgpall, saaljalgpall, indiaa), Jalgpalliväljak, rannavõrkpalli väljak, tänavakorvpalli väljak, Männiku rajad (rattasõit, jooksmine, suusatamine, kelgutamine, discgolf)
Laeva vald	Spordihoone, korvpalliplats, jalgpalliväljak
Luunja vald	Keskkooli jõusaal, spordisaal ja spordiväljakud (korvpall, talvel uisuväljak, võrkpall, kergejõustik); Luunja jalgpalliväljak; Lohkva jalgpalliplats; Kakumetsa külaplats (võrkpall, tennis, korvpall); Kabina platsid (võrkpall, jalgpall) ja suusarajad/matkarajad; Luunja pargi suusarada
Meeksi vald	Mehikoorma kooli spordisaal
Mäksa vald	Melliste Algkool-Lasteaia spordisaal, Kaagvere staadion

Nõo vald	Spordihoone, rannahall, kooli staadion, Tõravere tenniseväljak ja mänguväljak, Vapramäe-Vellavere-Vitipalu matkarajad, Nõo aleviku mänguväljakud, Luke ja Nõgiaru külade mänguväljakud, kergejõustiku staadion (vajab renoveerimist)
Peipsiääre vald	Kolkja Põhikooli spordisaal
Puhja vald	Puhja Gümnaasiumi spordisaal ja staadion (võrkpalli liivaväljakud, korvpalli väljak)
Rannu vald	Rannu kooli juures staadion ja jalgpalliväljak, spordisaal (võrkpall, korvpall, saalihoki); Rannu rahvamaja aeroobikasaal; Rannu pargi võrkpalliväljakud (asfaltkattega ja liivaväljakud, korvpalliväljak; talvine uisuväljak Rannu paisjärvel; talvine suusarada Rannu-Ervu-Rannu; võrkpalli liivaväljakud Kurekülas, limnoloogiajaamas ja Vehendi puhkekeskuse juures; korvpalli- ja võrkpalliväljak Väike-Rakkes, Tamme paljandi matkarada
Rõngu vald	Valguta Lasteaed-Algkooli saal; Rõngu Keskkooli staadion ja võimla; korv- ja võrkpalli platsid Käärdi alevikus, Valguta ja Teedla külas; Tartumaa Tervisespordikeskus; Terviserada Hiugemäel (talvel suusarada); Väike väerada, Vitipalu seikluste rada
Tartu vald	Lähte Ühisgümnaasiumi staadion (kergejõustik, rannavõrkpall, korvpall, jalgpall) ja spordisaal; Lähte suusa- ja maadlusmaja; Kõrveküla Põhikooli staadion; Kõrveküla Spordihall; Lähte ja Vedu suusarajad Kukulinna tenniseväljak
Tähtvere vald	Ilmatsalu võimla ja jõusaal; jalgpalliväljak Märjal (korralikult välja ehitamata); tenniseväljakud Märjal (amortiseerunud); Rahinge ekstreemspordipark
Vara vald	Vara kogukonnakeskuse spordihoone, jõusaal, aula, Vara Põhikooli staadion, Koosa Mängude Maja saal, Koosa jalgpalliväljak
Võnnu vald	Võnnu Keskkooli spordisaal ja spordiplats
Ülenurme vald	Ülenurme Gümnaasiumi spordihoone; Lasketiir Ülenurme Gümnaasiumis; Tõrvandi spordihall; tennise- ja palliplats Ülenurmes; kergliiklusteed Ülenurmelt Voorele, Ülenurmelt Külitsesse ja Tõrvandist Tartusse; Korvpalliplats Õssu külas

Tartumaa Spordiliit (Tartumaa SL) on asutatud 15.10.1990 48 esindaja poolt. Asutamisel nimetati Tartu Maaspordi Liiduks. Nime muutus toimus 18. juunil 2007. aastal. Tartumaa SL on keskne spordiorganisatsioon maakonnas, kelle liikmeteks on maakonna spordiklubid ja -ühendused (40 erinevat organisatsiooni, liitu, ühendust). Töötab infokeskusena kõigi maakonna spordiorganisatsioonide ja sporditöötajate (kehalise kasvatuse õpetajad, treenerjuhendajad, spordiklubide töötajad, kohtunikud, toetajad, jt.) ning sportlaste ja spordiveteranide ja kõigi spordihuviliste jaoks. Tartumaa SL teeb maakonnasiseselt koostööd maavalitsuse, omavalitsuste liidu, kohalike omavalitsuste ja nende spordiklubide ning koolidega. Üleriigiline koostöö toimub Eesti Olümpiakomitee, Kultuuriministeeriumi, Eestimaa Spordiliit Jõud, ja teiste üleriigiliste spordiorganisatsioonidega.

4.8 Liiklusõnnetused

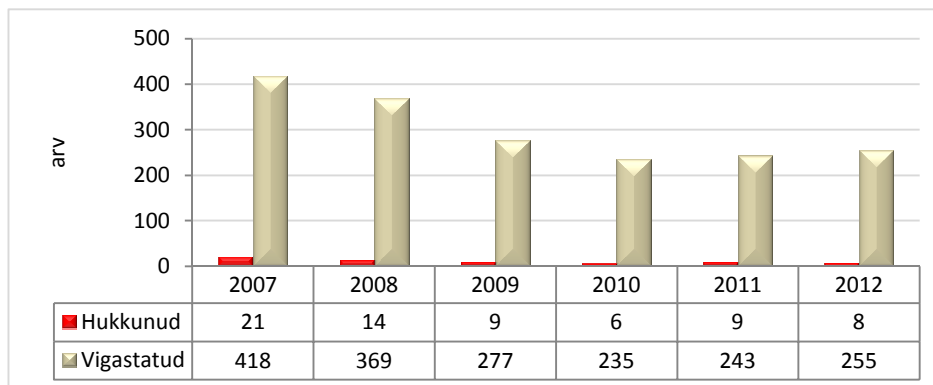
Inimkannatanutega liiklusõnnetused moodustavad keskmiselt 30% maakonna liiklusõnnetuste arvust. Tartu maakonnas oli inimkannatanutega liiklusõnnetuste arv madalaim 2011. aastal (192) ja kõrgeim 2007. aastal (328) (joon. 105).

Joonis 105. Inimkannatanutega liiklusõnnetused Tartumaal aastatel 2007-2012. Allikas: TAI

Tartu maakonnas toimunud liiklusõnnetustes sai aastatel 2007-2012 vigastada aastas keskmiselt 300 inimest, s.o. 4,8 inimest inimkannatanuga liiklusõnnetuse kohta. Enim oli vigastatud 2007. aastal (60), kõige vähem 2011. aastal (25).

Aastatel 2007-2012 toimus joobes juhtide osalusel 11% liiklusõnnetustest. Joobes juhtide osa liiklusõnnetustes on vähenenud enam kui kolm korda.

Joonis 106. Liiklusõnnetustes hukkunud ja vigastatud. Allikas: TAI

Maakonnas toimunud liiklusõnnetustes on aastas keskmiselt hukkunud 4,8 inimest. Suurim hukkunute arv oli 2007. aastal (21 inimest) (joon. 106).

Maanteeameti andmetel on liiklusohutuse tase keskmisest märkimisväärselt kõrgem üheteistkümnnes Tartumaa omavalitsuses (Piirisaare saab lugeda erandiks). Seejuures keskmisest oluliselt parem on liiklusohutusala olukord vaid neljas omavalitsuses (tabel 7).

Tabel 7. Liiklusõnnetused Tartumaa omavalitsustes 2011. aastal. Allikas: Maanteeamet

	liiklusõnnetused	hukkunud	vigastatud	õnnetus jalakäijaga	õnnetus jalgratturiga
Tartu linn	381	6	422	134	70
Elva linn	4	0	4	1	0
Kallaste linn	1	0	1	0	1
Alatskivi	5	1	4	0	2
Haaslava	9	0	10	2	3
Kambja	21	3	23	1	3
Konguta	14	1	21	1	0
Laeva	10	1	12	1	1
Luunja	16	0	30	1	4
Meeksi	3	0	3	0	0
Mäksa	5	0	7	0	1
Nõo	14	1	22	0	0
Peipsiääre	5	0	7	1	0
Piirisaare	1	0	1	0	0
Puhja	10	2	13	0	1
Rannu	7	0	9	0	1
Rõngu	10	0	12	2	1
Tartu	44	1	60	4	5
Tähtvere	16	3	24	1	1
Vara	9	1	10	0	0
Võnnu	5	0	5	1	0
Ülenurme	38	4	54	4	5

Maakonna riigiteede võrk on suhteliselt tihe, sealhulgas läbib maakonda 3 põhimaanteed. Kõrge üldise avariilisusega Luunja, Laeva, Kambja, Puhja, ja Vara vallas on riigiteedel toimuv pea ainsaks ohuallikaks. Ka Võnnu ja Alatskivi vallas on probleem vaid riigiteedel. Konguta, Tartu, Ülenurme ja Tähtvere valdades on probleeme nii riigi- kui kohalikel teedel.

Kohalike teede probleem tundub teravam olevat Haaslava vallas ja seda eeskätt kergliiklusõnnetuste näol. Kergliiklus on probleemiks ka üldises pildis päris heas olukorras olevas Rõngu vallas ja samuti kohalikel teedel. Ka Alatskivi vallas on kergliiklus probleemiks, seda aga riigiteedel.

Kuigi Konguta on oma liiklusohutusolukorra poolest väga halvas seisus, on seal siiski mingil määral tagatud kergliikluse ohutus. 14-st õnnetusest vaid üks oli jalakäijale otsasõit. Analoogne on olukord Tähtvere vallas.

Parem on liiklusohutusolukord Elvas ja Nõo vallas. Kallastele ja Piirisaare vallale on raske vaid ühe õnnetuse põhjal hinnangut anda. Mäksa ja Meeksi vallad on suutnud vaatamata mõningastele rahalistele raskustele siiski hoida üsna vabariigi keskmist taset.

Tartu linn on võrreldes teiste Eesti suurlinnadega liiklusohutuse poolest üsna halvas seisus, seda eeskätt kergliiklusõnnetuste osas.

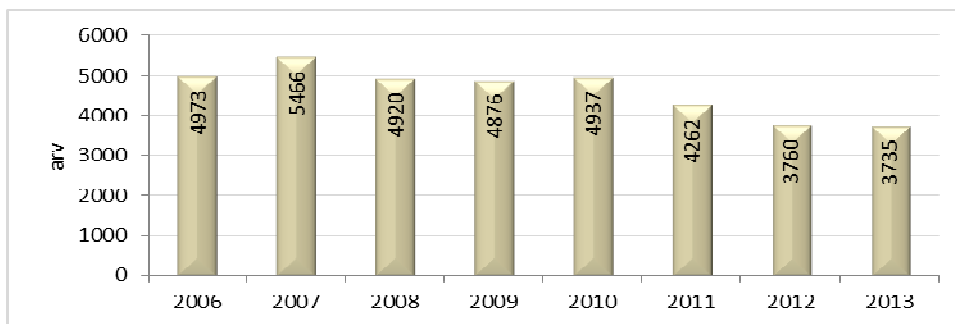
Tabel 8. Kooliõpilaste jalgratturikoolitus

	Tartumaa	Tartu linn
Küsimustikule vastanud koolide arv	Vastas 23 kooli 29st 79%	Vastas 23 kooli 26st 88%
Koolide arv, kus korraldatakse jalgratturikoolitusi	18 kooli ehk 62% (3 kooli ei teadnud veel kindlalt, kas toimub sel aastal)	14 kooli ehk 54% (1 kool ei teadnud veel kindlalt, kas toimub sel aastal)
Koolitustel osalevate laste arv	233 õpilast	566 õpilast

2010. aastal viidi kooliõpilaste seas läbi uurimus jalgratturi koolituse vajaduse kohta (tabel 8). Kui õpilane soovib, siis on koolil kohustus organiseerida jalgratturikoolitus (enamasti toimub see 3. või 4. klassis). Jalgratturi luba on võimalik saada alates 10ndast eluaastast. Kui vaadata koolitustel osalevate õpilaste arvusid, siis on need üsna väikesed. Võib eeldada, et paljud lapsed osalevad jalgrattaga liikluses lube omamata.

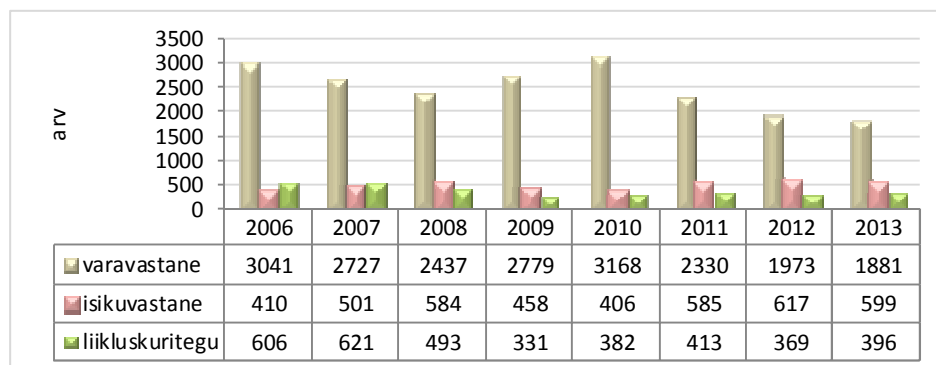
4.9 Kuriteod

Kuritegude üldarv maakonnas oli suurim 2007. aastal. Aastatel 2008-2010 püsis kuritegude arv stabiilsena ning alates 2011. aastast on kuritegude arv langenud (joon 107).

Joonis 107. Kuriteod Tartu maakonnas aastatel 2006-2013. Allikas: ESA

Kõige enam pannakse toime varavastaseid kuritegusid (vargus, röövimine, omastamine, kelmus, väljapressimine, asja omavoliline kasutamine). Varavastaste kuritegude arv kasvas majanduslanguse aastatel (joon. 108).

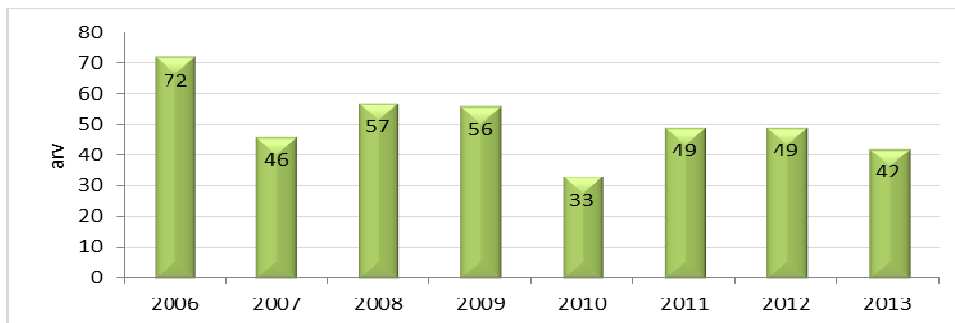
Joonis 108. Enam toime pandud kuriteod Tartu maakonnas aastatel 2006-2013. Allikas: ESA

Aastatel 2006-2013 moodustasid varavastased kuriteod 55% Tartumaa kuritegude üldarvust. Varavastastest kuritegudest moodustasid 75% vargused. Vargusi pandi enam toime 2006. (2336 vargust) ja 2010. aastal (2548 vargust).

Teise suure grupi moodustavad isikuvastased kuriteod (inimese elu ja tervise ohustamine ja tema isikuvabaduse vastu). Aastatel 2006-2013 moodustasid isikuvastased kuriteod 11% Tartumaa kuritegude üldarvust. Isikuvastastest kuritegudest olid 74% kehalise väärkohtlemise juhud.

Kolmanda suurema grupi moodustavad liikluskuriteod. Aastatel 2006-2013 moodustasid liikluskuriteod 10% Tartumaa kuritegude üldarvust. Liikluskuritegusid pandi enim toime 2007. aastal (621), väiksem oli kuritegude arv 2009. aastal (331) (joon. 108).

Süütegusid perekonna ja alaealiste vastu kajastab joonis 109. Politsei poolt registreeriti keskmiselt aastas 50 perevägivalla juhtu. Enam fikseeriti juhtumeid 2006. aastal.

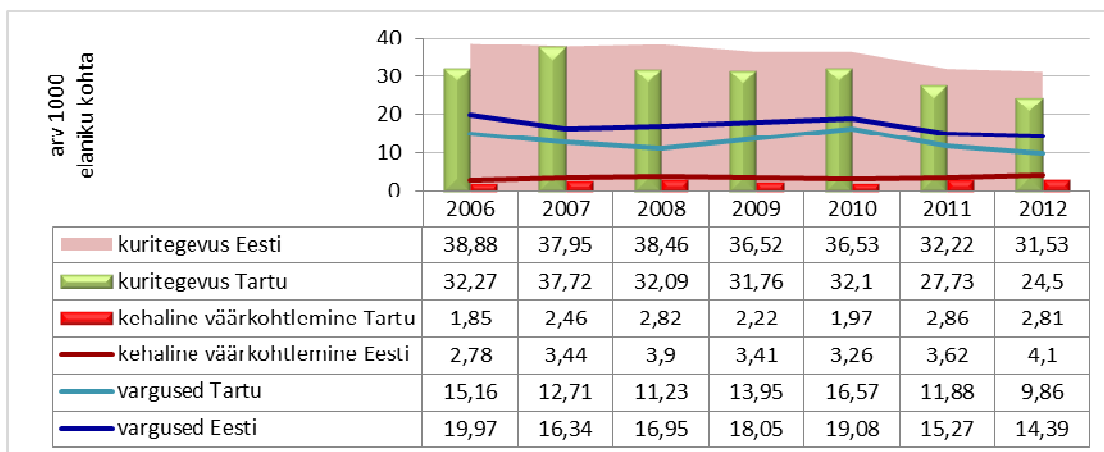

Joonis 109. Süüteod perekonna ja alaealiste vastu aastatel 2006-2013. Allikas: ESA

Perevägivalla all kannatanutele pakub abi Tartu Naiste Varjupaik, Usaldustelefon ja Hingehoiukeskus. Samuti pakub ema ja lapse varjupaiga teenust MTÜ Johannes Esto ühing Näituse tänaval. Alates 25. novembrist 2002 on Tartus avatud varjupaik lähisuhtevägivalla all kannatavatele naistele, mis pakub:

- turvalist pelgupaika pärast vägivallajuhtumit või vägivallaohu korral;
- võimalust rahuneda, välja puhata;
- vajadusel ajutist elupaika;
- psühholoogilise nõustamise ja kriisiabi võimalust;
- abi ametiasutustega (nt politsei, sotsiaalamet) suhtlemisel;
- informatsiooni probleemi juriidiliste külgede kohta (nt kohus, lahutus, lastekaitse);
- tuge nn uue elu alustamisel;
- võimalust alati varjupaika tagasi pöörduda, et koos arutleda järgmisi samme.

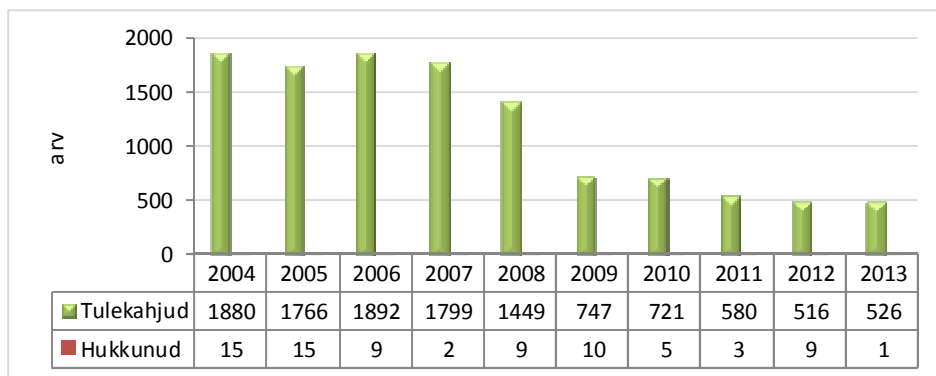
Kuritegevus Tartumaal on Eesti keskmisest madalam – tunduvalt vähem on nii vargusi kui kehalisi väärkohtlemise juhtumeid (joon. 110).

Joonis 110. Kuritegevus maakonnas ja Eestis aastatel 2006-2012. Allikas: ESA

4.10 Tulekahjud

Tulekahjude arv kajastab tuleohutusnõuete täitmist paikkonnas ja inimeste ohuteadlikkust. Tulekahjude arv Tartumaal on alates 2006. aastast pidevalt langenud (joon. 111). Tekkekoha järgi toimub kõige rohkem tulekahjusid elu- ja kõrvalhoonetes. Alates 1. juulist 2009 muutus suitsuandur kohustuslikuks igas kodus. See võib kindlasti olla ka üheks põhjuseks, miks tulekahjude arv viimastel aastatel on vähenenud.

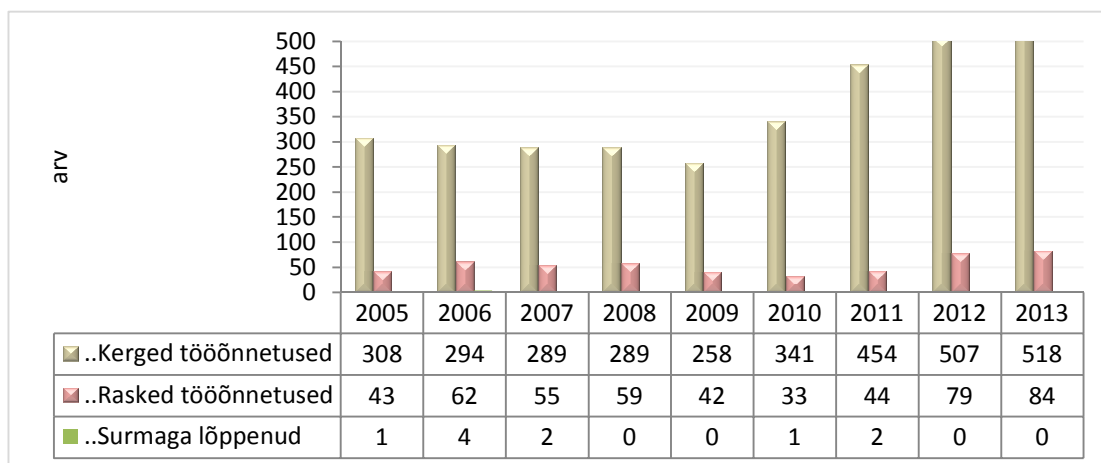

Joonis 111. Tulekahjude arv Tartu maakonnas. Allikas: ESA, TAI

2004. ja 2005. aastal hukkus tulekahjudes kummalgi aastal 15 inimest. Enamus eluhoonetes toimunud tuleõnnetustest on otseselt seotud inimeste hooletuse ning tuleohutusnõuete eiramise, aga ka teadmatusega elementaarsetest tuleohutusnõuetest.

4.11 Tööõnnetused

Tartumaa ettevõtetes oli aastatel 2005-2013 aastas keskmiselt 419 tööõnnetust¹². Tööõnnetuste arv on alates 2010. aastast pidevalt kasvanud. Surmaga lõppenud tööõnnetusi oli enam 2006. aastal (joon. 112).

Joonis 112. Tööõnnetused Tartumaal aastatel 2005-2013. Allikas: TAI

¹² Tööõnnetus on töötaja tervisekahjustus või surm, mis toimus tööandja antud ülesannet täites või muul tema loal tehtaval tööl, töötaja hulka arvataval vaheajal või muul tööandja huvides tegutsemise ajal.

4.12 Kõrgendatud riskiga objektid

Kõrgendatud riskiga objektid on ühiskondlikud hooned (koolid, kauplused, lasteaiad, ühiselamud, restoranid, ööklubid jm); haiglad jt hooldeasutused; tootmishooned; raudtee sorteerimisjaamad; loodusliku gaasi hoidlad ja transpordivahendid/seadmed. Oluline teadvustamiseks ja kiireks reageerimiseks valmisolekuks.

Vastavalt siseministri 4. jaanuari 2006. a määrusele nr 4 “Objektide loetelu, mille tuleohutus-ülevaatus viiakse päästeasutuste poolt läbi vähemalt üks kord aastas” viiakse Tartu maakonnas tuleohutusülevaatus läbi 385 objektil (haridus- ja hoolekandeadasutused, tööstushooned, samuti objektid, kus on võimalik suurte rahvahulkade kogunemine). Eelnimetatud objektidel on nende valdajate poolt koostatud tuleohutusjuhendid, mis sisaldavad muuhulgas tegevusjuhiseid erinevates ohuolukordades käitumiseks.

Kemikaaliseaduse mõistes tegutseb Tartu maakonnas 57 ohtlikku ja 2 suurõnnetuseohuga (B-kategooria) ettevõtet. Võimalikele hädaolukordadele reageerimiseks on ettevõtte juhindudes siseministri 12. mai 2003. a määrusest nr 55 “Ohtliku ja suurõnnetuse ohuga ettevõtte teabelehe, ohutusaruande ja hädaolukorra lahendamise plaanide koostamise ja esitamise kord ning suurõnnetuse ohuga ettevõtete loetelu pidamine” koostanud hädaolukorra lahendamise plaanid, mis sisaldavad muuhulgas ka elanikkonna teavitamisskeeme.

Tartu maakonna kohalikud omavalitsused on koostanud riskianalüüsid ja ressursside arvestustabelid oma territooriumil olevate ohtude kaardistamiseks ja võimalikele hädaolukordadele reageerimiseks (v.a. Elva linn).

Parendusvaldkonnad

- Koostöö parandamine rahvatervise, meditsiini, spordi ja ennetusvaldkonnaga tegelevate struktuuride vahel
- Rahvatervise võrgustike ja kodanikeühenduste kaasatuse suurendamine tervise arendamiseprotsessi maakonnas
- Infrastruktuuri ja keskkonnast tulenevate terviseõjurite kaardistamine koostöös omavalitsustega
- Haridusasutustele suunatud rahvatervise programmide täiustamine, laste ja perede aktiivsem kaasamine terviseteadlikkuse tõstmisele ning haridusasutuste järjepidev suunamine terviseteematika integreerimisel igapäevaelu
- Paikkonnale suunatud teavitustöö

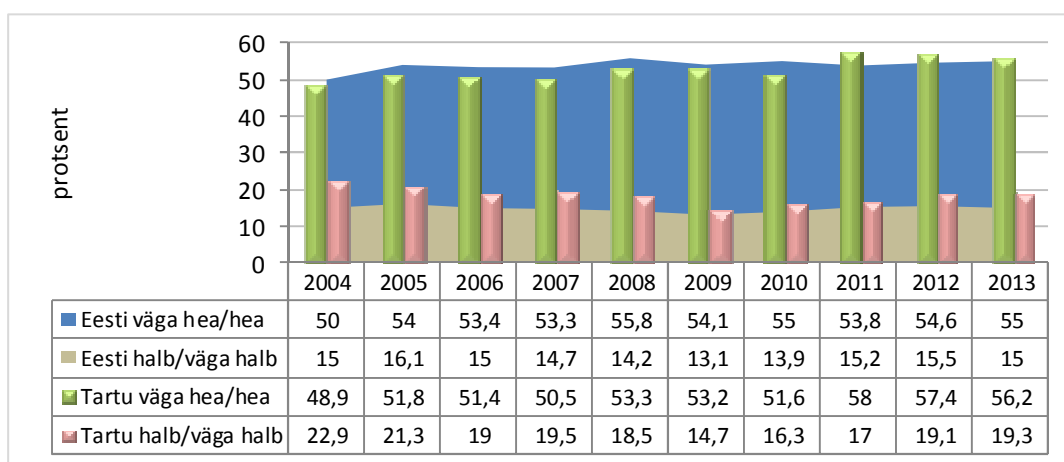
Tegevused 2014 – 2020

- Maakonna tervisenõukogu, traumaennetusmeeskonna ja terviseaktiivi tegevuse jätkusuutlikkuse tagamine;
- Terviseaktiivi tervise arendamise oskuste täiendamine (terviseõjurite analüüs, terviseprofiili, arengukavade koostamine, nõustamine);
- TET, TEL, TEK ja TE ANK võrgustike arendamine, laiendamine;
- Vigastuste ennetamise alane koostöö maakonnas, meeskonna koolitused;
- Traumaennetusmeeskondade koostöökogemuste vahetamine vabariiklikul tasandil;
- Koostöö Tartumaa Omavalitsuste Liiduga (KOV terviseprofiilide koostamine);
- Tervisedenduse ja turvalisuse tagamise tegevusi tutvustava maakondliku trükise väljaandmine.

5. TERVSILIK ELUVIIS

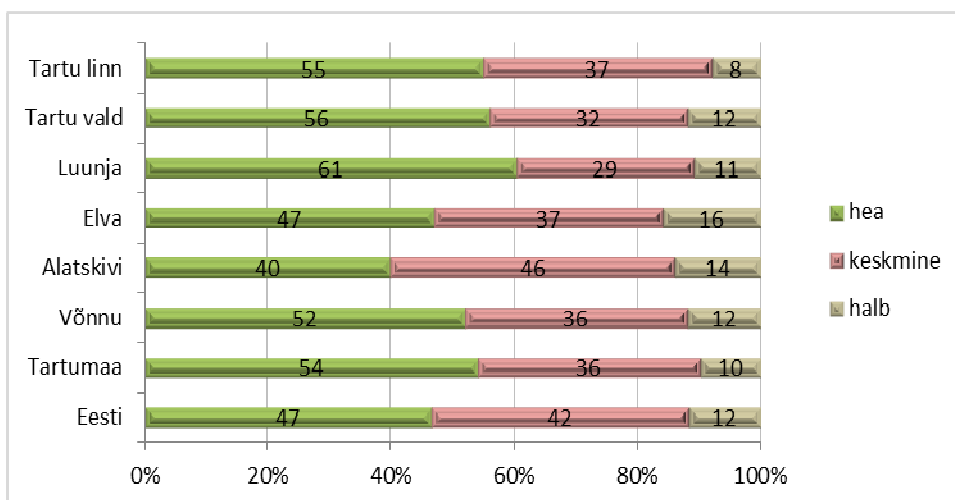
5.1 Subjekttiivne tervise enesehinnang

Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu¹³ andmetel Eesti elanike hinnang oma tervislikule seisundile on püsinud suhteliselt stabiilne. Aastatel 2004–2012 hindas oma tervist väga heaks või heaks keskmiselt 50–55% täiskasvanud elanikkonnast. Euroopa Liidus on vastav näitaja 64–68%. Tartumaa täiskasvanud elanikkonna hinnang tervisele hea või väga hea osas tõusis 48,9%-lt 2004. aastal 58%-le 2011. aastal, kuid kahel viimasel aastal on see veidi langenud. Samal ajal on aastatel 2011–2013 oma tervist väga heaks või heaks hindavate Tartumaa elanike osakaal Eesti keskmisest kõrgem. Halvaks või väga halvaks hindab oma tervist vabariigi keskmisest rohkem Tartumaa elanikke (joon.113). Tartumaa naiste subjektiivne enesehinnang enda kohta on kõrgem kui meestel.

Joonis 113. Tartumaalaste ja Eesti elanike subjektiivne hinnang oma tervisele. Allikas: TAI

Paikkonna tervisemõjurite uuringu¹⁴ (PTU, 2011) põhjal hindasid oma tervist heaks 54% Tartu maakonna elanikest (Eestis 47% vastanutest). Kõige enam hindasid oma tervist heaks Luunja valla elanikud (61% vastanutest), kõige vähem Alatskivi elanikud (40%) (joon. 114).

Joonis 114. Tartumaalaste hinnang oma tervisele. Allikas: TAI

¹³ Eesti täiskasvanud (16-64-aastase) rahvastiku tervisekäitumise uuringu andmed on esitletud piirkondlike andmetena ja sisaldavat infot Tartu-Jõgeva-Võru-Valga ja Põlvamaa kohta

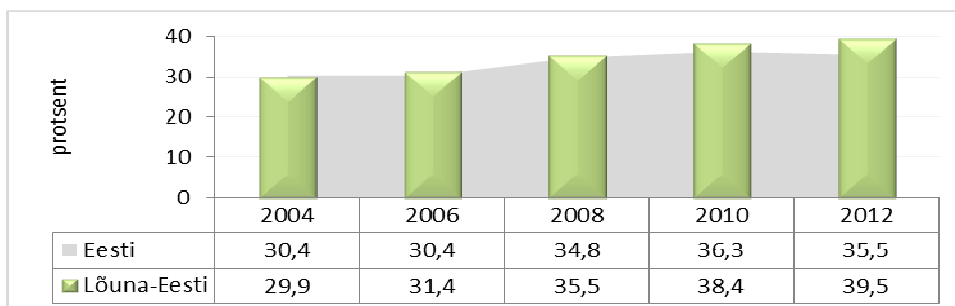
¹⁴ Tartumaal kaasati küsitluse kokku kuus omavalitsusüksust, kokku 362 vastanut.

Hea tervisega on pigem noored (77%), pigem kõrgharidusega (70%), pigem töötavad (59%), pigem keskmise (60%) ja kõrge (53%) ostujõuga, pigem lasteta (61%) ja täisealiste lastega (57%) ning pigem need, kellel ei ole pikaajalist kroonilist haigust.

Elanike rahulolu uuring (2009) "Tartumaa Kõigile 2" põhjal muutis küsitlusele eelnenud aasta jooksul oma eluviise tervislikumaks 43% tartumaalastest. Kõige levinum oli eluviiside korrigeerimine kehalise aktiivsuse tõstmise kaudu. Võrreldes meestega on oma eluviiside tervislikumaks muutmisega enam tegelenud naised. Takistusena oma eluviisi tervislikumaks muutmisel nimetasid tartumaalased kõige sagedamini huvi ja motivatsiooni puudumist. Pea pooled (46%) tartumaalastest arvasid, et nende eluviisid on juba tervislikud.

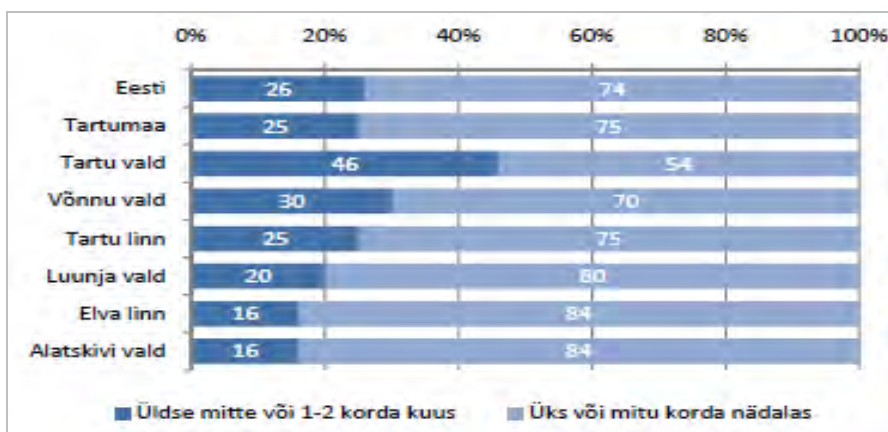
5.2 Füüsiline aktiivsus

Vähemalt kaks korda nädalas tervisesporti harrastava tööealise elanikkonna osakaal aastatel 2004-2012 on pidevalt kasvanud. Lõuna-Eesti elanikud teevad tervisesporti Eesti keskmisest rohkem (joon. 115).

Joonis 115. Tööealiste osakaal, kes teevad tervisesporti vähemalt kaks korda nädalas. Allikas: TAI

Tartumaa elanike tervisespordiga tegelemist aastal 2011 iseloomustab joonis 116. Paikkonna tervisemõjurite uuring (PTU) andmetel viimase 30 päeva jooksul käis jala või sõitis rattaga vähemalt 30 minutit mitu korda nädalas 75% elanikest, mis on sarnane Eesti keskmisele. Kõige vähem on regulaarselt jalgsi või jalgrattaga liikuvaid vastajaid Tartu vallas (54%) ning kõige enam Elva linnas ja Alatskivi vallas (84%).

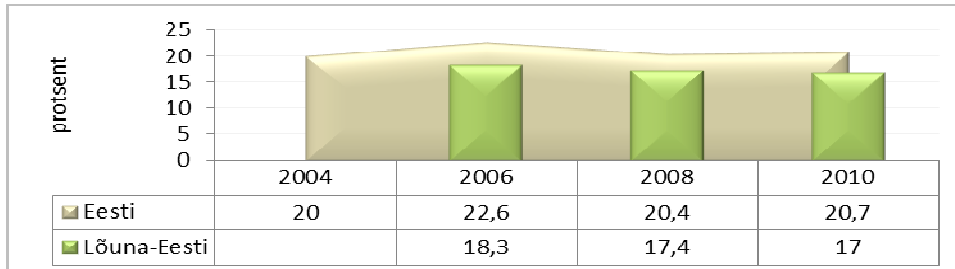

Joonis 116. Vähemalt 30 minutit jala käimise või rattaga sõitmise sagedus. Allikas: TAI

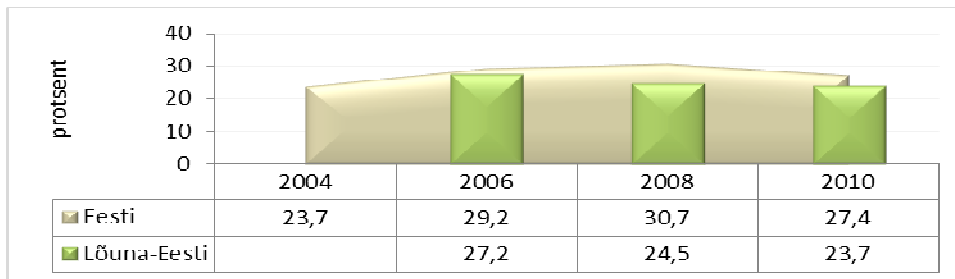
Tartumaa passiivsemad jalgsi või rattaga liiklejaid saab iseloomustada järgnevalt: pigem keskealised (33%), pigem keskmise (31%) ostujõuga, pigem elukaaslasega (30%), pigem alaealiste lastega (32%) vastajad.

5.3 Toitumine

Täiskasvanud elanikkond tarbis toiduks enam puu- ja juurvilju 2006. aastal. Vähemalt kuuel päeval nädalas värsket puu- ja juurvilja sööva tööeliste inimeste arv Lõuna-Eestis langeb alates 2006. aastast. Lõuna-Eesti elanikud tarbisid aastatel 2006-2010 juur- ja puuvilju Eesti keskmisest vähem (joon. 117 ja joon. 118).

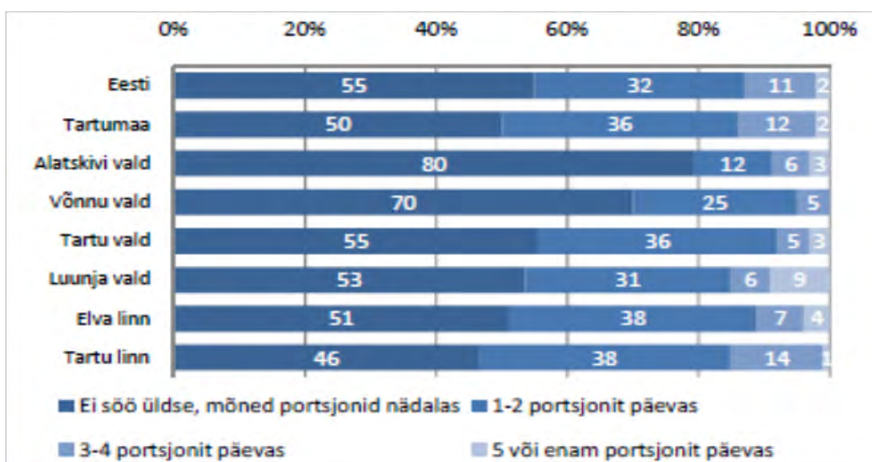

Joonis 117. Vähemalt kuuel päeval nädalas värsket juurvilja sööv tööeline elanikkond. Allikas: TAI

Joonis 118. Vähemalt kuuel päeval nädalas värsket puuvilja sööv tööeline elanikkond. Allikas: TAI

Ka PTU 2011 andmetel tarbivad Tartumaa elanikud puu- ja köögivilju Eesti keskmisest vähem. Vähesed puu- ja köögiviljade söömise poolest tõusevad esile Alatskivi vald (80%) ja Võnnu vald (70%). Kõige suurem on vähemalt 3 portsjonit päevas puu- ja köögivilju sööjate arv Luunja vallas ja Tartu linnas (15%). Soovituslikud viis ja rohkem portsjonit päevas sööb 2% Tartumaa vastajatest (joon. 119).

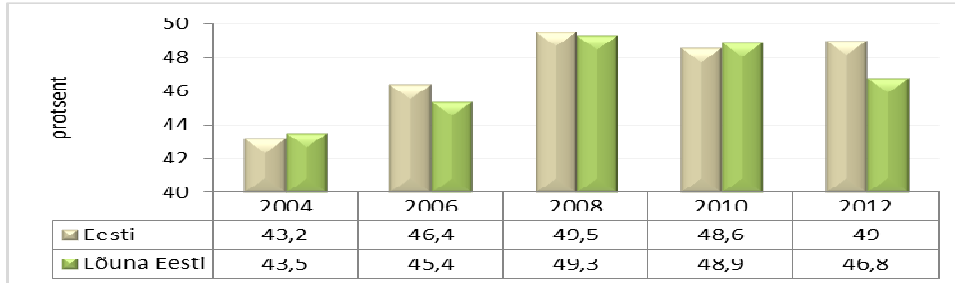

Joonis 119. Puu- ja köögiviljade söömine uuringule eelnenu 7 päeva jooksul. Allikas: TAI

Vastajad, kes puu- ja köögivilju ei söö üldse või söövad mõned portsjonid nädalas, on pigem mehed (61%), pigem vanemaealised (60%), pigem keskaridusega (64%) ja alg- või põhiharidusega (53%).

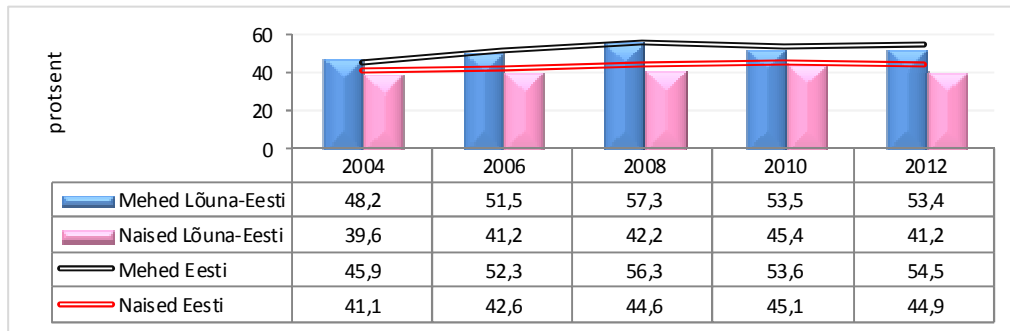
5.4 Ülekaalulised, rasvunud

Ülekaalulisus ja rasvumine ¹⁵iseloostuvad ülemäärast kehakaalu, mis keha rasvasisalduse tõusu tõttu on oluliseks terviseriskiks. Rasvumine on teadaolev riskifaktor paljudele terviseprobleemidele ja kroonilistele haigustele.

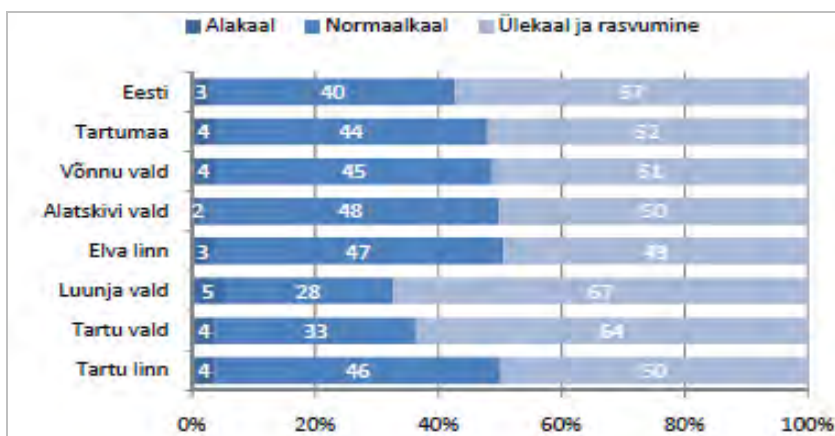
Joonis 120. Ülekaaluliste ja rasvunute tööealiste osakaal kõigest tööelistest elanikest. Allikas: TAI

Lõuna-Eesti tööealiste elanike hulgas on ülekaaluliste ja rasvunud elanike osakaal alates 2008. aastast langenud (joon. 120) ja seda eelkõige meeste osas (joon. 121).

Joonis 121. Ülekaaluliste ja rasvunute (tööealiste) meeste ja naiste osakaal. Allikas: TAI

PTU 2011 andmetel on normaalkaalulisi Tartu maakonnas 44%, mis on sarnane Eesti keskmisele. Ülekaaluliste ja rasvunute osakaal Tartumaal (52%) on madalam Eesti keskmisest (57%). Kõige enam on ülekaalulisi ja rasvunuid Luunja vallas (67%) ja kõige vähem Elva linnas (49%) (joon. 122).

Joonis 122. Tartumaa elanike kehakaal aastal 2011. Allikas: TAI

¹⁵ Maailma Terviseorganisatsiooni WHO klassifikatsiooni järgi on normaalkaalus täiskasvanute KMI väärtus vahemikus 18-25, ülekaalulistel 25-30 ja rasvunutel rohkem kui 30.

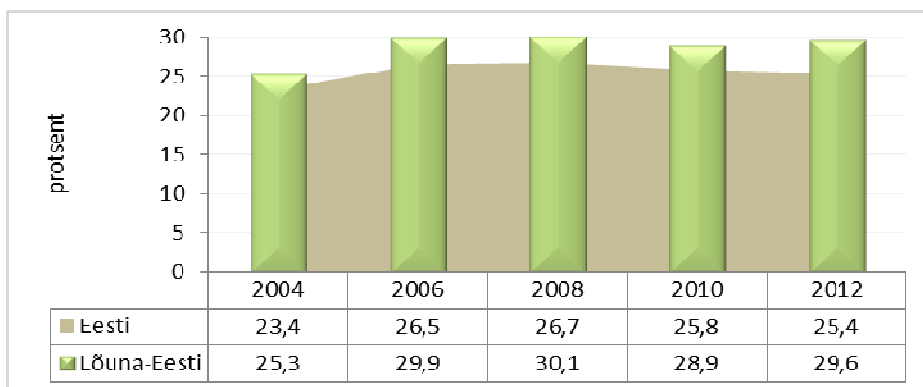

Ülekaalulisi ja rasvunud saab iseloomustada järgmiselt: pigem vanemaealised (57%) ja noored (56%), pigem kõrgharidusega, pigem elukaaslasega (58%), pigem täisealiste lastega (67%).

5.5 Alkohol

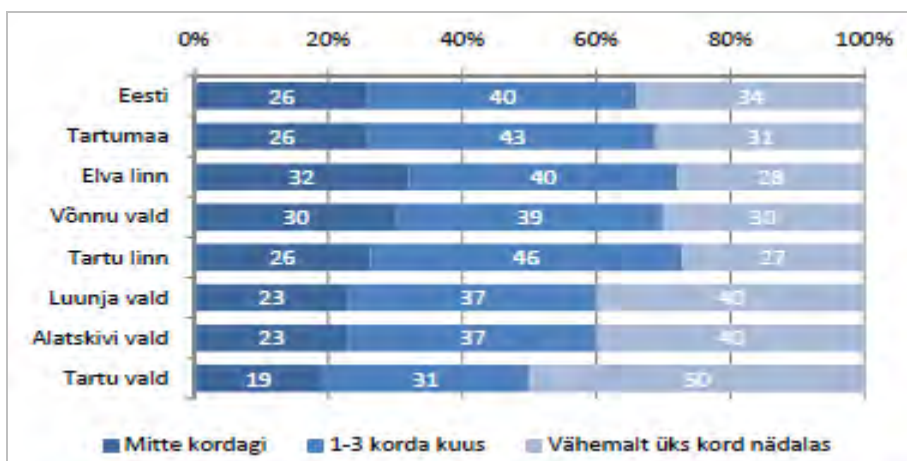
5.5.1 Alkoholi tarbimine

Alkoholi liigtarbimine on seotud paljude terviseriskidega ja negatiivsete sotsiaalsete tagajärgedega. Kõrgendatud riskiks loetakse vähemalt viie annuse¹⁶ alkoholi tarbimist korraga. Vähemalt mõned korrad nädalas tarvitavad Lõuna-Eesti tööealised elanikud alkoholi Eesti keskmisest rohkem. Alkoholitarbimine ei ole aastate lõikes vähenenud, pigem 2004. aastaga võrreldes kasvanud (joon.123).

Joonis 123. Vähemalt mõned korrad nädalas alkoholi tarvitavate elanike osakaal. Allikas: TAI

PTU 2011 andmetel alkoholi tarvitamise regulaarsus Tartumaal sarnaneb Eesti keskmisega - mõlemal juhul on uuringule eelnenud 30 päeva jooksul alkoholi mitte tarvinud vastajaid 26%. Vähemalt korra nädalas alkoholi tarvitajaid on kõige enam Tartu vallas (50%) ja kõige vähem Tartu linnas (27%) (joon. 124).

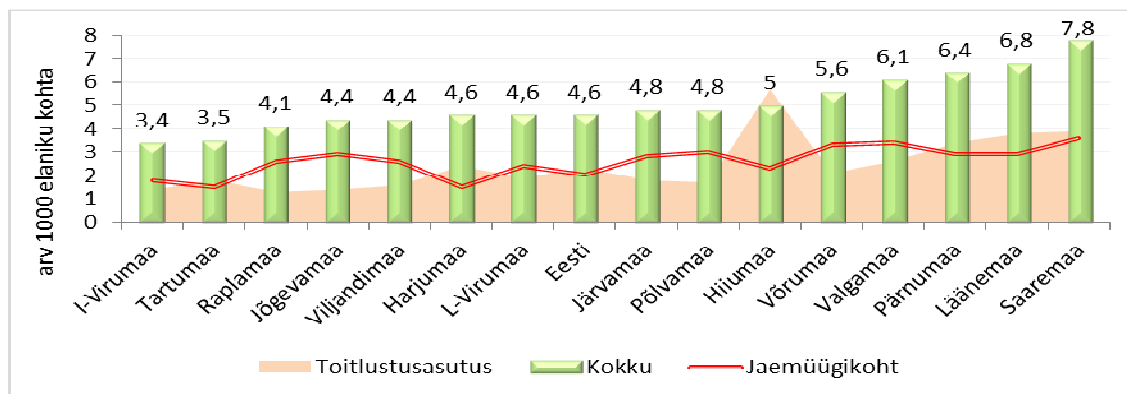
Joonis 124. Alkoholi tarvitamise regulaarsus uuringule eelnenud 30 päeva jooksul. Allikas: TAI

Vähemalt ühe korra nädalas alkoholi tarvitajaid on pigem mehed (45%), pigem noored (33%) ja keskealised (33%), pigem töötud (49%), pigem täisealiste lastega (37%) ja alaealiste lastega (31%).

¹⁶ Üks annus absoluutset alkoholi võrdub selliste kogustega nagu näiteks 0,5 liitrit õlut, siidrit, long drinki või üks pokaal (100 ml) veini või üks pits (30 ml) viina, konjakit jms.

5.5.2 Alkoholi kättesaadavus ja poliitika

Eestis kehtiva alkoholiseaduse alusel kehtib keeld müüa alkoholi peale kella 20.00 kuni kella 8.00-ni hommikul. Samuti on keelatud alkohol alla 18-aastastele noortele. Siiski peetakse alkoholi kättesaadavust väga kergeks, ning pea 65% inimestest saaks alkoholi kätte lausa 10 minuti jooksul. Tartumaal on 3,5 alkoholi müügikohta (jaemüügikohad ja toitlustusasutused) 1000 elaniku kohta (joon. 125).

Joonis 125. Alkoholi müügikohtade arv 1000 elaniku kohta 2013. Allikas: TSN Emor

Alkoholi jaemüügikohtade arv Eestis on võrreldes teiste Euroopa riikidega märgatavalt kõrgem. Alkoholi jaemüügi kohtade arv Eestis 100 000 elaniku kohta on 195,0, kuid näiteks Soomes on see vaid 6,3, Norras ja Rootsis 4,5. Surmade arv, mis on põhjustatud alkoholist 100 000 inimese kohta Eestis on 53,9. Norras on see 11,4, Islandil 6,9. Ka naaberriigis Soomes on see väiksem kui Eestis (46,7) (Allikas: E. Kross, Tartumaa Tervisefoorum 2008).

Süsteemne alkoholipoliitika Eesti riigi tasandil puudub. Alkoholi ennetus käib projektipõhiselt ja on suuresti pühendunud inimeste entusiasmile põhinev. Igas maakonnas toimetatakse vastavalt võimalustele. Tartumaal on selliseks pühendunud eestvõitlejaks alkoholi kuritarvitamisel endine TÜ arst-õppejõud dr. Enno Kross.

Tartumaal käivitati 2001. aastal TÜ Kliinikumi baasil turvalise Tartu ja AVE raames programm ennetame alkoholiga seonduvate haiguste riski (P.A.R.T.Y. Programm).

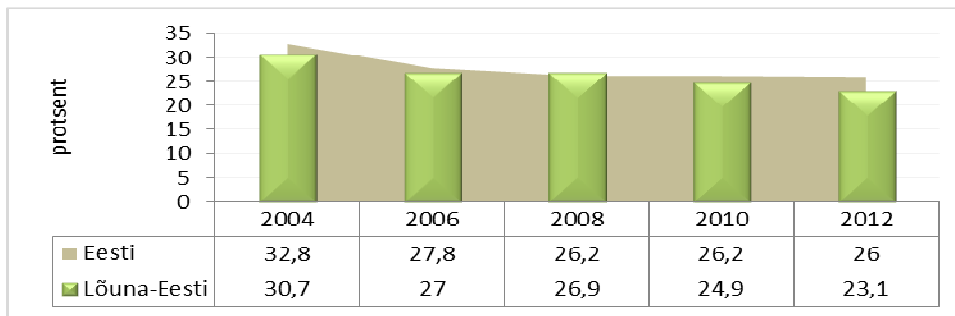
Väljaanded/trükised:

- Alkohol ja õigusrikkumised – Peeter Rehema;
- Laste tervis on meie kätes – Lea Maipuu;
- Erakorralises meditsiinis ülekaalus alkoholist põhjustatud probleemid – Svetlana Paderina;
- Hoolimatus oma elu ja tervise suhtes võib lõppeda surmaga – Silver Sarapuu, Veronika Reinhard;
- Söber ja kõrvalseisja vägivalla ja alkoholi liigtarvitamise ennetajana – Enno Kross.

5.6 Suitsetamine

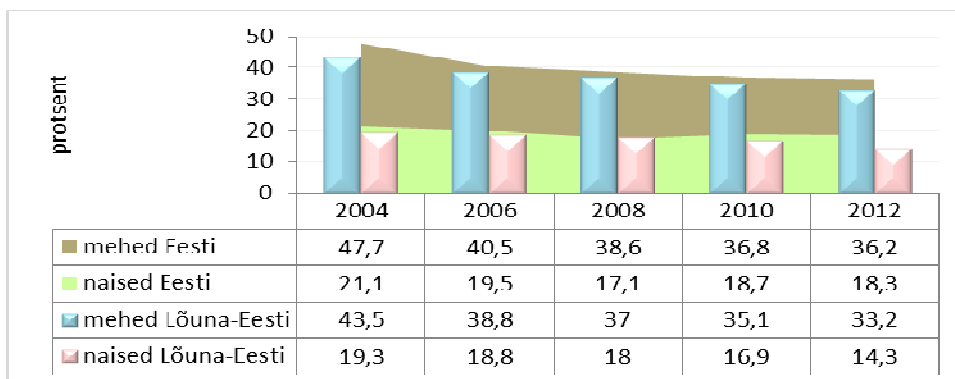
Suitsetamist peetakse suureks riskifaktoriks vereringe haigustele ja vähile, mis on kujunenud kaheks peamiseks varajase suremuse põhjuseks. Lisaks sellele on suitsetamine oluline tegur hingamisteede haiguste põhjustajana. Euroopa tervise ülevaate raportis hinnatakse suitsetamist suurimaks võimalikuks välditavaks terviseriskiks Euroopa Liidu riikides.

Igapäevasuitsetajate osakaal tööelistest elanikest on nii Lõuna-Eestis kui kogu Eestis alates 2004. aastast olnud kindlas langussuunas (joon 126).

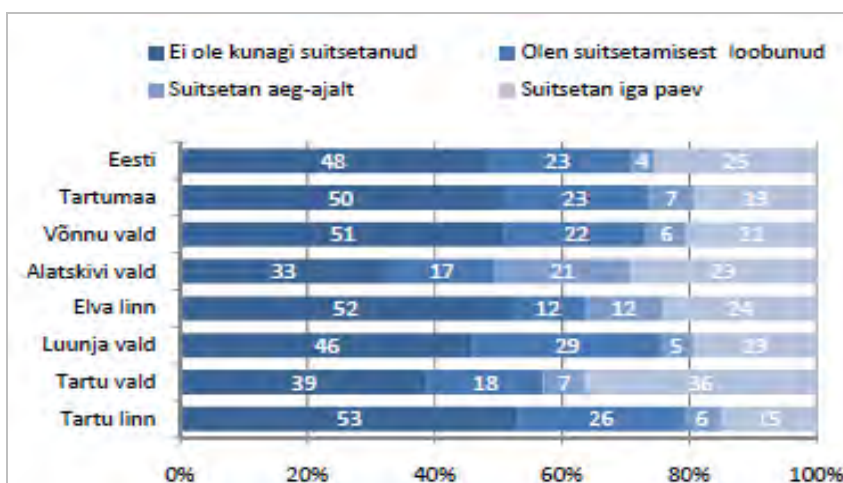
Joonis 126. Igapäevasuitsetajate osakaal tööelistest elanikest. Allikas: TAI

Lõuna-Eesti mehed ja naised (v.a. 2008. a) suitsetavad Eesti keskmisest veidi vähem (joon. 127).

Joonis 127. Igapäevaselt suitsetavate meeste ja naiste osakaal tööelistest elanikest. Allikas: TAI

PTU 2011 andmetel on Tartumaal igapäevaseid suitsetajaid 19%, mis on madalam Eesti keskmisest (25%). Igapäevaseid suitsetajaid on kõige enam Tartu vallas (36%) ja kõige vähem Tartu linnas (15%). Vastajaid, kes pole mitte kunagi suitsetanud on Tartumaal 50%, mis on sarnane Eesti keskmisega. Mitte kunagi suitsetanud on kõige vähem Alatskivi vallas (33%) ja kõige rohkem Tartu linnas (53%) (joon. 128).

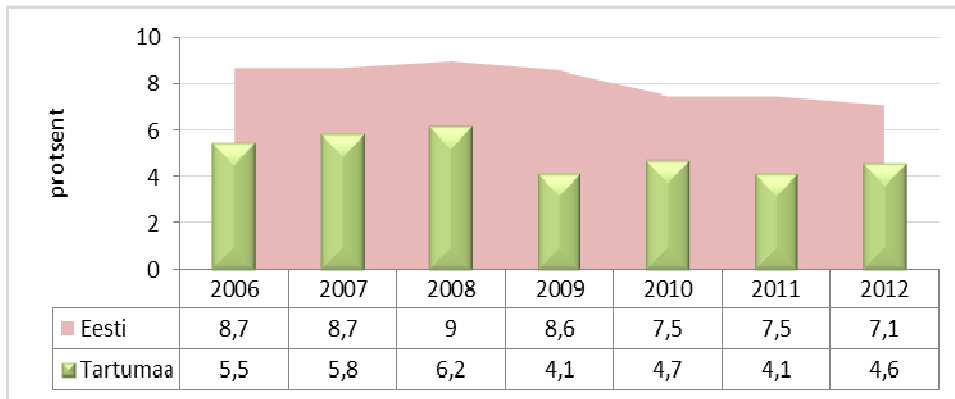

Joonis 128. Igapäevane suitsetamine. Allikas: TAI

Igapäev suitsetajad on pigem mehed (29%), pigem keskealised (30%), pigem töötud (45%), pigem keskkaridusega (29%) ning pigem madala (23%) ja kõrge (21%) ostujõuga.

5.6.1 Suitsetamine raseduse ajal

Suitsetamine raseduse ajal on samuti üks tervisekäitumise näitaja, mis võib tõsiselt mõjutada nii veel sündimata lapse kui naise enda tervist. Raseduse ajal jagab ema lootega kõike, mis satub tema kehasse, ka tubakasuitsu. Tubakamürgid kahjustavad emaka, platsenta ja nabaväädi veresoone ning põhjustavad nende kokkutõmbeid. Seetõttu saab loode oma kasvuks ja arenguks vähem vajalikke toitaineid ja hapnikku. Tagajärjeks on lapse oodatavast väiksem sünnikaal. Platsenta veresoonte kahjustus on põhjuseks, miks suitsetavate naiste lapsed sünnivad sagedamini enneaegsena.

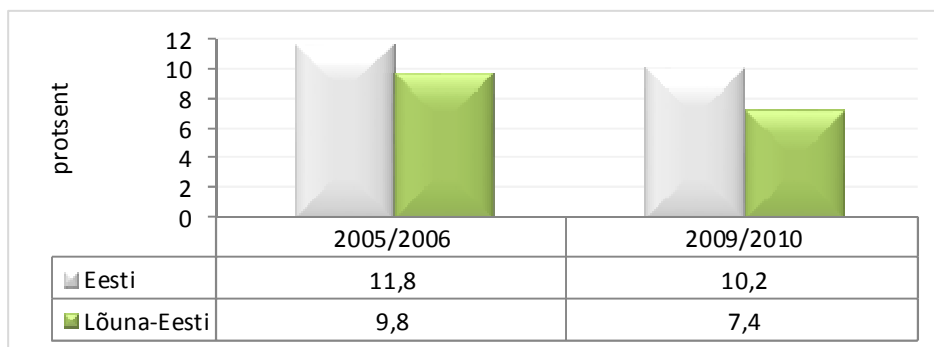

Joonis 129. Raseduse ajal suitsetavate naiste osakaal kõigist sünnitanutest. Allikas: TAI

Raseduse ajal suitsetavate naiste osakaal Tartumaal on läbi aastate Eesti keskmisest madalam (joon. 129). 2012. aastal oli raseduse ajal suitsetajaid kõige vähem Saaremaal (4,2%), Hiiumaal (4,4%), Tartumaal (4,6%) ja Harjumaal (4,8%). Enim oli raseduse ajal suitsetajaid Valgemaal (16%), Järvamaal (13,3%) ja Lääne-Virumaal (13,2%).

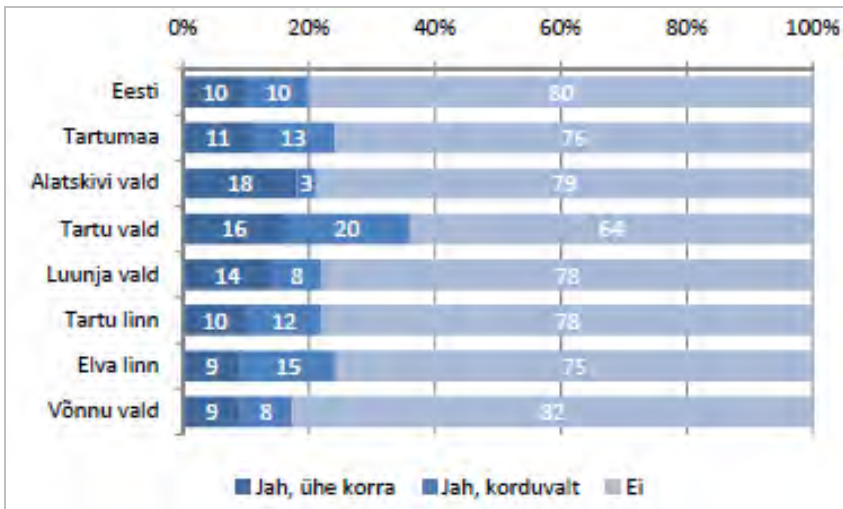
5.7 Narkootiliste ainete tarbimine

Kanepi katsetajate keskmine protsent Eestis võrreldes 2005/2006. aastaga on natuke langenud. Kanepi tarvitamine Lõuna-Eesti elanike seas on Eesti keskmisest madalam (joon. 130).

Joonis 130. Kanepi suitsetamine. Allikas: TAI

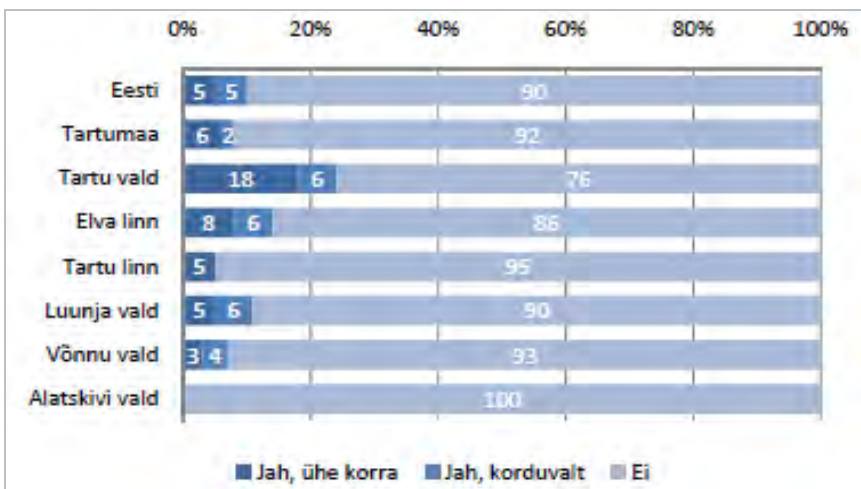
PTU 2011 andmetel on elu jooksul vähemalt korra kanepit tarvitanud 24% Tartumaa vastajatest, mis on 4% võrra Eesti keskmisest kõrgem (joon. 131). Korduvaid kanepi tarvitajaid on Tartumaa vastajatest 13%. Korduvaid kanepi tarvitajaid on kõige enam Tartu vallas (20%) ja kõige vähem Alatskivi vallas (3%).

Joonis 131. Kanepi tarvitamine Tartumaal. Allikas: TAI

Korduvalt kanepit tarvitanud saab iseloomustada järgnevalt: pigem mehed (22%) ja pigem noored (25%).

Vastajaid, kes on elu jooksul vähemalt korra tarvitanud selliseid narkootikume nagu ecstasy, amfetamiin, kokaiin ja heroiin on Tartumaal 8%, mis on sarnane Eesti keskmisele (joon. 132). Korduvalt tarvitajaid on Tartumaa vastajatest 2%. Kõige enam on elu jooksul vähemalt ühe korra teisi narkootikume tarvitanud Tartu vallas (24%). Alatskivi vallas pole ühetegi vastajat, kes oleks elu jooksul teisi narkootikume tarvitanud.

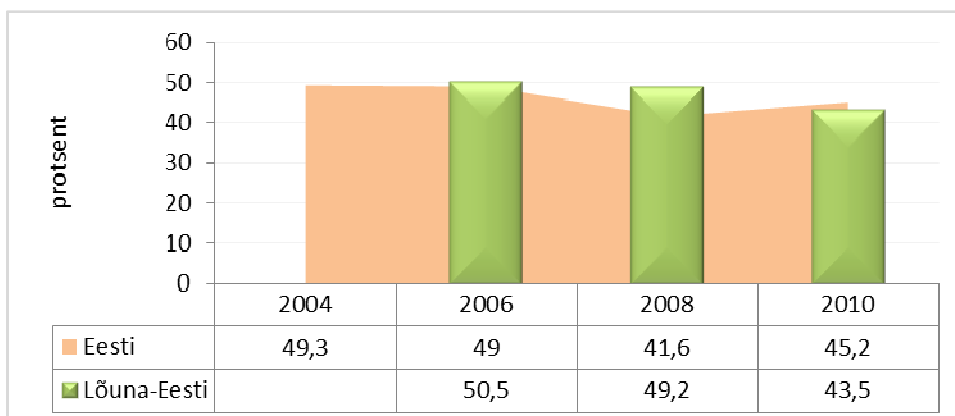

Joonis 132. Teiste narkootikumide tarvitamine. Allikas: TAI

Teised narkootikumid on kättesaadavad pigem noortele (25%) kui vanemaealistele (6%) ja keskealistele (1%) vastajatele.

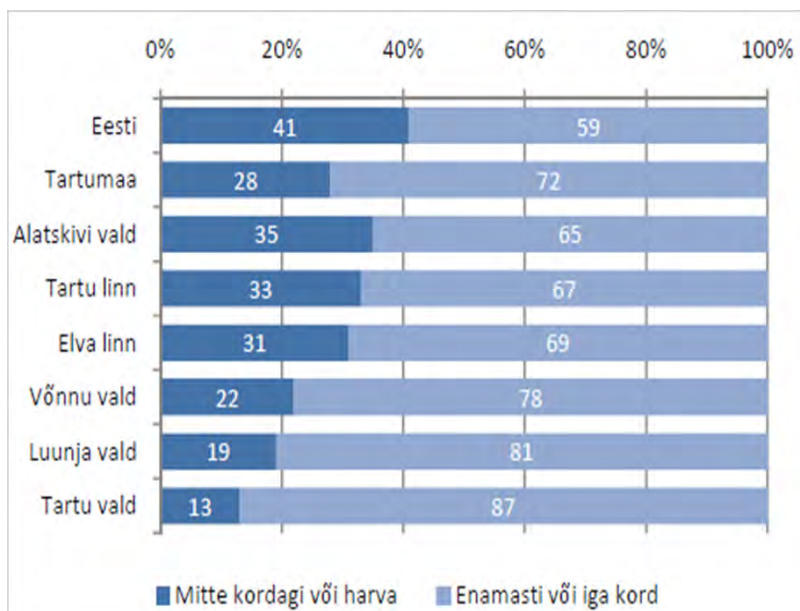
5.8 Seksuaaltervis

Kõige levinum rasestumisvastane vahend on kondoom. Kondoomi eelistatakse turvalisuse, odavuse, lihtsa kättesaadavuse ja kõrvaltoimete puudumise tõttu. Täiskasvanud elanikkonna hulgas jääb kondoomi kasutamine Lõuna-Eestis Eesti keskmisele tasemele. 2010. aastal ei kasutanud juhupartneriga seksuaalvahekorras olles kondoomi 43,5% (joon. 133).

Joonis 133. Mitte kunagi kondoomi kasutanute osakaal kogu tööealisest elanikkonnast. Allikas: TAI

PTU 2011 andmetel oli Tartumaa vastajatest 9% uuringule eelnenud aasta jooksul seksuaalvahekorras juhupartneriga, mis on sarnane Eesti keskmisele. Näitaja on kõrgeim Tartu vallas ja Alatskivi vallas (15%) ning kõige madalam Tartu linnas (7%).

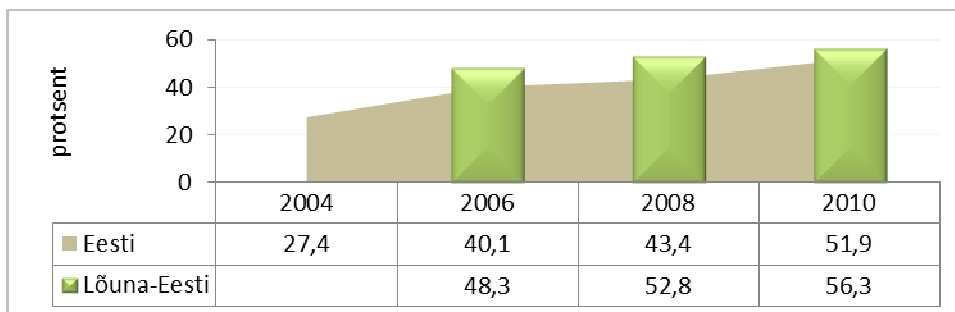
Joonis 134. Kondoomi kasutamine juhuvahekorras. Allikas: TAI

Juhupartneriga seksuaalvahekorras olnutest 72% väitis, et kasutas kondoomi enamasti või igakord, mis on kõrgem Eesti keskmisest 59% (joonis 134). Neid, kes jätsid kondoomi enamasti kasutamata on kõige enam Alatskivi vallas (35%), kõige vähem Tartu vallas (13%). Juhupartneriga seksuaalvahekorras olles jätsid kondoomi enam kasutamata naised (48%), pigem keskealised (54%), pigem keskhariiduse (33%) ja kõrghariidusega (27%).

5.9 Turvavahendite kasutamine

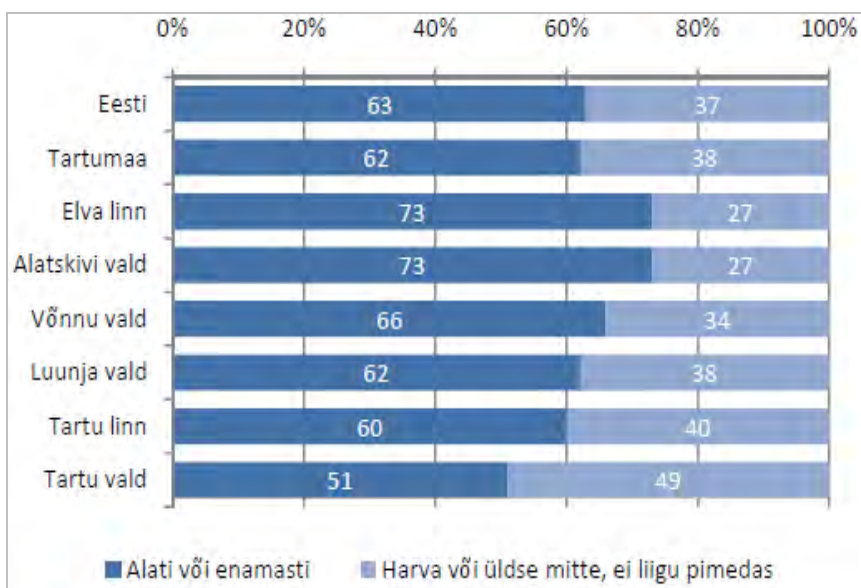
5.9.1 Helkuri kasutamine

Helkuri kandmine Eesti tööelise elanikkonna seas on sagenenud (joon. 135). Helkuri kasutatavus Lõuna-Eesti elanike hulgas on Eesti keskmisest aktiivsem. Peaaegu alati kandis helkurit 2010. aastal 56,3% tööelisest Lõuna-Eesti elanikkonnast.

Joonis 135. Peaaegu alati helkuri kandjate osakaal tööelisest elanikkonnast. Allikas: TAI

PTU 2011 andmetel kannavad helkurit alati või enamasti 62% on tartumaalastest, mis on sarnane Eesti keskmisega (joon. 136). Kõige madalam on alati või enamasti helkurit kandjate osakaal Tartu vallas (51%) ning kõige kõrgem Elva linnas ja Alatskivi vallas (73%).

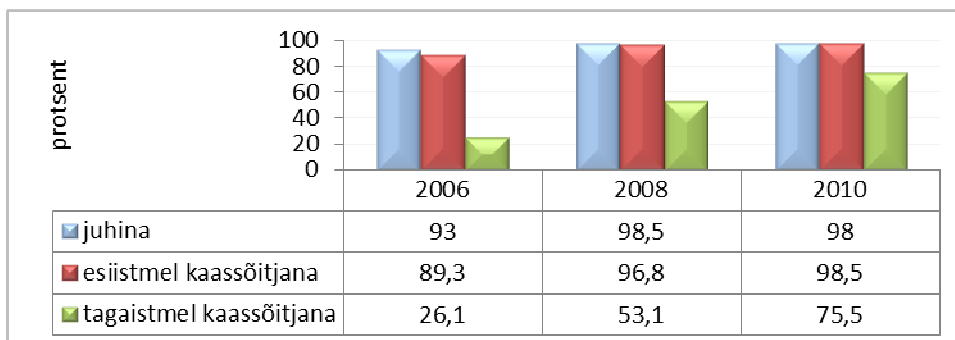

Joonis 136. Helkuri kandjate osakaal. Allikas: TAI

Alati või enamasti kannavad helkurit pigem naised (72%), pigem vanemaealised (71%) ja pigem kõrgharidusega (66%) Tartumaa vastanud.

5.9.2 Turvavöö kasutamine

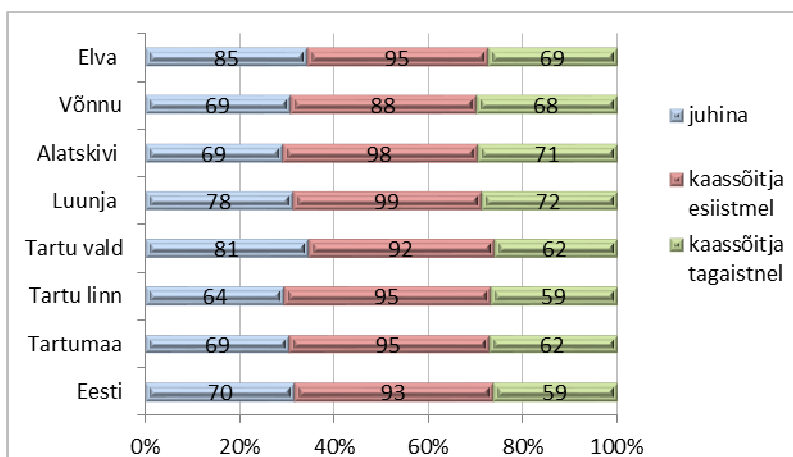
Turvavöö kasutajate osakaal autojuhina ja esiistmel kaassõitjana Lõuna-Eestis oli aastatel 2006-2010 Eesti keskmisel tasemel. Turvavööd kasutas autot juhtides ja esiistmel kaassõitjana 98% piirkonna elanikest. Turvavöö kasutamise tõus on saavutanud nii esiistmel kui tagaistmel kaassõitjate hulgas (joon. 137).

Joonis 137. Turvavööd kasutanute osakaal Lõuna-Eesti tööealisest elanikkonnast. Allikas: TAI

Tagaistmel turvavöö kinnitanute protsent on kiiresti tõusnud ja jõudnud juba 75%-ni, mis on teiste Eesti piirkondadega võrreldes kõige parem näitaja.

PTU 2011 andmetel Tartumaa vastajate turvavöö kasutamise harjumused on sarnased Eesti keskmisele. Juhina kasutavad turvavööd alati kõige enam Elva linna (85%) ja kõige vähem Tartu linna (64%) vastajad. Esiistmel kaassõitjana on enam turvavöö kasutajaid Luunja vallas (99%) ja kõige vähem Võnnu vallas (88%). Tagaistmel on enam turvavöö kasutajaid samuti Luunja vallas (72%) ja kõige vähem Tartu linnas (59%) (joon. 138).

Joonis 138. Turvavöö kasutamine. Allikas: TAI

5.10 Tervisevaldkonna eest vastutav inimene ja tervisemeeskonna olemasolu

Tartu Maavalitsuse juures tegutseb 2005. aasta aprillikuust alates tervisetuba, mis on osa riikliku südame- ja veresoonehaiguste (SVH) ennetamise strateegia tegevustest. Tervisetoa töötaja koordineerib strateegia elluviimist ning tervistavate eluviiside propageerimist Tartu maakonnas.

Vastavalt SVH ennetusstrateegiale on tervisedenduse spetsialisti ülesanne aidata koolidel ja lasteaedadel läbi mõelda, kuidas paremini laste tervist hoida ja kaitsta; juhtida tööandjate tähelepanu sellele, kuidas väikesed muudatused aitaksid oluliselt säästa ja parandada töötajate tervist; aidata kohalikul omavalitsusel planeerida tervisttoetavat keskkonda ja korraldada tervisttoetavaid tegevusi.

Tervisetoa kontaktandmed: Lea Saul, tel 730 5295, lea.saul@tartu.maavalitsus.ee

Tabel 2: Kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate kontaktandmed. Allikas: Tartu Maavalitsus

Alatskivi	Rutt Pirk	7302 375	50 25 231	rutt@alatskivi.ee
Haaslava	Liivia Sepp	7446 522	53 439 209	liivi@haaslava.ee
Kambja	Elerin Maisväli	7146 205	5025840	elerin@kambja.ee
Konguta	Elo Kasetalu	7314 435	5239 389	elo@konguta.ee
Laeva	Maire Jõgi	730 1793	5569 2922	sotsiaal@laeva.ee
Luunja	Kairit Pahk	741 7101	5660 8847	kairit@luunja.ee
Meeksi	Astrid Laur	730 3433	-	astrid.laur@meeksi.ee
Mäksa	Signe Algma	7337606	5103465	signe@maksavald.ee
Nõo	Ene Mõlter	745 5475	505 6437	ene@nvv.ee
Peipsiääre	OlgaSolovjova	745 3431	-	peipsiaare@gmail.com
Piirissaare	-	-	-	-
Puhja	Milvi Sepp	730 0646	515 4872	milvi@puhja.ee
Rannu	Sirje Erm	731 1904	5253370	Sirje.Erm@rannu.ee
Rõngu	Ene Sõber	731 4484	5139352	Ene.Sober@rongu.ee
Tartu vald	Jaana Puur	733 7758	530 76020	jaana@tartuvv.ee
Tähtvere	Karmen Vetemäe	749 9275	555 63142	karmen@ilmatsalu.ee
Vara	Vaike Torokvei	731 5873	566 93734	vaike@varavald.ee
Võnnu	Katrin Sari	730 1464	534 14206	sots@vonnu.ee
Ülenurme	Rahel Tamm	741 2488	-	
Elva	Alo Rebane	730 9894	506 8160	Alo.Rebane@elva.ee
Kallaste	Viktoria Ivanova	745 2232		viktoria@kallaste.ee
Tartu linn	Meida Griin	736 1300		Meida.griin@raad.tartu.ee

5.11 Tervisealase teabe kättesaadavus

2006 aastast koordineerib tervisedenduse spetsialist Tartu Maavalitsuse koosseisulise töötajana erinevate riiklike programmide ning strateegiate elluviimist maakonnas. Tegevuse aluseks rahvastiku tervisepoliitikast lähtuvalt:

- Rahvastiku Tervise Arengukava 2009-2020;
- Eesti riiklik HIV ja AIDSi strateegia aastateks 2006 – 2015;
- Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012;
- Riiklik vähistrateegia aastateks 2007 – 2015;
- Südame- ja veresoonehaiguste ennetamise riiklik strateegia 2005 – 2020;
- Traumade ennetamise riiklik strateegia (valminud, kuid riiklikult kinnitamata) jt.

Tartu Maavalitsuses tegutseva Tartumaa Tervisetoa kaudu koordineeritakse rahvatervise tegevuste elluviimist ja edastatakse tervisedenduse ning turvalisusega seotud infot erinevatele sihtrühmadele valdkondlike infolistide kaudu. Aktuaalne info on kättesaadaval Tartu Maavalitsuse kodulehe (www.tartu.maavalitsus.ee) ning portaali www.tartumaa.ee kaudu.

5.12 Tervislikku eluviisi toetavad üritused

Traditsioonid

- **Tartumaa Tervisefoorum**

Traditsiooniliselt toimub iga aasta lõpus maakonna Tervisefoorum, mis keskendub põhjalikumalt ühele tervisemõjurile. Tänaakse tervisedendusse panustanud organisatsioone ja üksikisikuid ning kuulutatakse välja *aasta tervisedendaja*.

- **Tartumaa terviseaktiivi suvekool**

Kord aastas kogunetakse, et kavandatakse ühiseid visioone ja planeerida tegevusi Tartumaa turvalisemaks kodapaigaks muutmisel. Ammutatakse energiat mõnusatelt mõttekaaslastelt ja põnevatest paikadest. Alati õpitakse juurde midagi uut ja arendavat.

- **Tartumaa noortekogu terviselaager** (Maakondliku noortekogu suveüritus)

Kampaaniad

Kampaaniatest võimendatakse Tervisetoa kaudu suuremaid TAI poolt algatatud riiklikke kampaaniaid. Võimalusi on soovijail aga vastavalt tervisekalendri www.terviseinfo.ee oleval kodulehel pea iga kuu erinevat tervist toetavat tegevust ellu viia. Massilisem kaasatus on *Südamenädal* (aprillikuu kolmas nädal).

Suitsuprii klass, Südamepäev (Toimub septembrikuu viimasel pühapäeval. Tähistatakse põhiliselt paikkonnas kohapeal erinevate tegevustega), Leivanädal, Piimanädal, HIV AIDS ohvrite mälestuspäev, Tubakavaba päev, Autovaba päev jt.

Tegevuste toetamine

Vastavalt võimalusele on Tartu Maavalitsusele eraldatud TAI ressurssidega toetatud tervisele suunatud tegevusi erinevate projektitaotluste alusel. 2009 eelarve selle tegevuse välistas.

Võrgustikutöö

Tegevusi koordineeritakse Tartumaa Tervisetoa kaudu.

Koostöövõrgustikud maakonnas, mille kaudu toimib teabelevi, tegevuste algatamine, läbiviimine, toetamine, motiveerimine, koolitus- ja nõustamistegevus (s.h. tervist toetava temaatika integreerimine valdkondlikesse arengudokumentidesse):

- Haridusasutused koostöös haridusosakonnaga;
- Tervist edendavate koolide ja Tervist edendavate lasteaedade võrgustikud s.h. inimeseõpetuse ainesektsioon asutatud 10.10.2008;
- Koolijuhtide võrgustik;
- Lasteaiajuhtide võrgustik;
- Noortekeskused , noorsootöötajad, maakonna noortekogu.

Koostöövõrgustikud maakonnas

- Pearingstid, pereõed

Tervisetuba: Infopäevade, ümarlaudade korraldamine, infomaterjalide jaotus, osalemine paikkonna ennetustegevuses (koolide, lasteaedade tervisemeeskondades, MTÜ-de terviseüritustel, KOV tervisenõukogudes);

- Kodanikeühendused

Liikumine Kodukant, Eesti Tervisedenduse Ühing, MTÜ Alkoholi Vaba Eesti , Tartumaa Arendusselts, MTÜ Naabrivalve jne;

Paikkonna rahvatervise arengut toetavate tegevuste läbiviimine, nõustamistegevus, ühisürituste korraldamine, Tervisetelk, infopäevadel, ümarlaudadel osalemine, infomaterjalide jaotus, projektitaotluste toetamine.

- Sotsiaaltöötajad
- Ettevõtjad
- Spordiühendused, turismiühendused
- Kohalikud omavalitsused, Tartumaa Omavalitsuste Liit

Paikkonna rahvatervise arengut toetavate tegevuste propageerimine ja infomaterjalide levitamine, koolitus- ja nõustamistegevus, ühisürituste korraldamine, Tervisetelk, KOV tervisetubade tegevuse käivitamine, tervisenõukogude tegevuse käivitamine, kontaktisikud KOV-des, KOV arengukavade täiendamine rahvatervise valdkonnas. Täna kajastatud tervisedendust vaid üksikute KOV arengukavades. Vallajuhtide terviseseminaride korraldamine (2008, 2009), terviseprofiilide koostamise nõustamine;

- Koostöö vabariiklikul tasandil
Koolitused, infopäevad, ühistegevused:
Maakondade terviseedendajate võrgustik = osalemine võrgustiku supervisioonidel
Traumaennetusmeeskondade võrgustik
Eesti Tervisedenduse Ühing

- Maakondliku aktiivi koondamine ja tegevuse koordineerimine
Traditsiooniliste tegevuste elluviimine: Tartumaa tervisefoorum, Aasta terviseedendaja tunnustamine, Terviselaagrid (aktiivile, noortele). Jätkusuutlikkuse tagamine, lisaressursside otsing. Kogukonna võimestamine (Terve ja Turvaline Tartumaa arengukava koostamine, tervisedenduse strateegia integreerimine maakonna arengustrateegiasse, SAFE COMMUNITY rahvusvahelise turvalise kogukonna võrgustikuga liitumise ettevalmistamine).

Koostöö meediaga

- KOV infolehtede toimetused. Meediateavitused ja infolevi.

Uuringud maakonnas

2007 - Hiie Silmere uuring "Meie arvamused ja kogemused elus" osales 8 linna ja 12 maakonna kooli, 477 IX klasside õpilast (24%), s.h. Tartu linnast 1369 ja maakonnast 604.

Parendusvaldkonnad:

- Tervisealane teavitustöö
- Rahvatervise- ja vigastuste vältimise massiüritused paikkonnas kättesaadavaks (iga sihtgrupini jõudmine)
- Terviseteadlikkuse kaardistamine, analüüs

Tegevused 2014-2020

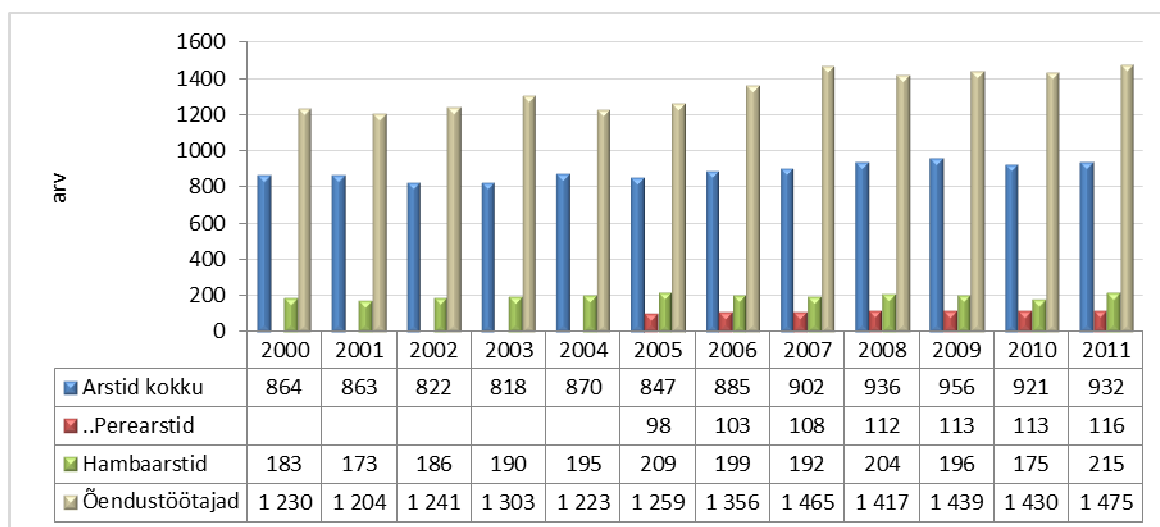
- Maakondliku teabelehe kirjastamine ja regulaarne väljaandmine;
- Terve ja Turvaline Tartumaa kodulehekülje arendamine;
- Infospetsialisti kaasamine teabelevi parendamiseks (jõuda iga maakonna elanikuni);
- Maakondlike, riiklike ja rahvusvaheliste programmide arendamine (“Mehed liikuma”, “Terve koos isaga”, “Safe Community võrgustikuga liitumine);
- Maakonnaülene ennetusalane koostöö riigiametitega koostöös tervisenõukogu ja traumaennetusmeeskonnaga.
- KOV aktiivsem kaasamine tervisealase teabe levitamisele

6. TERVISETEENUSED

6.1 TERVISHOIUTEENUSED

Tartu maakonnas on kaheksa haiglat (SA Tartu Ülikooli Kliinikum, SA Elva Haigla TM, SA Võnnu Haigla, SA Rõngu Hooldusravikeskus, SA Peipsiveere Hooldusravikeskus, AS Kliinik Elite, AS Clinica, Tartu Vangla Haigla) 1 189 ravivoodiga. Suurim haigla on SA Tartu Ülikooli Kliinikum, mis on nii ravi-, õppe- ja teaduskeskus.

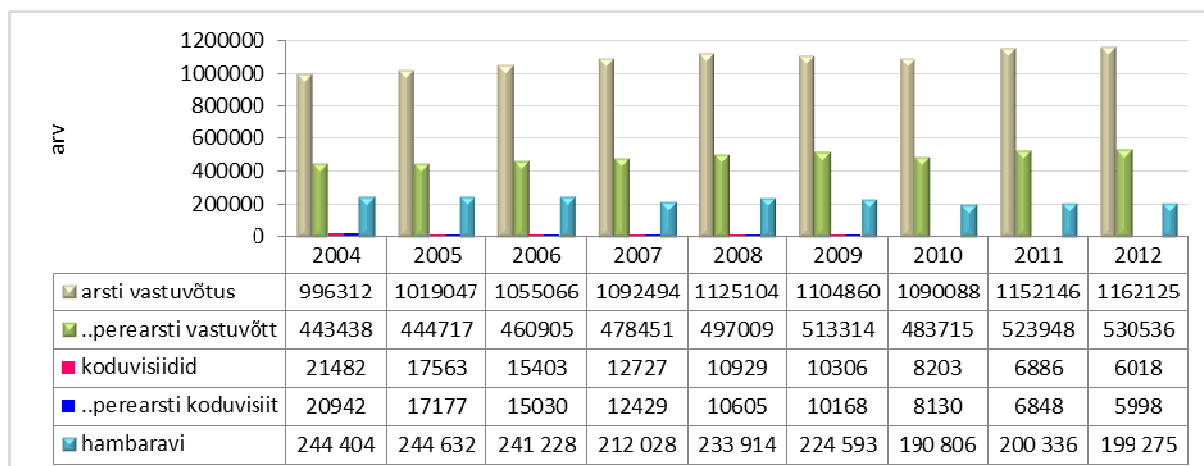
Meditsiinipersonal on Tartu maakonnas suur - kõige enam on õendustöötajaid. Perearstide osakaal on 12% arstide arvust (joon. 139).

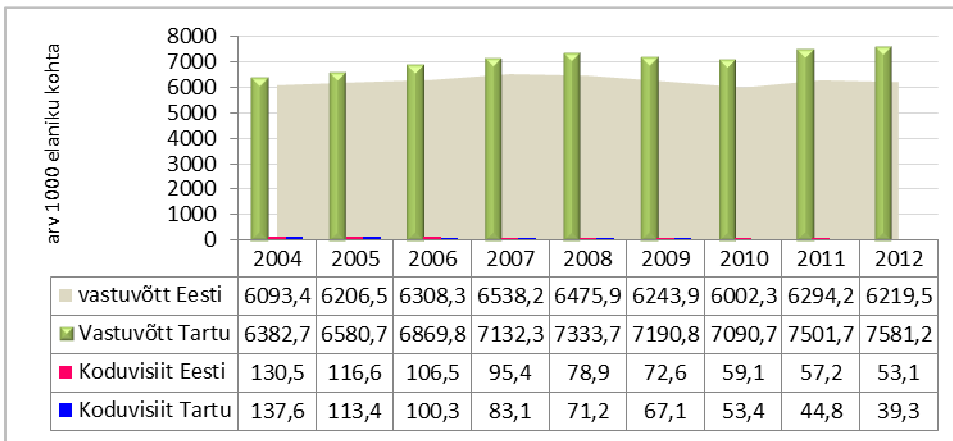
Joonis 139. Arstid ja õendustöötajad Tartu maakonnas. Allikas: ESA

Kiirabiteenust osutab maakonnas SA Tartu Kiirabi, mille brigaadid paiknevad maakonna Tartus, Elvas ja Alatskivil.

Keskmiselt 45% ambulatoorsetest vastuvõttudest teevad perearstid. Perearstide vastuvõttude arv kasvab aastast-aastasse. Perearstide koduvisiitide arv on aastatel 2004-2012 vähenenud 3,5 korda. Hambaarsti külastused on mõnevõrra langenud (joon. 140).

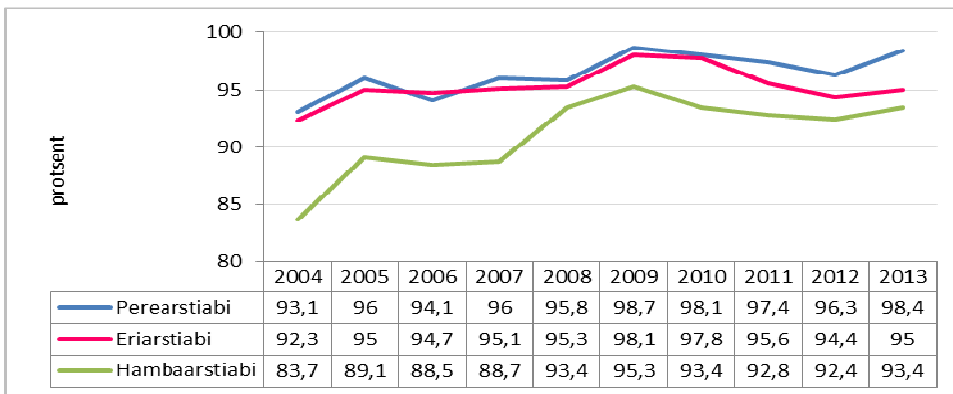

Joonis 140. Ambulatoorne arstiabi Tartumaal aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

Joonis 141. Ambulatoorne arstiabi 1000 elaniku kohta aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

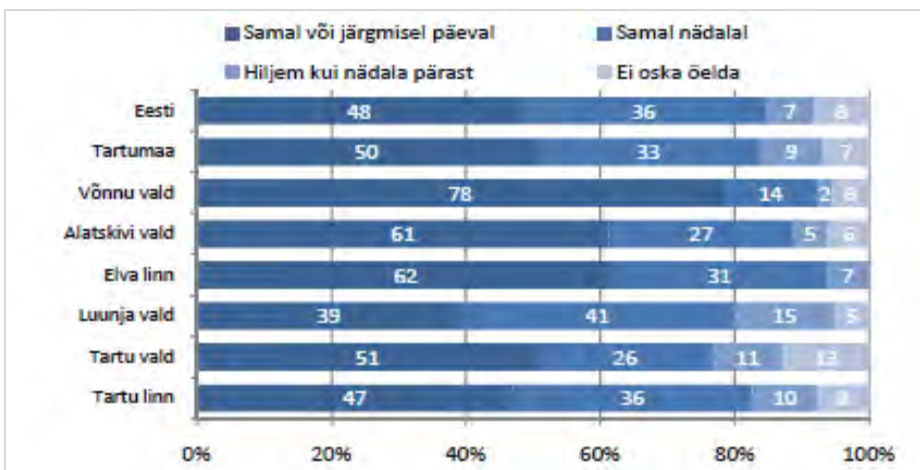
Ambulatoorseid vastuvõtte 1000 elaniku kohta on Tartu maakonnas Eesti keskmisest rohkem, kodukülastusi aga vabariigi keskmisest vähem (joon. 141).

Joonis 142. Arstiabi kättesaadavus Lõuna-Eestis. Allikas: ESA

Elanike hinnangul on arstiabi kättesaadavus paranenud eelkõige hambaarstiabi osas (joon. 142).

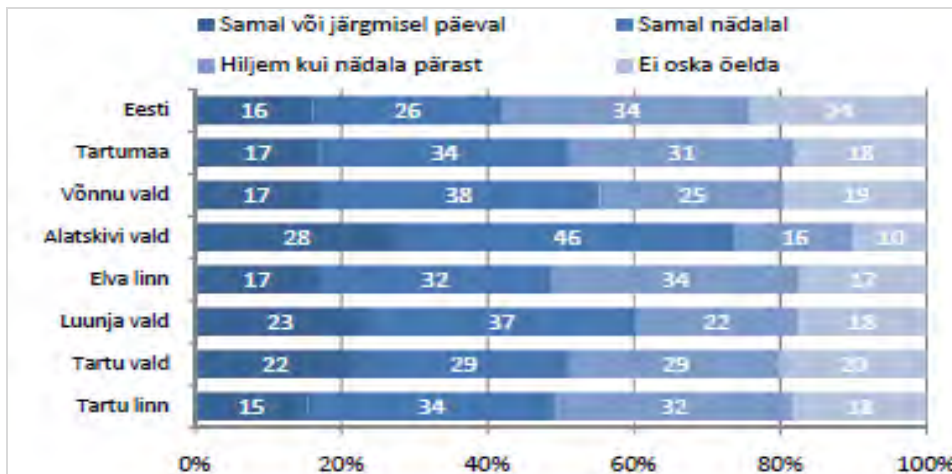
PTU 2011 andmetel on Tartumaal perearsti või -õe teenus kättesaadav samal või järgmisel päeval 50% vastajatest, mis on sarnane Eesti keskmisele (joon. 143). Kõige kõrgem on samal või järgmisel päeval perearsti või -õe teenuse kättesaadavus Võnnu vallas (78%) ja kõige madalam Luunja vallas (39%).

Joonis 143. Perearsti või õeteenuse kättesaadavus Tartumaal 2011. aastal. Allikas: TAI

Perearsti või -õe teenus on samal või järgmisel päeval kättesaadav pigem noortele (58%) ja keskealistele (47%) kui vanemaealistele (40%) vastajatele.

Samal või järgmisel päeval pääseb hambaarstile 17% Tartumaa vastajatest, mis on sarnane Eesti keskmisele (joon. 144). Kõrgeim on näitaja Alatskivi vallas (28%) ja madalaim Tartu linnas (15%).

Joonis 144. Hambaarsti teenuse kättesaadavus Tartumaal 2011. aastal. Allikas: TAI

Hambaarsti teenus on samal või järgmisel päeval kättesaadavam pigem noortele (21%) ja keskealistele (17%) kui vanemaealistele (8%) vastajatele.

Elanike rahulolu uuring (2009) "Tartumaa Kõigile 2" põhjal käis küsitlusele eelnenud nädala jooksul perearsti juures pea kümnendik (9%) tartumaalastest, küsitlusele eelnenud kuu jooksul 23%, küsitlusele eelnenud aasta jooksul 41% ning veelgi varem 21%. Inimesed, kes polnud kordagi oma perearsti külastanud, moodustasid valimist 5%. Eakamate vastajate seas on inimesi, kes on oma perearsti külastanud küsitlusele eelnenud kuu jooksul, rohkem kui nooremate vastajate seas, naiste seas rohkem kui meeste seas.

Perearstiabi kättesaadavusega oli rahul 56% ning rahulolematu 8% tartumaalastest. Võrreldes 1995. aastaga pole perearstiabiga täiesti rahul olevate inimeste suhtarv oluliselt muutunud, kuid perearstiabiga pigem rahul olevate inimeste suhtarv on vähenenud 11% võrra. Perearstiabiga rahulolematuse põhjustena nimetati kõige järgnevaid asjaolusid: arst ei süvene patsiendi probleemidesse, arst ei suuna patsienti uuringutele, analüüsidele ega eriarsti juurde, järjekorrad on pikad, perearst asub kaugel.

6.2 Nõustamisteenused

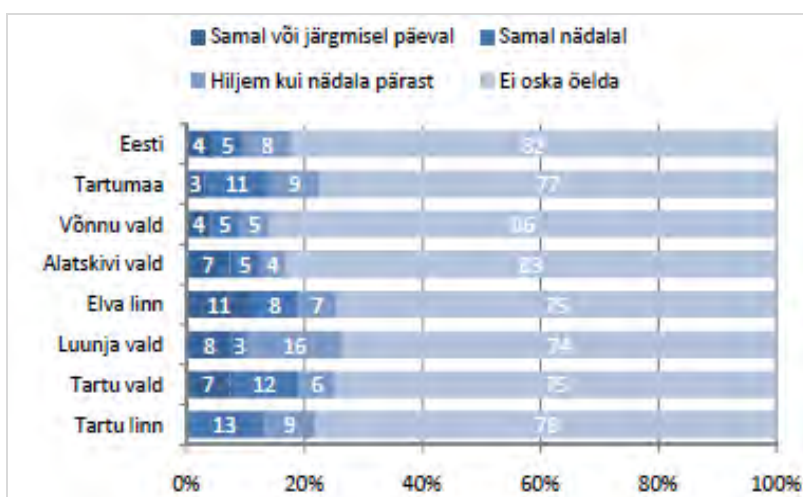
Nõustamisteenuseid osutatakse nii piirkonnakeskustes, asutustes (üldine sotsiaalnõustamine, võlanõustamine, lepitamine, liikumispuudega inimestele dokumentide vormistamine), erinevate teenuse pakujate juures teenustega seonduvalt või delegeeritult.

Tartu Nõustamis- ja kriisiabikeskuses osutatakse järgmiseid nõustamisteenuseid:

- *Noortenõustamine* - keskendub täiskasvanuks saamise spetsiifilistele probleemidele: enesekindlus, vanematest sõltumatuks saamine, iseolemise sõprade ringis, lähisuhete oomine; otsustused õpingute valikul ja isiksuse eripärast tingitud õpiraskustest jagusaamine; tööellu sisseelamine.

- *Karjääriplaneering noortele ja keskealistele* - on võimalus inimesel end paremini tundma õppida selleks, et kavandada edasiminekuks või muutusi teisel eluteel.
- *Isiksuse psühhodiagnostika* - testide abil inimese psühholoogiliste iseärasuste selgitamine, mis võimaldab enese paremat tundma õppimist ja on aluseks eneseanalüüsile.
- *Pere- ja paarinõustamine* - annab teadmisi enda ja partneri kohta ning abielu ja perekonna arengu seaduspärasuste kohta.
- *Individuaalne psühholoogiline nõustamine* - isiksuse- ja suhtlemisprobleemide korral s.h. kriisilukorras. Annab võimaluse täiustada kohanemisvõimet ja suhtlemisoskusi, võimaldab enesehinnangu korrigeerimist.
- *Psühhoteraapia* - stressi, kriiside ja "läbipõlemise" korral.
- *Psühholoogiline paari- ja pereteraapia* - aitab tuua muutusi peresuhetesse, juhul kui senised käitumismallid end enam ei õigusta. Eriti otstarbekas seoses suurte elumuutustega laste eraldumine perekonnast, ühe abikaasa lahkumine või surm vms), mis eeldavad pereliikmetelt ümberkohanemist.
- *Lapsepsühholoogi konsultatsioon* - on abiks lapse mistahes käitumis-, emotsionaalsete ja intellektuaalsete probleemide puhul, samuti lapse kooliküpsuse üle otsustamisel, kooliks ettevalmistamisel, õpiraskustega toimetulekul jne. Konsultatsioonid laste leina ja kriisiprobleemide korral. Psühhodiagnostika. Puuetega laste ja nende vanemate nõustamine.
- *Supervisioon* - Inimestega töötavad professionaalid võivad vajada, tulenevalt neile langevast suurest psühholoogilisest koormusest ning läbipõlemisohust, tööga seotud nõustamist. Supervisiooni eesmärkideks on tööressursi taastamine, üldine professionaalne areng, muuhulgas tööks vajalike omaduste arendamine ning suhtlemiskompetentsi tõstmine.
- *Dieetoloog* - annab nõu toitumisküsimustes, s.h. dieedi planeerimisel nii tervisehäirete korral kui liigse kehakaalu puhul.
- *Psühholoogiline abi venekeelsele elanikkonnale* - pakume mitmesugust abi sotsiaalsete ja psühholoogiliste kohanemiskeskuste leevendamiseks. Abi on mõeldud eelkõige Eestis elavatele venekeelsele elanikkonnale.

PTU 2011 andmetel enamus vastajaid nii Eestis keskmiselt kui Tartumaal ei osanud küsimusele psühholoogilise nõustamisteenuse kättesaadavuse kohta vastata (joonis 145).

Joonis 145. Psühholoogilise nõustamisteenuse kättesaadavus Tartumaal 2011. aastal. Allikas: TAI

See võib peegeldada madalat teadlikkust teenuse kättesaadavusest või viidata teenuse puudumisele. Kõige enam oskasid teenuse kättesaadavusele hinnangut anda Luunja valla vastajad, kellest enamik hindasid teenuse ootejärjekorda pikemaks kui üks nädal.

6.3 Kuni 2-aastaste laste hõlmatus immuniseerimisega

Laste immuniseerimisalases tegevuses Eestis juhindutakse “Laste nakkushaiguste vastasest peamiselt immuniseerimiskavast”. Immuniseerimiskava kohaselt vaktsineeritakse B-viirushepatiidi, tuberkuloosi, difteeria, teetanuse, atsellulaarse läkaköha, poliomüeliidi, punetiste ja *Hemofilu influenza* tüüp b vastu.

Joonis 146. Kuni 2-aastaste laste hõlmatus immuniseerimisega Tartumaal. Allikas: Terviseamet

Kuigi kuni 2-aastaste vaktsineeritud laste osakaal on veidi langenud, vastab näitaja immuniseerimiskava soovituslikule tasemele. Tartu maakonnas on kuni 2-aastaste laste vaktsineerimine veidi vabariigi keskmisest kõrgem (joon. 136).

Parendusvaldkonnad

- Tervishoiuteenuste ja sotsiaalteenuste põhjalik andmebaas kaardistamine ja analüüs
- Lähtumine elanike heaoluküsitlusest väljatoodud probleempunktile
- Kodanikeühenduste kaasamine rahvatervise arendamisele
- Terviseprofiili järjepidev kaasajastamine, sidusus maakondlike ja valdkondlike arendusdokumentidega

Tegevused 2014-2020

- Koostöös sotsiaalvaldkonna spetsialistidega maakonna tervishoiuteenuste ja sotsiaalteenuste põhjalik kaardistamine ja analüüs;
- Lähtudes arengudokumentidest tervise teenuste väljatöötamine, arendamine;
- Maakondliku tervisedenduse tegevuskava väljatöötamine ja kirjastamine (kaardistada koostöös KOV esindajatega rahvatervise arendamisele suunatud tegevus ja traditsioonilised üritused, teha kättesaadavaks nii veebipõhiselt kui ka paber kandjal igale elanikule);
- Maakonna tervisedendust tutvustava trükise väljaandmine (“Terve ja Turvaline Tartumaa”).

KASUTATUD LÜHENDID

ANK	avatud noortekeskus
EHIS	Eesti Hariduse Infosüsteem
EHK	Eesti Haigekassa
ESF	Euroopa Sotsiaalfond
HBSC	Kooliõpilaste Tervisekäitumise Uuring
HMN	Hasartmängumaksu Nõukogu
KOV	kohalik omavalitsus
LV	linnaavalitsus
MA	munitsipaalasutus
MTÜ	mittetulundusühing
MV	maavalitsus
PTU	Paikkonna terviseõjurite uuring
REL	Rahva ja eluruumide loendus
RTA	rahvastiku tervise arengukava
SVH	südame ja veresoonekonna haigused
SK	Sotsiaalne kaitse
TAI	Tervise Arengu Instituut
TT	maakondlik tervisetuba
TET	Tervist Edendav Töökoht
TEK	Tervist Edendav Kool
TEL	Tervist Edendav Lasteaed
TN	tervisenõukogu
TP	terviseprofiil

KASUTATUD KIRJANDUS, ANDMEBAASID

- Alkoholi turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2013.
- Kasmel, A., Lipand, A. (2007). Tervisedenduse teooria ja praktika. I Sissejuhatus salutoloogiasse. Tallinn
- SA Eesti Koostöö Kogu (2009). Eest Inimarengu aruanne 2008. Tallinn 2009
- Sotsiaalministeerium (2008). Rahvastiku Tervise Arengukava 2009-2020. Tallinn.
- Tiit, E.M. (2006). Suremus Eestis ja selle sõltuvus soost. Statistikaamet.
- Tiit, E.M. (2007). Eesti rahvastiku põhinäitajad aastail 2006—2007 Euroopa taustal. Rahvastikuministri Büroo. Tartu Ülikool. Statistikaamet.
- Tilts, I. (2009). Kohaliku omavalitsuse ja maakonna terviseprofiili koostamine. TAI
- Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2008 TAI Tln. 2009
- Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2010. TAI
- Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring 2005/2006 õppeaasta TAI Tallinn 2007
- Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring 2009/2010 õppeaasta. TAI 2011.
- Kohaliku omavalitsuse üksuse võimekuse hindamise indeks ja analüüs ja analüüsi lühikokkuvõte. 2013. Geomedia
- Maanteeameti aastaraamat. 2013.
- Paikkonna terviseõjurite uuring 2011. Põlvamaa raport . TAI
- tatistikaameti koduleht www.stat.ee
- Sotsiaalministeeriumi koduleht www.sm.ee
- Eesti Haigekassa koduleht www.haigekassa.ee
- Tervise Arengu Instituudi koduleht www.tai.ee
- Eurostat-i koduleht www.epp.eurostat.ec.europa.eu
- Tervisekaitseinspektsiooni koduleht www.tervisekaitse.ee
- *Veebruaris – juunis 2009 viis Turu-uuringute AS Tartu maavalitsuse tellimusel läbi ankeetküsitluse "Tartumaa Kõigile 2".*

V SIDUSDOKUMENDID

- Tartumaa arengustrateegia 2014- 2020
- Rahvastiku Tervise Arengukava 2009-2020. Tallinn
- Eesti riiklik HIV ja AIDSi strateegia aastateks 2006 – 2015
- „Uimastisõltuvuste vähendamise kontseptsioonidokument 2013–2016“
- Riiklik vähistrateegia aastateks 2007 – 2015
- Südame- ja veresoonehaiguste ennetamise riiklik strateegia 2005 – 2020
- Noorsootöö strateegia kuni 2020
- Päästeala ennetustöö strateegia
- Eesti rahvuslik liiklusohutuse programm 2003-2015
- Jalgratturi ja mopeedijuhi eksamineerimise ja neile juhilubade väljaandmise eeskiri (teede- ja sideministri m nr 70 22.06.2001)
- Riiklik õppekava (alusharidus 2011, üldharidus 2013)
- Eesti rahvuslik liiklusohutusprogramm 2003-2015
- Tartu maakonna eakate sotsiaalhoolekande arengukava 2006-2015